Академія наук вищої освіти України

Інформаційний вісник

№ 3(64)
травень-серпень

Київ – 2009

Академія наук вищої освіти України

Інформаційний вісник

№ 3(64)
травень-серпень

В номері:

*** Офіційні матеріали**
*** З проблем сьогодення**
*** Нові дослідження**
*** Не забудемо!**
*** Постаті**
*** Хроніка**
*** Наші ювіляри**
*** Цікаво знати**
*** Некролог**
*** Лист до редакції**
*** Бібліотека АН ВО України**
*** Чекають реалізації**

Київ – 2009

Друкується за ухвалою Президії АН ВО України від 29 травня 2009 р. (протокол № 5)

Редакційна колегія: Зозуля І.С., д.м.н., проф. (голова); Александров Є.Є. д.т.н., проф.; Андрейцев В.І., д.ю.н., проф.; Андрущенко В.П., д.філос.н., проф.; Баранник Д.Х., д.філол.н., проф.; Говоров П.П., д.т.н., проф.; Горбачук І.Т., д.ф.-м.н., проф.; Грицаєнко З.М.. д.с.-г.н., проф.; Дубина М.І., д.філол.н., проф.; Жадько В.О., д.філос.н., проф..; Жеребко В.М., д.с.-г.н., проф.; Звєряков М.І., д.е.н., проф.; Зіменковський Б.С., д.фарм.н., проф.; Зінь Е.А., д.е.н., проф.; Євтушенко С.К., д.м.н., проф.; Ільницький І.Г., д.м.н., проф.; д.і.н., проф.; Кравців Р.Й., д.в.н., проф.; Кузнєцов Ю.М., д.т.н., проф.; Курило В.І., д.ю.н., проф.; Литвин В.П., д.в.н., проф.; Мартиненко М.А., д.ф.-м.н., проф.; Михайленко В.Є., д.т.н., проф.; Мірошниченко С.І., д.т.н., проф.; Ніколайчук В.І., д.б.н., проф.; Падалка О.С., д.пед.н., проф.; Поляков М.В., д.ф.-м.н., проф.; Попов М.В., д.філос.н, проф.; Процюк Р.Г., д.м.н., проф.; Різун В.В., д.філол.н., проф.; Рудик С.К., д.в.н., проф.; Сіпітий В.І., д.м.н., проф.; Стецюк В.В., д.г.н., проф.; Табачников С.І., д.м.н., проф.; Товажнянський Л.Л., д.т.н., проф.; Тугай А.М, д.т.н., проф.; Хомич В.Т., д.б.н., проф.; Шакун В.І., д.ю.н., проф.; Дейнега І.І. к.і.н. (відповідальний секретар).

Свідоцтво про державну реєстрацію – серія КВ №6664
від 31.10.2002 р.

© АН ВО України, 2009

№ 3(64) 2009
Засновник і видавець:

Академія наук вищої освіти України

Голова редколегії – акад. Зозуля І.С.

Редактор – акад. Дейнега І.І.
Коректор – Дідич М.М.
Набір та верстка – Тищенко Л.В.

Видання зареєстроване в Державному комітеті інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України свідоцтво серія КВ №6664 від 31.10.2002 р.

Видається українською мовою

Загальний тираж – 450 прим.

Адреса редакції 01054, м. Київ-54
вул. Тургенєвська, 11
офіс 1.1
т/факс:486-89-16
Е-пошта: anvuz@ukr.net
сайт: www.ashsu.org

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Друкується за ухвалою Президії АН ВО України від 29 травня 2009 р. (протокол № 5)

© АН ВО України, 2009р.

ЗМІСТ

Офіційні матеріали……...4
Українська наука: роль і перспективи розвитку (виклад промови Президента України)……5
Із статті В.А.Ющенка «Від роз'яснення Конституційного Суду залежить рішення про дострокові вибори»……..7
І.Вакарчук. Якість освіти і вільна траєкторія студента……8
З проблем сьогодення……15
Нові дослідження……40
І.Г.Ільницький та співав. Ефективність хіміопрофілактики туберкульозу у дітей та підлітків з груп підвищеного ризику захворювання на туберкульоз……..40
Г.Рудько, В.Стецюк, Т.Ткаченко. Катастрофічні процеси на схилах і заходи по захисту від паводків у басейні р.Тиси…….47
К.М.Ігрунова, І.С.Зозуля. Нова концепція діагностики в кардіології……..63
Г.Ю.Мережинська. Гоголівські мотиви і стратегії традиціоналізації в російській літературі 1990-2000 років……73
Не забудемо!…… 84
Повертався поет в Україну ……..84
Постаті……...89
Віталій Цимбалюк……..89
Петро Атаманчук……..…….99
Династія Симиренків.....110
Іван Фещенко-Чопівський……...123
Димитрій Ростовський……127
Дмитро Степовик……..131
Хроніка……134
Наші ювіляри……144
Цікаво знати……145
Некролог……..157
Лист до редакції……158
Бібліотека АН ВО України……..161
Чекають реалізації……163

В першому номері «Інформаційного вісника» за 2009 рік його редакція, виконуючи постанову Загальних зборів АН ВО України, звернулася до голови Президії ВР з кількома запитаннями:

1. Чого деякі народні депутати, всупереч статті 10-й Конституції України і роз'ясненням Конституційного суду, у виступах вживають неукраїнську мову, а відтак дають приклад мешканцям ряду південних областей наслідувати їх приклад?

2. Чому депутати-комуністи замінили значки народного депутата України на червоні значки депутата радянської України?

3. Чому ніхто не контролює таку манеру вищого органу України представляти трудівників нової України?

Шкода, але тодішній Голова Президії ВР А.П.Яценюк з невідомих причин сам не відповів, а доручив це зробити Голові Комітету О.С.Єфремову. А той вдався до мовної еквілібристики і власного коментування, а точніше фальсифікації. За ним, 10-я стаття дозволяє в ВР «вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин України…».

Таке ж і з нагрудним знаком: «Чинне законодавство не зобов'язує народного депутата України носити нагрудний знак встановленого зразка».

Так Голова Комітету з питань регламенту «контролює» і «спрямовує» його роботу у ВР. Чи такого порядку у ВР, питаємо, бажав український народ, обираючи народних депутатів? І що це за «ідеологія» ВР як найвищого органу незалежної України, самостійної і незалежної держави?

Чекаємо відповіді!

Президія АН ВО України

УКРАЇНСЬКА НАУКА:
РОЛЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
(Виклад промови Президента України)

16 квітня ц.р. відбулася звітна сесія Загальних зборів Національної академії наук України. У роботі сесії Загальних зборів взяв участь Президент України Віктор Ющенко. «Мені здається, що наука в будь-якому суспільстві розглядається як одна з рушійних сил, – розпочав він свою промову, – але вона ніколи не була такою знаковою в розвитку суспільства, якою є сьогодні». На його глибоке переконання, в умовах, коли Україна, як і увесь світ, переживає фінансово-економічну кризу, своє слово мають сказати науковці. Якщо дивитися на кризу з двох сторін: з однієї – як на занепад, а з другої – як на шанс, то акцент треба робити на шанс. Немає кращої нагоди для реформування будь-чого, ніж те, що ми називаємо періодом кризи, переконаний глава держави. І думка Національної академії наук тут не просто важлива, в цих питаннях Академія повинна бути арбітром, який показує правильну дорогу врегулювання дисбалансів, які для політиків через певні мотиви важко переступити. «Голос ученого тут міг би бути надзвичайно об'єктивний, актуальний і, найголовніше, авторитетний», – зазначив Президент України, закликавши науковців разом сформулювати національну відповідь щодо подолання кризових явищ та їх наслідків.

В. Ющенко зупинився на деяких важливих питаннях, що потребують сфокусованого погляду вітчизняної науки. Найперше, це проблема енергозбереження і забезпечення ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів. Як стверджують фахівці, із 210 млн. т. умовного палива, що ми споживаємо на рік, в Україні близько 70 млн. т. на рік відновлюваного палива. Ні одна економіка Європи цих можливостей не має. Однак цією перевагою ми практично ще й не почали користуватися. П'ять років тому наша держава споживала 78 млрд. м^3 газу, у 2008-му – 67 млрд. м^3. За оцінками експертів, у поточному році – 63–64 млрд. м^3 газу. В

економії його (13–15 млрд. $м^3$) – добра тенденція. Важливо, переконаний Президент України, щоб у вирішенні питань оптимізації внутрішнього енергетичного ринку та організації його загалом менше всього була залучена політика. Науковці добре знають, як організовується енергетичний ринок, які правила гри на ньому повинні бути. На його думку, слово українського вченого тут ще далеко не почуте. Дуже часто воно і не сформоване так чітко, щоб суспільство отримало його як простий і ясний посил. Він закликав академічну аудиторію до продовження «енергетичного» діалогу, щоб знати авторитетну і кваліфіковану позицію з цих питань. Глава держави акцентував увагу на важливій ролі науки в розвитку соціогуманітарного напрямку, поширенні гуманітарних знань у суспільстві. Зокрема, відзначив значний внесок Академії у справу створення єдиного і цілісного гуманітарного простору України, відновлення історичної пам'яті, забезпечення повноцінного функціонування державної мови, підтримки української культури та мистецтва. «Я буду вітати всяку роботу, всяку ініціативу Академії наук, яку вона проводитиме в цій сфері», – сказав Президент.

Водночас В. Ющенко наголосив, що вважає за необхідне розширити дослідження взаємодії соціально-економічних, суспільно-політичних і соціокультурних процесів, більш широко залучати прогнозування, аналіз попередження і усунення можливих негативних тенденцій суспільного розвитку. Особливу увагу слід звернути на подолання замкненості українського суспільствознавства переважно лише на внутрішніх проблемах України.

У своєму виступі він відзначив також важливість наукового забезпечення проблем державотворення та конституційного права. Президент переконаний, що роль української науки неоціненна, а місія вчених з кожним роком тільки зростатиме.

ІЗ СТАТТІ В.А.ЮЩЕНКА «ВІД РОЗ'ЯСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ЗАЛЕЖИТЬ РІШЕННЯ ПРО ДОСТРОКОВІ ВИБОРИ»

Державі потрібні спеціалісти.

Президент повідомив про намір ініціювати при перегляді Держбюджету-2009 збільшення обсягу коштів, якими забезпечуватиметься державне замовлення у середній спеціальній та вищій школі. Глава держави наголосив, що економія на освіті та науці – глибоко хибний шлях у сучасному світі. На переконання Президента, проблема фінансового підкріплення держзамовлення виникла через те, що наразі в багатьох статтях бюджету закладені видатки, які використовуються непрозоро та без належного контролю. «Перегляд бюджету 2009 року повинен дати дуже багато відповідей на те, як, зрештою, не просто раціоналізувати, а представити національну політику в ряді галузевих сфер, у тому числі в освіті. Переконаний, урядова політика в даному питанні потребує серйозної корекції», – сказав він.

Президент нагадав, що за останні три роки рівень держзамовлення був доведений до 54 відсотків від загальної кількості студентів, у середній спеціальній школі цей показник торік сягнув близько 62 відсотків.

Передруковано з газети«Урядовий кур'єр», 2009, 24 квітня

ЯКІСТЬ ОСВІТИ І ВІЛЬНА ТРАЄКТОРІЯ СТУДЕНТА

Іван Вакарчук,
міністр освіти і науки України

Відчуття абсурду
не рівнозначне поняттю абсурду.
Альбер Камю

І. Якість освіти характеризує багато складових різної природи та ваги. Коли йдеться про вищу освіту, то однією зі складових є індивідуальна освітня траєкторія студента. Припускаємо, що фаховий напрям студент вибрав добровільно і, взагалі кажучи, сам, збалансовуючи свої здібності, нахили, бажання, а також поради батьків та інших близьких йому осіб з урахуванням потреб ринку праці. Припускаємо і те, що він найбільше хоче здобувати саме цей фах, а не інший.

Вступивши на перший курс з мріями навчатися «своєї» професії, студент несподівано опиняється перед навантаженням побічними, на його погляд, непотрібними, курсами, що відбирають багато часу і часто викликають внутрішній спротив або й бунт, який виливається назовні мало не в агресивне ставлення і до «непотрібної» науки, і до викладача як її носія. Студентові першого курсу вже наперед точно відомо, що йому будуть читати, наприклад, у весняному семестрі третього курсу, а від старшокурсників він уже знає, які щорічні «дотепні» жарти буде говорити «офольклорений» викладач у тому чи іншому моменті на своїх лекціях...

Зосередимося над обговоренням цього питання, а саме тієї частини індивідуальної траєкторії студента, що формується з дисциплін, які не складають його спеціальної освіти, а мають пізнавальне, світоглядне навантаження. Щодо повної траєкторії, коли йдеться про питання вибору студентом курсів у рамках спеціальної підготовки, то це вже інша історія, до обговорення якої ми повернемося пізніше.

II. Траєкторія студента не має бути класичною, тобто повністю детермінованою, – ми повинні-дати студентові певну «свободу волі» і дозволити вивчення тих дисциплін світоглядного характеру, до яких він має замилування. Отже, ця траєкторія повинна мати «квантове» забарвлення, тобто бути дещо розмитою, а не наїжджeною десятками років колією, з якої нікуди не вистрибнеш. Можливо, навчаючись на першому курсі, студент ще й не знає, що саме він хотів би послухати зі світоглядних дисциплін на 3 – 4 курсах. Дамо йому можливість визначати їх для себе не пізніше, ніж за семестр. А сьогодні ж він рухається, ніби прив'язаний ланцем до прямолінійної дротованої траєкторії, вздовж забетонованих коридорів так, щоб не можна було навіть бачити, що діється на сусідніх траєкторіях.

Така лапласівська детермінація курсів, через які мусить пройти кожен студент, обмежує потенційні можливості молодої людини, творить непрохідні бар'єри для міждисциплінарності, звужує поле творчості викладачів, не кажучи вже про окремі драматичні ситуації, і зрештою, негативно впливає на те, що ми вкладаємо в поняття якості освіти.

Зрозуміло, що для здобуття якісної та належним чином збалансованої освіти траєкторія не повинна бути повністю «квантовою», тобто недетермінованою і розмитою, коли саме поняття траєкторії взагалі втрачає зміст. Цей маршрут не має бути випадковим броунівським блуканням студента.

Зробимо, на театральному жаргоні, «репліку в сторону». Можливе заперечення, що студент, мовляв, у такому віці неспроможний усвідомлено вибрати курси, і йому краще запропонувати «згори» лише те, що, на чийсь погляд, потрібно для згармонізованої освіти, є, очевидно, несерйозним. Отже, наше завдання як перший крок до індивідуальної вільної траєкторії полягає в тому, щоб дати студентові право вибору дисциплін, які не формують його спеціальних навичок, а дають світоглядні знання та уявлення.

III. Втім є дисципліни, які, на перший погляд, мають гуманітарний характер, але разом з тим вони є необхідними для

будь-якого фаху. Хоча сьогодні й вони потребують модифікації та розширення змісту. Наприклад, такий курс, як «Українська мова (за професійним спрямуванням)», залежно від профілю навчального закладу необхідно спрямувати на вивчення особливостей застосування української мови для кожної з конкретних спеціалізацій. Потрібно також переглянути і навчальні плани та програми, зробивши акцент на культурно-мовних аспектах, ввести на старших курсах лінгвістичну дисципліну, яка забезпечить здатність випускника до самостійного творення та редагування наукового тексту. Не менш важливим є рівень володіння іноземними мовами, що є необхідною умовою вільного доступу до міжнародної інформації як на етапі навчання і подальшої професійної діяльності, так і для безбар'єрного особистісного спілкування та забезпечення мобільності студентів. Причому навчати іноземних мов потрібно не за адміністративно визначеними групами, що, як показує наш історичний досвід, виявилося згубним не для одного покоління, а розподіляючи студентів на групи за рівнем знань, так як це є у спеціальних вищих навчальних закладах.

Доцільно, на наш погляд, замінити у вищій школі вузько спрямований обов'язковий курс «Історія України», який безпосередньо дублює шкільний, на більш фундаментальний курс «Історія української культури», де під словом «культура» треба розуміти не лише мистецьку діяльність чи літературну творчість, а весь спосіб життя української спільноти, разом із культурою політичною, релігійною, військовою, науковою. Саме такий курс дасть можливість побачити історію української культури в усій її багатобарвності та звивистості, окреслить зв'язки з європейським і світовим контекстом.

До світоглядних обов'язкових дисциплін як частини загальної культури випускника будь-якого університету природно віднести курс філософії, який, напевно, мав би висвітлювати й історію інтелектуальних ідей. Ми приходимо до висновку, що гуманітарна складова вищої освіти має передбачати обов'язковість таких курсів: українська мова;

історія української культури; іноземна мова; філософія. А решту світоглядних курсів – пропонувати студентам на вибір із переліку, який охоплює всю гуманітарну складову. Причому відповідно до засад університетської автономії кожен вищий навчальний заклад може мати власний перелік, який відображатиме обличчя університету – від політології і соціології до антропології та історії театру.

Хоча цей перелік також, мабуть, не повинен бути ілюстрацією постмодерністського «усе має рацію», а забезпечуватися відповідними науковими школами – студенти виберуть...

Вибираючи певну кількість предметів із, можливо, двох-трьох десятків гуманітарних дисциплін такого переліку, студент будь-якого факультету повинен набрати таку кількість кредитів, щоб загалом гуманітарна складова не перевищувала 10 – 15% від усього обсягу навчального часу. В такий спосіб і буде реалізована вільна траєкторія студента в межах поля дисциплін гуманітарної підготовки.

IV. Як варіант організації гуманітарної підготовки бакалаврів можна розглянути таку модель. Для фізико-математичних, природничих і технічних напрямів передбачити 10% гуманітарної підготовки від загального обсягу навчального часу, а для гуманітарних і соціально-економічних – відповідно 15% навчального часу. Якщо навчальний час загальної чотирирічної підготовки бакалавра становить 8640 годин, тобто 240 кредитів ECTS[1], то гуманітарний цикл мав би становити 864 години, тобто 24 кредити для фізико-математичних, природничих та технічних напрямів, і 1296 годин, тобто 36 кредитів ECTS, – для соціально-економічної та гуманітарної підготовки. Щодо нормативних дисциплін гуманітарної підготовки, які входять до всіх напрямів підготовки, то їх обсяг

[1] ECTS – Європейська кредитно-трансферна система. Для допитливих: 1 кредит ECTS = 36 академічних годин, куди входять аудиторні години, практична підготовка, самостійна робота студентів, іспити, контрольні, курсові та випускні кваліфікаційні роботи.

становить[2]: українська мова (за професійним спрямуванням) 108/3, історія української культури – 72/2, іноземна мова – 216/6, філософія – 72/2. До обов'язкового переліку входить і безпека життєдіяльності (охорона праці, безпека життєдіяльності, цивільна оборона) – 72/2. Все це разом становить 108+72+216+72+72=540 годин, або 15 кредитів ECTS. Від 864 годин гуманітарної складової для фізико-математичного, природничого і технічного напрямів підготовки в нас ще залишається 324 години, або 9 кредитів ECTS, на вибір студентів. А для гуманітарного та соціально-економічного напрямів з 1296 годин залишається відповідно 756 годин, або 21 кредит. Це на вибір. Причому, підкреслюємо, вибір з переліку, який пропонує вищий навчальний заклад. Така дисципліна, як фізичне виховання, в обсязі 4 академічних годин на тиждень йде як позакредитна дисципліна. Для студентів I – II курсів вона входить у тижневе навантаження, яке не може перевищувати 30 аудиторних годин. А для старших курсів планується в такому самому обсязі у формі секційних занять.

V. Може, дехто відчуває розгубленість – ми говорили про вільну траєкторію, а обирати можна лише 324 години. Абсурд... Але насправді вибір є, і чималий. Можна, наприклад, обрати кілька комплексних дисциплін великого обсягу, а можна лише частину таких, а доповнити їх рядом невеликих спецкурсів: можна взяти 9 дисциплін по 36 годин, або 2 курси по 72 години, а решта 5 – по 36 годин, чи, скажімо, 4 дисципліни по 72 години, а одну – 36 годин. Для гуманітаріїв вибір, що передбачає 21 кредит, очевидно, є значно багатшим. Щоб бути, наприклад, добрим інженером, потрібна насамперед висока професійна підготовка, яка вимагає значного обсягу навчальних годин – і теоретичних, і практичних, і лабораторних занять, – а гуманітарні дисципліни. Образно кажучи, супроводжують цю підготовку як обертони, що забарвлюють основний тон у музичному творі, формуючи його завершену

[2] У чисельнику продаємо кількість годин, у знаменнику – кількість кредитів ECTS.

цілісність. І кожен студент може скомпонувати для себе набір таких гуманітарних наук, які найбільше відповідають його характеру і бажанням. А наявність вибору, як відомо, будь-яку систему робить неконфліктною і стабільнішою – цей засадничий універсальний принцип має силу як у природничих і гуманітарних науках, так і в суспільному житті. Отже, кореляція між якістю освіти і вільною траєкторією пряма, оскільки ключову роль при виборі предмета тепер відіграватимуть і зміст курсу, його наповнюваність і щорічна оновлюваність, і якість його викладання, тобто майстерність професора. Це змушує викладачів ставати перед вибором – або бути активним і якісно читати лекції, або залишитися без слухачів...

VI. Пропоную до широкого обговорення питання цього студенто-центрованого підходу в навчальному процесі з тим, щоби поступово і без великого збурення вже з 1 вересня 2009 року запровадити його для першого курсу. І далі наступним кроком реалізувати для цих студентів на III – IV курсах вибір також зі спеціальних дисциплін. А теперішні студенти продовжуватимуть навчання за чинною системою. Отже, протягом чотирьох років ми природним чином безболісно запровадимо в Україні індивідуальну траєкторію студента. Очевидно, що ця реформа потребує активності й відповідальності керівників вищих навчальних закладів, деканів факультетів, директорів інститутів. Потребуватиме вона наполегливої праці і викладачів, а також високої культури самостійної роботи студентів, відповідальності щодо достовірності оцінки рівня знань студентів, що ми обговорювали в попередній публікації «Екзаменаційна сесія як вона є». Зрозуміло, що конкретна механіка – створення реєстраційних офісів, розподіл педагогічного навантаження, відповідна навчально-методична документація, індивідуальний навчальний план студента, функціонування інституту тюторів, реклама викладачем свого предмета; складання розкладів і питання соціального характеру, які виникатимуть, – це справа кожного вищого навчального закладу. Введення принципу індивідуальної траєкторії студента – це ще один крок, який

наблизить нас до тих засад, згідно з якими багато століть живуть університети Західної Європи, і який з успіхом свого часу використовували і наші університети з давньою історією та академічними традиціями.

Якщо на перший погляд задекларований у назві статті зв'язок видавався дещо незрозумілим, а то й абсурдним, то, як бачимо, і справді відчуття абсурду нерівнозначне поняттю абсурду.

ВЛАДА, НАУКА, БІЗНЕС

Сьогодні, в час стрімкого суспільно-економічного розвитку всього світу, стає зрозумілим, що без участі підприємців і бізнесменів неможливо стовідсотково осучаснити зміст вищої освіти, визначити правильні обсяги підготовки спеціалістів, конкурентоспроможність на ринку праці випускників вузу, оновити базу університету, вирішити питання практичної підготовки студентів та їх працевлаштування.

Натомість університет зі своїм інтелектуальним потенціалом може і готовий дати науково-обґрунтовані відповіді та конкретні рішення щодо проблем, які виникли й у влади, й у бізнесу.

Усвідомлюючи всі проблеми, у Волинському національному університеті імені Лесі Українки з ініціативи голови Волинської ОДА Миколи Романюка вперше відбувся круглий стіл «Університет і наука, влада і бізнес – разом». У заході взяли участь губернатор Волині, ректор ВНУ Ігор Коцан, понад 30 найуспішніших бізнесменів регіону (Володимир Вдовенко (ТзОВ «Цунамі»), голова наглядової ради ВАТ «Луцький автомобільний завод» Володимир Гунчик, засновник ПП «УКР-петроль» та ПП «Універсам» Сергій Ковальчук, голова наглядової ради ТзОВ «ПАККО-Холдинг» Володимир Мікуліч, Петро Палиця (ПП «Мавекс»), засновник ТзОВ «Волинь-табак» Олександр Сухомлин, директор ПП «Скорпіон-Сервіс» Василь Токарський, голова правління ВАТ «Луцьксантехмонтаж» Віктор Чорнуха), професори навчального закладу.

Ректор університету, виголошуючи доповідь «Організація освітніх ресурсів вищої школи: відповідь на виклики сучасної економіки», зазначив, що ВНЗ наразі потребує серйозних капіталовкладень для визначення нових підходів із розвитку освіти, науки, культури та повноцінної підготовки молоді.

Кожен із бізнесменів мав змогу назвати свої назрілі питання та запропонувати конкретні дії для інтеграції бізнесу й університету. Перед ними постала одна з найголовніших проблем – кадри. Їх хвилює те, що розумні фахівці виїжджають за кордон, віддаючи там свій потенціал. Володимир Мікуліч, голова наглядової ради ТзОВ «ПАККО-Холдинг», запропонував запровадити стипендіальні програми, наприклад, з категорійного менеджменту, маркетингу, організації персоналу. Цих же дій дотримується голова наглядової ради ВАТ «Луцький автомобільний завод» Володимир Гунчик, запропонувавши ще здійснювати соціальні інвестиції, брати на роботу студентів III-IV курсів, таким чином готуючи справжніх спеціалістів у необхідній галузі. Олександр Сухомлин, засновник ТзОВ «Волинь-табак», вважає, що університет є найкращою базою для створення бізнес-школи. Професори ВНУ Георгій Давидюк запропонував бізнес-спільноті створити лабораторії моніторингу радіологічного і хімічного забруднення, а також якості продукції, експортованої з-за кордону; генетично модифікованої продукції тощо, а Наталія Павліха – центри корпоративного навчання і проектного менеджменту.

А як влада може і буде допомагати університетам покращувати рівень навчання та стимулювати інвестиції бізнесу в освіту? З таким запитанням ми звернулися до голови ОДА Миколи Романюка:

– Щодо першого, то перед владою стоять зовсім інші завдання, а от покращенням якості навчання більше займаються викладачі. Але варто над цим подумати. Можна почати з банального – від конкурсів професійної діяльності, завершуючи дійсно якимось матеріальним стимулюванням.

Я підтримую створення бізнес-школи, про яку сьогодні тут так багато і захоплено говорилося. З боку бізнесменів це є готова безкоштовна інвестиція, адже більшість із присутніх є практики, котрі на ділі пройшли досить непростий шлях у бізнесі. Вони б виступали в цій школі з лекціями, а студенти отримали хороші практичні знання та краще орієнтувалися в тому, що сьогодні діється.

Усі пропозиції як професорів, так і бізнесменів були викладені в проекті резолюції, який взято за основу. Після уточнення та внесення змін будуть підписуватися договори між університетом і бізнес-структурами.

Іванна Мислива-Бунько

НАУКА В УНІВЕРСИТЕТАХ: ПЕРШІ КРОКИ
Державна цільова науково-технічна та соціальна програма

Минуло більш як півтора року, як уряд ухвалив Державну цільову науково-технічну та соціальну програму «Наука в університетах» на 2008 – 2012 роки, головною метою якої визначено активізацію наукової діяльності університетів та поглиблення її взаємодії з навчальним процесом. Що вже вдалося реалізувати за цей час?

Деякі завдання програми 2008 року вдалося виконати повністю. Для оперативного управління і координації створено робочу групу та розроблено План виконання завдань і заходів програми, які затверджено відповідним розпорядженням МОН. Розроблено низку нормативно-правових актів, що регулюють діяльність основного виконавця завдань програми – науково-навчального центру (ННЦ) університету. Примірне положення про такий центр обговорили члени президії Ради проректорів з наукової роботи і науковці університетів. Доопрацьований варіант такого положення затверджено наказом міністерства та прийнято за основу при створенні; в університетах центрів. На жаль, у 2008 році не вдалося повною мірою забезпечити фінансування завдань і заходів програми. Попри всі звернення міністерства до Кабінету Міністрів України передбачити 13,8 мільйона гривень для виконання програми, Мінфін не виділив коштів. Лише за рахунок перерозподілу коштів, які виділяються на інші цільові програми МОН, вдалося частково фінансувати заходи програми обсягом 150 тисяч гривень.

Ми сподівалися, що при формуванні бюджетного запиту 2009 року, відповідно до завдань програми, буде профінансовано щонайменше 25 науково-технічних проектів у 25 ННЦ з плановим обсягом 115,3 мільйона гривень. Причому ця сума мала б бути збільшена на 10,3 мільйона гривень за рахунок використання власних коштів університетів. У середньому на один ННЦ передбачалося близько 5 мільйонів гривень. Ці кошти мають забезпечити реалізацію в 2009 році таких завдань програми: виконання наукових і науково-

технічних проектів у ННЦ університетів; оснащення матеріально-технічної бази наукових досліджень ННЦ університетів; забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців у ННЦ університетів та їх стажування у провідних наукових установах Національної і галузевих академій наук; підтримку участі студентів і молодих учених у міжнародних конференціях, семінарах і симпозіумах.

Крім того, в 2009 році, відповідно до Плану заходів та завдань програми, ми повинні виконати такі завдання: забезпечити розроблення нормативно-правових актів для поліпшення умов оплати праці штатних наукових працівників університетів на рівні науковців НАН; визначити механізм зацікавленості суб'єктів господарювання у проведенні наукових досліджень в університетах і наукових установах НАН та галузевих установах. На жаль, у граничних обсягах фінансування, доведених міністерству на 2009 рік, на виконання завдань і заходів програми ця сума становить лише близько 7 мільйонів гривень. Оскільки ці кошти міністерство отримало лише на початку року, відповідно і конкурс на участь ННЦ університетів у виконанні завдань програми оголосили лише в січні. Умови проведення та форма запиту на участь у конкурсі були своєчасно оприлюднені на веб-сторінці міністерства і в газеті «Світ». Конкурс тематик проектів, які в подальшому мають бути лотами на відкритих торгах при проведенні тендерної процедури закупівлі послуг на виконання в 2009 – 2010 роках заходів програми «Наука в університетах», визначили за трьома пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки. Це енергоефективність, новітні речовини і матеріали, новітні біотехнології.

Вибір кількості пріоритетних напрямів обумовлений їх важливістю для країни і обмеженими обсягами фінансування заходів програми в 2009 році. До участі в конкурсі допускалися лише ті університети, які вже мали ННЦ, створені за погодженням з міністерством. Передбачається, що з усієї суми коштів, виділених на одного учасника-переможця конкурсу, близько 70 відсотків мають піти на придбання сучасного

наукового обладнання, інші 30 – безпосередньо на виконання протягом двох років науково-технічного проекту за визначеною пріоритетною тематикою.

Для експертної оцінки поданих на конкурс проектів ННЦ університетів і подальшого відбору тематик проектів міністерство створило Науково-координаційну раду програми «Наука в університетах», у складі якої – провідні фахівці Національної академії наук України, МОН та інших міністерств. При формуванні складу ради брали до уваги високий фаховий рівень, неупередженість, об'єктивність експертів. Очолив раду міністр освіти і науки України **Іван Вакарчук.** У раді створено три секції відповідно до оголошених пріоритетних напрямів. Секцію «Енергоефективність» очолив заступник директора Інституту технічної теплофізики НАН України, член-кореспондент НАН України Б. Басок; секцію «Новітні речовини і матеріали» – директор Інституту сцинтиляційних матеріалів НАН України академік НАН України **Б. Гриньов;** секцію «Новітні біотехнології» – директор Інституту харчової біотехнології та геноміки НАН України академік НАН України **Я. Блюм.**

Попередньо на засіданнях секцій експерти розглянули 20 запитів, що надійшли від ННЦ провідних університетів України. При цьому найбільше запитів було до секції «Нові речовини і матеріали» – дев'ять запитів на загальну суму 7 680 тисяч гривень; до секції «Енергоефективність» – вісім на загальну суму 5 990 тисяч гривень; до секції «Новітні біотехнології» лише три на загальну суму 3 177,007 тисячі гривень.

Віктор Свіженко,
директор департаменту
науково-технологічного розвитку МОН

МОВА ЗІБРАЛА МОЛОДЬ

У НАУЦІ сьогодні вже утвердилася думка, що найвищою формою організації суспільства, яку виробило людство на шляху поступу, є нація. І саме мову називають генетичним кодом нації. У мові концентрується сама сутність людського буття, історичного буття народу. Це переконливо довели філософія, психологія, соціолінгвістика. Цінність мови як основи самоідентифікації людини і народу – загальновизнаний факт, а національна мова є найважливішим чинником консолідації населення в націю.

Незважаючи на державний статус української мови, Закон про мови в Україні, низку постанов Кабінету Міністрів України про функціонування і всебічний розвиток української мови, нині не існує органу, який би слідкував за дотриманням цих законів і постанов. Жодної санкції за порушення закону про мови не передбачено. В результаті – маємо рекламні плакати з помилками, мовні огріхи в ефірі радіо- та телепередач. Все це знижує загальну мовну культуру, викликає негативне ставлення до всього українського.

Порушити ці та інші питання мовної політики, культури, національної самоідентифікації в Україні намагалися учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів **„Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі",** яка відбулася 12 листопада 2008 року в НПУ Імені М. І. Драгоманова з ініціативи кафедри культури української мови Інституту української філології, в якій взяли участь 40 студентів і молодих учених з різних регіонів України.

Відкрила пленарне засідання вступним словом завідувач кафедри культури української мови, професор Світлана Шевчук, закликавши до конкретних дій усіх шанувальників рідного слова, які щиро прагнуть зберегти такі вже визнані достоїнства української мови, як її красу, милозвучність, гармонійність, природність.

Проректор з наукової роботи професор Григорій Волинка у своєму виступі вказав на важливість проблематики конференції і звернув увагу на перспективи формування педагогічної еліти Української держави.

З доповіддю *„Українська мова на мапі світу"* виступив директор Інституту української філології професор Анатолій Висоцький, підкресливши актуальність питання розвитку і функціонування української мови в усіх сферах життя.

Гострою і злободенною була доповідь відомого мовознавця, професора Київського міжнародного університету Івана Ющука „Міжнародне й українське законодавство про мови", а також проректора з дистанційного навчання та інноваційних технологій НПУ імені М. П. Драгоманова професора Анатолія Кудіна *„Українська мова й Інтернет"*.

Підхопили ініціативу молоді вчені та студенти. Цікавими були виступи на пленарному засіданні асистента кафедри іноземної філології Краматорського економіко-гуманітарного інституту Тетяни Рудакової *„Результати соціолінгвістичного дослідження рівня розуміння респондентами новозапозичених англіцизмів (на матеріалі ЗМІ)" та* студентки IV курсу Інституту іноземної філології НПУ імені М.П.Драгоманова Тетяни Пронікової *„Українська мова в діаспорі"*.

На секційних засіданнях за напрямками „Проблеми мовної політики та мовної культури в Україні", „Мова як чинник національної самоідентифікації українців", „Мовні процеси в інформаційному просторі" було відзначено доповіді студенток Державної академії статистики, обліку і аудиту **Олени Харасайло** та Слов'янського державного педагогічного університету **Катерини Писаренко.**

Жваві дискусії упродовж конференції засвідчили небайдужість молодого покоління до націєтворчого потенціалу української мови, її функціонування та статусу в Україні. Однак учасниками було окреслено також проблеми і вади мовної політики в державі.

Багато що може змінитися, якщо знання української мови, володіння нею стануть справді необхідними для державної і службової кар'єри, для роботи у сфері обслуговування і засобах масової інформації, як це є в усіх країнах світу.

Людмила Підкамінна,
викладач кафедри культури
української мови

НАУКОЮ ПЕРЕМОЖЕМО!

Традиційним для Волинського національного університету імені Лесі Українки стало проведення Днів науки, на які цього року було представлено 1700 доповідей, із них 1152 – членів Наукового товариства аспірантів і студентів.

На факультетах проводилися круглі столи, наукові семінари, виставки та презентації науково-методичних видань.

14 квітня відбулося урочисте відкриття Днів науки. З вітальним словом виступив ректор ВНУ Ігор Коцан. Прозвучали доповіді доктора філософських наук, професора Романа Арцишевського «Провідні напрями розвитку сучасної національної освіти» (яку сам Роман Антонович назвав «шлях до людини»), кандидата історичних наук, доцента Валерія Бортнікова «Політична участь громадян України в умовах переходу до демократії» та кандидата філологічних наук, професора Надії Колошук «Ексклюзивні свідчення в сучасній українській літературі та перспективи і підсумки вітчизняного вивчення документалістики».

16 квітня відбулося відкриття II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє». З вітальним словом виступили проректор з наукової роботи ВНУ Анатолій Цьось, заступник голови Волинської облдержадміністрації Василь Байцим і керуючий справами Волинської облради Андрій Киричук. Вони побажали учасникам конференції нових творчих здобутків і досягнень, й аби результати наукових пошуків молодих учених були використані в державотворенні та розвитку Волинської області зокрема.

На пленарному засіданні з доповідями виступили студенти V курсу факультету міжнародних відносин Олександр Алфьоров («Туристичний потенціал Волині як фактор її економічного розвитку»), III курсу економічного факультету Тетяна Петрук («Удосконалення підприємницької діяльності на засадах маркетингу»), аспіранти ВНУ Ольга Коржик («Основні принципи візової політики Республіки Польща щодо України

після вступу в ЄС») та Олександр Дурманенко («Стан релігійності студента Волині: перспективи соціального дослідження»).

На секційних засіданнях близько 500 молодих науковців із Любліна (Польща), Бреста (Білорусь), Києва, Луцька, Рівного, Житомира й інших міст України презентували власні наукові дослідження в різних галузях.

17 квітня було підбито підсумки тижня науки та II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє». Найактивніших учасників за найкращі доповіді на пленарних і секційних засіданнях було нагороджено дипломами.

Інна Українець

БЕРАЖЫ СЯБЕ, УКРАІНА!

У лютому 2009 року між Гродненським державним університетом (Республіка Білорусь) і НПУ ім. М. П. Драгоманова підписано договір про співробітництво, мета якого встановлення взаємовигідної співпраці у сфері академічних і культурних зв'язків, що передбачає паритетний обмін співробітниками і студентами.

Гродненські побратими подарували драгоманівцям вірш відомого білоруського поета **С. Законникова.**

Край святи паустае на руінах,
Каб задыхаць на поуныя грудзі.
Беражы сябе, Україна,
Бо другой України не будзе!

Беражы ад ліхіх чужаніцау
Родны сцяг, што з'яднау у колоссях,
Залатыя полі пшаніцы
І блакіт неабдымных нябесау.

Беражы роднай мовы пачатак
Хай надзеяй засвецяцца вочы
Гарных парубкау і дзяучатак,
Што цябе шчасця і долю прарочаць!

Каб долей не бываць на руінах,
Каб не быць пад прыгнетам ніколі.
Беражы сябе, Україна,
Беражы сябе, Україна,
Ад цябе мы навучымся волі!

ФІЗКУЛЬТУРА І СПОРТ – ШЛЯХ ДО ЗДОРОВ'Я ТА ДОВГОЛІТТЯ

У Київському національному університеті фізичної культури і спорту нещодавно відбувся спортивний конгрес. Серед обговорюваних тем щодо подальшого розвитку фізкультури і спорту в Україні була така, що хвилює мене особливо. Солідні люди, які представляли Міністерство сім'ї, молоді та спорту, загальноосвітні школи, обговорювали питання, як далі бути з таким шкільним предметом як фізкультура. Бо ж особливої гостроти ця дискусія набула після кількох нещасних випадків, що сталися на уроках фізкультури в кількох школах під час бігу. Зокрема, на спортивному конгресі представники міністерства запропонували додати ще одну годину на тиждень для занять фізкультурою. Адже школярі ведуть малорухливий спосіб життя – уроки, телебачення, комп'ютерні ігри тощо. Про наслідки цієї гіподинамії говорить і сумна статистика: з кожним роком загальна смертність в Україні збільшується, щороку ми втрачаємо близько 300 тисяч наших громадян.

А якщо бити на сполох не тоді, коли люди вже загрузли у своїх болячках, недугах, а значно раніше? Адже державі вигідніше подбати про своїх громадян, щоб вони з дитинства зростали здоровими, сильними, загартованими. Йдеться про те, щоб держава вкладала кошти у здоров'я людей, а саме: будувала спортивні школи, фізкультурні комплекси, оздоровчі майданчики, басейни, фітнес-центри. Тоді люди різного віку мали б змогу вести здоровий, активний спосіб життя. 99 відсотків людей безграмотні в питанні охорони власного здоров'я. Бо доведено, що можна прожити понад 100 років і не хворіти завдяки захисним силам організму. Тому українським загальноосвітнім школам потрібні не лише додаткові уроки фізкультури, а введення вже з першого класу предмета «Здоров'я та довголіття». Аби з дитинства знали такі, здавалося б, прості речі: чому і від чого люди хворіють та помирають? Для чого потрібне фізичне навантаження? Які продукти харчування

треба споживати в дитинстві, дорослому та похилому віці, під час вагітності тощо. Чому і як від батьків до дітей переходить хвороби та шкідливі звички? Як виходити з передсмертного стану? Постійно треба аналізувати причини будь-якої хвороби, робити висновки, аби хвороба не повторилася. Як не прикро, на ці елементарні питання далеко не всі дадуть правильні відповіді. Скажу ще й про таке. У деяких країнах, наприклад за пропагування здорового способу життя, боротьбу з пияцтвом, наркоманією тощо, надають науковий ступінь. Але, на жаль, не всім і не скрізь така пропаганда «на руку». Живемо так, що інколи здається: комусь навіть вигідно, аби люди хворіли, платили за лікування, ліки в аптеках. Добре, коли є чим платити. А якщо навпаки? Що тоді? Помирати? А нашій багатостраждальній Україні дуже потрібні робочі руки і здорові нащадки, яким будувати її майбутнє. Варто кожному з нас пам'ятати, що рух замінить будь-які ліки, але жодні ліки не замінять рух. І коли ми це усвідомимо, тоді й хвороб, смертей стане значно менше. І насамкінець теза, що не викликає сумніву: «Розум, який не стоїть на заваді природі, дає змогу прожити більше, майже не хворіючи».

Микола Мольченко,
тренер-викладач

ХИСТ ВИЗНАЧАЄ, ОКРИЛЮЄ ДОЛЮ

Волинські мовні «відмінники», себто неодноразові переможці завершальних етапів Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, яскраво засвідчили: хист любові до Слова, знання, які вони демонструють у цьому змаганні, – це не тільки перші творчі успіхи, а й вагома передумова для вибору життєвого шляху, народження долі. Тож віримо, що окрилиться добром і щастям доля президентської стипендіатки, десятикласниці Липинської школи Луцького району **Юлії Закутньої**, котра у творі на тему «Чи вмію я бути справжнім другом?» написала; *«Я уявляю Дружбу великою країною, де правлять мудрі міністри, а прем'єр-міністром є Доброта».* Випускник Лищенської школи цього самого району **Роман Гаврилюк** навчається нині у Львівському інституті банківської справи і продовжує брати участь у літературно-мовних змаганнях. Бо ще в одному з перших конкурсів у листі вдячності меценатові **Андрієві Порицькому** виклав на папір слова із самого серця: *«Я ніколи не підведу Вас, бо для мене рідна мова – це молитва, з якої я розпочинаю свій день. І коли торкаюся пагінцем душі її світанкового світла, то стаю вищим у своїх чуттях і помислах»:*

Емоційним, творчим струменем підсилюється талант переможниці обласних і лауреата загальнонаціонального етапів конкурсу **Софії Півницької** з міста Нововолинська, котра нині студіює філологію в Національному університеті імені Тараса Шевченка. А хіба не є справжньою радістю для вчителів та організаторів змагання бачити родинне захоплення словом? Його виявляють, наприклад, брат і сестра **Панасюки** з далекого поліського села Седлища {Любешівський район). **Володимир** став студентом Харківської юридичної академії імені. Ярослава Мудрого, а його «конкурсну справу» успішно продовжує сестра **Галина.**

Отже, зернослово, посіяне педагогами не на «грунт кам'янистий», а «на добру землю», сходить і, віриться: вродить на полі долі і шанувальників отчого слова, і Вітчизни. Вродить,

як сказано в біблійній притчі про сіяча, «одне в сто раз, друге в шістдесят, а те втридцятеро».

Василь Гей, голова обласного етапу конкурсу школярів, заслужений діяч мистецтв України

ЧИ ПОТРІБНА НАМ НАУКА?

Звернули увагу кореспонденти газети «Харківський університет», давно й активно обговорюється у науковій спільноті всіма, кому не байдужа доля науки в Україні. Рада молодих науковців Університету також не залишилася осторонь, присвятивши цьому питанню у лютому 2005р. та листопаді-грудні 2007р. кілька круглих столів.

Показово, що значна частина учасників дискусії не лише скептично поставилася до можливості певним чином змінити систему підготовки аспірантів на краще, але й взагалі заперечувала необхідність такого реформування. Спочатку такі виступи дивували, оскільки зазначену думку висловлювали аспіранти з достатньо високим рівнем підготовки і серйозним бажанням фахово займатися науковою діяльністю. Втім, відповідь лежить на поверхні: реформування аспірантури «насправді» не потрібне ані «сильним» аспірантам, тобто тим, хто прийшов до аспірантури свідомо і з бажанням серйозно працювати в науці, ані «слабким», які опинилися в аспірантурі випадково.

Активні, самостійні, орієнтовані на наукову кар'єру молоді науковці, звичайно, здатні самостійно розвиватися, налагоджувати наукові контакти, здійснювати пошук необхідної наукової інформації, розвивати власний науковий напрям тощо. Сучасна система їм у цьому абсолютно не допомагає, але й не надто заважає: після виконання кількох ритуальних процедур аспіранта залишають сам на сам з дисертаційним дослідженням (у кращому випадку цей тет-а-тет доповнює серйозний науковий керівник та певне наукове середовище, до якого належить аспірант і яке, тією чи іншою мірою, сприяє його науковому розвитку). Щоправда, роль аспірантури зводиться лише до нарахування стипендії.

Ті, кому аспірантура потрібна з інших, «позанаукових» причин, задоволені у своїх потребах ще більше. Раз на півроку подолання уже згаданих ритуальних процедур гарантує три роки певного формального працевлаштування і навіть приємну

можливість захисту дисертації по закінченні. Не дивно, що в результаті країна отримує чимало майбутніх кандидатів та докторів наук, які не опанували елементарних речей, але претендують та отримують відповідний науковий ступінь і пов'язаний з ним соціальний статус. Нам, власне кажучи, не шкода зайвих титулів, але загальна стагнація української науки вже, здається, ні в кого не викликає сумнівів.

Проблеми сучасного рядового українського аспіранта очевидні: безнадійно застаріла матеріально-технічна база, відсутність підписки на міжнародні наукові видання, нарешті, стипендія на рівні прожиткового мінімуму. І справа у цьому випадку не стільки вульгарно у грошах, як у сприйнятті аспіранта у суспільстві та його відчутті власної потрібності. Перевага лише одна – три роки молодому науковцю, орієнтованому на самостійний розвиток, майже не заважають. Але за зазначених умов існування страшенно смішно слухати запевнення, що до нашої аспірантури вступають кращі та найбільш орієнтовані на наукову діяльність випускники вузів. Та й скажемо відверто, на сучасній стадії існування Україна не може дозволити собі мати серйозну науку.

Єдине питання, яке виникає до загальнодержавної політики у напрямку науки та вищої освіти: для чого ж тоді міністерство кожен рік обманює молодих випускників-відмінників, закладаючи фінансування чималої кількості аспірантських місць, якщо не може створити достойні умови існування у процесі підготовки навіть для десятої їх частини? Можливо, для того, щоб після захисту найкращі кадри втекли у закордонні вузи та наукові лабораторії? А можливо, такі питання у нашій країні просто нікому не потрібні?

А.Домановський, голова Ради молодих науковців ХНУ імені В. Н. Каразіна,
В. Чабан, співголова Ради молодих науковців ХНУ імені В. Н. Каразіна

ПРО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ БЕЗ СТАТИСТИКИ

Вкотре пригадався жарт про статистику, коли почув, як в одній з київських шкіл з українською мовою навчання вчителька української мови давала учням вказівки російською мовою. Трапився слушний випадок для розмови з нею і, щоб з чогось розпочати, я сказав, що забув прізвище відомого письменника, котрий, «рисуючи своє навчання в гімназії, дуже тепло згадував свого вчителя латини. Той учитель так любив свій предмет і так хотів, щоб його учні якнайкраще його засвоїли, що й поза уроками намагався спілкуватися з ними латиною. Мабуть, вважав, що так він створює додаткові умови для засвоєння латини. І гімназисти дуже поважали цього вчителя. Чи не пам'ятає вона такого письменника? Ні, вчителька не згадала прізвища... Тоді я запитав прямо: чому вона, вчителька української мови школи з українською мовою навчання, спілкується з учнями російською.

Не завжди, уточнила вона. А от з батьками, продовжувала, спілкується переважно російською, бо більшість батьків української не розуміють. Та й яка у нас українська мова – суржик. На цьому розмова обірвалася, а хотілося запитати ще. Чи поважає вона свій предмет, як той учитель латини? Чи прагне до того, щоб учні найкраще засвоїли її предмет? Що вона робить як мовник, щоб зменшити частку суржика? Хотілося заперечити й щодо батьків, які нібито не розуміють української мови. Бо знаю багато прикладів, коли росіяни в Росії чи ті, що на якийсь час приїжджали в Україну і раніше ніде більше, хіба що в піснях, не чули української мови, самі просили говорити з ними українською, інколи перепитували окремі слова, просили говорити повільніше. І були задоволені з того, що розуміли близьку їм мову.

Але ж це мій досвід, а чи має вона такий, подумки виправдовував її я. Та й кожна людина має право спілкуватися тою мовою, якою бажає, яка сприймається іншими. А з іншого

боку, заперечував сам собі, навчально-виховний процес у школі не обмежується часовими рамками уроку.

А чи може ця вчителька, міркував далі, поставити себе поза неписаними правилами, що усталились у цій школі? Поза уроками (а бува й на уроках) вчителі спілкуються з учнями переважно російською мовою. Директор школи, всі заступники директора, навіть службові наради проводять російською. Чи може ця вчителька ігнорувати приклад, що подає керівництво? На звернення українською – відповідь російською. Так реалізується позиція, яку сформулювала і відкрито висловила одна з завучів – "мы еще живы".

Російська мова посіла командні висоти (здається, доречний термін) і дуже винахідливо утримує їх. Можна, наприклад, побачити на дверях службового кабінету освітянського чиновника шільду українською мовою (посада, прізвище, ім'я, по батькові), а на його службовому столі, на підставці перед очима відвідувача – російською. Інформація? Про що?

Ось картинки з іншої сфери, в якій навчально-виховний процес триває безперервно. Тележурналіст бере інтерв'ю у військового начальника. Починає українською мовою, але коли чує відповідь російською, то теж переходить на російську. Яку мету ставить така режисура? Не показати ж сумніви у здібностях начальника, мовляв, не здатний той начальник зрозуміти запитання українською мовою після стількох років життя в Україні та служби в Українській армії?

А ось молоді солдати після прийняття присяги діляться перед телекамерою своїми враженнями. Мова в усіх російська. А потім камера показує їх у колі рідних та близьких і чуємо, що всі вони спілкуються між собою чудовою українською мовою. Знаючи, як готуються такі "експромти", хочеться запитати в організаторів телезйомки: чи не те вони хотіли потвердити, що в армії має бути російська мова, українська – для домашнього вжитку?

А один редактор російськомовного часопису якось сказав: ми не маємо права втрачати того, чого досягли за довгі

роки – знання російської мови кожним мешканцем України. Досягнення безсумнівне. Різними засобами досягали. Засобами подвійної моралі теж.

Переді мною довідка про закінчення української середньої школи, яку мені колись видали замість атестата зрілості. А справа в тому, то через один день після здачі останнього випускного екзамена мене викликали до Харківського вищого авіаційного інженерного військового училища, куди я мав поступати на навчання. Всі необхідні документи були відправлені через військкомат раніше, а атестат зрілості вимагалося мати при собі. Атестата мені видати не могли, бо матеріал на мене, як кандидата на медаль, направили в обласний (тоді був такий порядок) орган освіти на затвердження. Тож видали довідку. Затримка сталася вже на прохідній – перепусткою був атестат зрілості. Власники атестатів перешкод не мали. Медалістів направляли в мандатну комісію і зараховували без екзаменів, з інших формували групи для здачі екзаменів. З образою думав тоді про свою школу – чому так розтягли екзамени, що не видали атестатів, як в інших школах? Врешті, для мене все скінчилося нібито благополучно. І до екзаменів допустили з конкурсом 1:10,5, і зарахували. А через півроку, на канікулах, і медаль вручили урочисто перед усією школою. Прикрий збіг обставин, бюрократична неузгодженість?

А нещодавно один відомий учений, заслужений діяч науки і техніки розповів, як він їздив поступати у престижний військовий вуз до Москви, і теж не з атестатом зрілості, а з довідкою про закінчення української середньої ніколи. Правда, перебіг подій вийшов дещо інший. Повернувшись з Москви, він отримав атестат, медаль і того ж літа вступив без екзаменів до іншого вузу. Знову неузгодженість?

А познайомившись з інструктивними документами тих часів, зрозумів, що така "неузгодженість" була узгоджена Інструкцією Міносвіти УРСР, яка була розроблена у відповідності до Положення, затвердженого Постановою Ради Міністрів СРСР. Інструкцією визначались дати останнього

випускного екзамена: в школах з російською мовою навчання – 20 червня, а з українською мовою навчання на 5 днів пізніше – 25 червня.

Хто може сказати, скільком випускникам шкіл з українською мовою навчання перекрила дорогу до престижних вузів ця різниця в 5 днів! Можна додати, що закінчив я школу в місті обласного підпорядкування. А що вже говорити про більш віддалені від обласного центру школи, школи здебільшого з українською мовою навчання. До чого підштовхували учнів і їхніх батьків? Переходити в школу з навчанням російською мовою або добиватися переводу своєї школи на російську мову навчання?

А ось приклад із сьогодення. Харківський учень Олексій Голозубов пише про те, як йому поставили умову: хочеш приймати участь в олімпіаді – переходь з українського в російський клас ("Права людини", № 6, 2000).

Шлях до порозуміння – повна відвертість, аналіз, правда до кінця. Говорять, наприклад, що в Швейцарії три офіційні мови. Це правда. Але ж без продовження вона може стати напівправдою, що гірше, ніж неправда. Продовження ж у тому, що Швейцарія – конфедерація кантонів. Кантони – це держави з своїми конституціями, парламентами, урядами, мовами. В німецькому кантоні – мова німецька, французькому – французька. Ретороманській мові надається державна підтримка. Надається підтримка, бо зникнення бодай однієї з суцвіття мов світу розглядається як втрата для людства.

Стверджувати, що існує якась небезпека для російської мови, безглуздо, бо у російської мови є Росія. А про небезпеку для української мови треба говорити в повний голос, бо у неї немає іншої країни, де б державною мовою була українська. Ставити українську мову в рівні умови з російською несправедливо. Уявімо собі двох братів, один з яких за сприятливих умов набрався сили і здоров'я, інший в умовах гноблення, а то й заперечення права на саме життя, силу й здоров'я втратив. Невже справжній брат не підтримає слабшого, навіть відриваючи від себе. Якщо не враховувати байдужих, то

опонентів можна поділити на тих, хто стоїть за відродження української мови шляхом надання їй пріоритетів, й інших, які будь-що не хочуть допустити звуження сфери російської мови в Україні.

Критерій поділу – не за етнічними, а за моральними ознаками. Згадаймо, що, збагачуючи культурну скарбницю України, землі з якою їх пов'язала доля, Б.Чичибабин не відмовлявся від рідної російської мови, як В.Габсбург – від німецької, як Р.Чілачава – від грузинської. Їм було притаманне глибоке почуття справедливості. Почуттям справедливості при виборі життєвої позиції, за його власним визнанням, керувався і перший міністр оборони України К.Морозов, за походженням, до речі, росіянин, який досконало опанував українську мову за якихось три місяці.

Питання, про які йшлося тут, доречно було б поставити на уроках з громадянської освіти, де не було б диктату, де учень – рівноправний учасник діалогу, де точка зору вчителя (і директора чи завуча теж) обговорюється, як будь-кого в класі, де гору можуть брати лише аргументи, що базуються на праві й моралі,

Про все треба говорити відверто. До порозуміння може привести тільки відверта розмова.

Український інноваційний
центр гуманітарної освіти
АПН України

ПОЛЮВАННЯ НА УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ

Ніхто б не подумав, що в Україні й досі модне полювання на український буржуазний націоналізм. Висловлювання вітренківців і особливо Петра Симоненка до уваги не беруться як звичайні партійні заклинання. Найпослідовнішим, науково-підкованим борцем проти українського націоналізму чомусь вважається відомий нардеп Дмитро Табачник. А яка послідовність у вишукуванні найменших проявів українського націоналізму! В цьому можна пересвідчитись, прочитавши його останнє інтерв'ю одному з інтернет-видань.

Проте жодні одкровення журналістам не можуть зрівнятись з нардепівським шедевром. В цьому сенсі стаття «Украйна перед рассветом» в інтернет-виданні «Версії» є своєрідним відкриттям жанру – романтичного політтрилера.

Стаття вражає яскравою і доволі некультурною риторикою на адресу чинного президента, але згодом можна дістатися до опису сокровенних мрій нардепа. Це романтична мрія про особливий «Український світанок», де остаточно не буде українських націоналістів. В сутінках біля ледь освітленого кабінетного стола авторові ввижається: «сам Ющенко кажется повелителем нечистого Вием или ведьмой, пытающейся запугать народ полетами в гробу исторических мифов и призывами с того света шухевичей, бандер и прочих упырей». Нервово виблискують скельця окулярів академіка, рука посмикує сивіючу лопатисту борідку, вгору піднято якийсь палець, а затим паралізуючі холодом слова: «Близится крик петуха, что прозвучит над Украиной после президентских выборов, и с ним близится предрассветное поспешное бегство своры вампиров, с 2005 года пьющих кровь из народа!» Ну хіба не талановито як для політичного трилера?

Можна б іще розважатись шедевральним гумором нардепа-академіка, але це не більше як моторошний літературний вступ до серйозної політичної програми: «Україна перед світанком»:

1. Перехід України до федеративно-земельного устрою. Тому, що збереження унітарності загрожує «огаличенням»(тобто українізацією) Великій Україні. Мотивується ще й тим, що Велика Україна вже не буде «утримувати депресивний Захід».

2. Запровадження державного статусу російської мови як права «російського народу – одного з державотворчих в Україні».

3. Відмова від державної політики етнічної уніфікації і від гасла «титульна нація».

4. Відмова від державного втручання в конфесійне питання і від гасла «Єдина національна церква».

5. Державні гарантії проти проведення фашизації, пропаганди фашизму і культитвування націоналізму.

6. Державні гарантії нейтралітету України.

7. Заключна теза в суто в ленінському стилі: «Без реализации перечисленных пунктов победа над агрессивным национализмом будет неполной и, в итоге, уйдет в песок». І тут же дає дуже цінні поради для гарантованої перемоги: «нельзя бороться, не затрагивая главного, человеконенависнической идеолологии Ющенко и его клики, терпеть в составе правительства или называть коллегами одиозные фигуры вроде Васюныка, Вакарчука, Вовкуна, Сагана».

На мій погляд, важко назвати цих людей націоналістами – звичайні українці і до жодних націоналістичних організацій напевно не належать. Хоча за особливою радянською логікою українці завжди є прихованими націоналістами. Отже, вся шестипунктова програма боротьби з ющенківським спадком після президентських виборів швидше за все зводиться до етнічних зачисток українців-націоналістів при владі, яких там не густо. Тому розлогі розмірковування академіка Табачника про фашизм в Україні можна розуміти по-всякому, очевидно він має бути дуже схожим на подобу «кровожерного» українського націоналізму.

Отже, програма нещадного викорінення українського націоналізму стартувала задовго до президентських виборів.

Українці, будьте обачними, толерантними і політкоректними! Бо, можливо, хтось ненароком побачить вас в образі фашиста-націоналіста за незгоду з одним з шести пунктів антинаціоналістичної програми чи за елементарне бажання почути у відповідь українську мову. За перевіреною радянською комуністичною технологією програму знищення українського націоналізму будуть реалізовувати, звісно ж, руками толерантних українців та їхніми голосами на виборах. Будь-який історик чи соціолог, не академік, підтвердить соціальну інерцію страху бути звинуваченим в українському націоналізмі на тлі комуністичного ідеологічного кліше про «дружбу народів».

Тому в Дмитра Табачника, напевно, є підстави для романтичної кінцівки власного політтрилера, яку подаю в перекладі державною мовою: «Скоро світанок. І треба зустріти перші промені пробудженого сонця, знаючи, в якому керунку прямувати...» «Вірною дорогою ідете, товариші!» – сказав би вождь світового пролетаріату. А ми й не здогадувались, що для декого боротьба з українським націоналізмом – це вічна революційна романтика, захоплююче полювання в Україні на недобиті рецидиви українського буржуазного націоналізму. В азарті можна забути про факт проголошення незалежності і початок XXI століття, але голос обачності пробуджує до тями – не варто видражнювати і виманювати на себе український націоналізм, від гріха подалі... Тому навіть найсміливіші і захищені недоторканністю давні ідеологи і практики винищування націоналізму зараз роблять це в тиші кабінету, піонерським скрипучим пером із зірочкою, щораз здригаючись від придуманого жаху і відчуваючи захребетний холодок від одного слова – «націоналізм». Поки свіжі ще картини нічного марева комуністичної ери, вони тремтячою рукою пишуть свого політтрилера, наївно сподіваючись залякати звичайних українців їхнім же націоналізмом. Краще б писали про світанок над Україною!

Володимир Франківець

ЕФЕКТИВНІСТЬ ХІМІОПРОФІЛАКТИКИ ТУБЕРКУЛЬОЗУ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ГРУП ПІДВИЩЕНОГО РИЗИКУ ЗАХВОРЮВАННЯ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ

акад. І.Г. Ільницький,
проф. О.П. Костик,
к.мед.н. Л.І.Ільницька,
к.мед.н. У.Б. Чуловська,
І.С. Вівчар,Т.М. Балита, М.М.Шило

У дітей та підлітків з груп підвищеного ризику захворювання на туберкульоз проведено вивчення ефективності профілактичного лікування із застосуванням ізоніазиду та адаптогену рослинного походження алоє вера гель (ВГ). Вивчено вплив алоє ВГ на туберкулінову чутливість та імунологічну реактивність обстежених осіб.

Вступ. До росту інфікованості і захворюваності дітей та підлітків, особливо у вогнищах туберкульозної інфекції, призвело зростання захворюваності і хворобливості на туберкульоз серед дорослого населення [6, 9, 13]. Це пояснюється рядом особливостей підліткового віку, зумовлених складною, анатомо-фізіологічною перебудовою організму, зниженням імунологічної реактивності, нестабільністю нейроендокринної та психоемоційної сфери, що і обґрунтовує підвищений ризик соматичних та інфекційних захворювань у підлітків, серед яких чільне місце займає туберкульоз.

Зростання інфікованості й захворюваності на туберкульоз серед дитячого і підліткового населення вимагають подальшого удосконалення існуючих і пошуку нових методів ранньої діагностики та профілактики туберкульозу [8, 11].

Матеріали і методи. До найбільш ефективних методів попередження туберкульозу серед дітей і підлітків, окрім вакцинації БЦЖ, відноситься хіміопрофілактика, яка, згідно

наказу МОЗ України № 499 від 28.10.2003 р., проводиться дітям і підліткам із груп підвищеного ризику захворювання на туберкульоз шляхом застосування ізоніазиду в дозі 5 мг/кг маси тіла на добу протягом трьох місяців. Після цього у переважної більшості підлітків туберкулінова чутливість знижується [5, 10].

У осіб підліткового віку із вогнищ туберкульозної інфекції з інтенсивними (папула 12-16 мм) та гіперергічними (папула 17 мм і більше) реакціями на пробу Манту з 2 ТО ППД-Л традиційні курси хіміопрофілактики не призводять до зниження туберкулінової алергії впродовж тривалого часу, тому саме у цього контингенту в подальшому розвиваються локальні форми туберкульозу. В подібних випадках неефективність хіміопрофілактики ізоніазидом найчастіше пов'язана з високою активністю туберкульозної інфекції або низькими природними захисними силами організму [12, 15]. У випадках відсутності ефекту від проведення одного або більше курсів традиційної хіміопрофілактики, про що свідчить тривале збереження виражених та гіперергічних реакцій на туберкулін, виникає необхідність удосконалення хіміопрофілактики шляхом вибіркового застосування препаратів етіотропної та патогенетичної терапії [1, 2].

Метою дослідження було використання в профілактичному лікуванні туберкульозу у підлітків із груп підвищеного ризику алое вера гель (ВГ), як адаптогену рослинного походження, що володіє імуномодулювальним та біостимулювальним ефектом. Таким адаптогеном є препарат алое вера гель (ВГ), який призначається з розрахунку 1 столова ложка 2 рази щоденно за ЗО хвилин до їди протягом 2 місяців. Алое ВГ містить понад 200 харчових добавок, в тому числі мінерали і незамінні амінокислоти, фолієву кислоту, комплекс вітамінів, що і обґрунтовує різнонаправлений терапевтичний ефект його застосування [3]. До та після профілактичного лікування підлітки були обстежені з включенням клінічних, загальнолабораторних, рентгенологічних та імунологічних методів дослідження. Імунологічне обстеження включало вивчення клітинного та гуморального імунітету.

Серед показників, які характеризують Т-систему імунітету, визначали абсолютну кількість лімфоцитів периферичної крові загальноприйнятим методом спонтанного розеткоутворення з еритроцитами барана (Е-РУК) в модифікації F.Bach e.a. [17]. Визначення активних Т-лімфоцитів (Еа-РУК) проводили за методом J. Wybran, H.H. Fudenberg [20]. Функціональну активність Т-лімфоцитів вивчали в реакції бластної трансформації лімфоцитів (РБТЛ) з фітогемаглютиніном (ФГА), туберкулінову чутливість організму вивчали в реакції бластної трансформації лімфоцитів (РБТЛ), а специфічним антигеном-стимулятором служив очищений туберкулін Ліннікової в стандартному розведенні (ППД-Л) за мікрометодикою М.П.Григорьевої і І.І.Копелян [4].

Реакція інгібіції міграції лейкоцитів (ІМЛ) з туберкуліном проводилася згідно методики, запропонованої G. Bendixen, M.Soborg [18]. Кількісне визначення В-клітин проводили за допомогою тесту комплементарного розеткоутворення (ЕАС-РУК) методом А.Н.Чередеєва [16].

Рівень імуноглобулінів класів А, М, G в сироватці крові визначали методом радіальної імунодифузії за G. Manchini et. al., [19]. Рівень циркулюючих імунних комплексів (ЦІК) визначали за методикою V.Haskova et. al., в модифікації К.А.Максимович, В.В.Желтвай [7]. Виявлення інфікованості мікобактеріями туберкульозу проводили шляхом внутрішньошкірної проби Манту з 2 ТО ППД-Л [5].

Профілактичному лікуванню підлягали 117 дітей та підлітків, які були розділені на дві групи: контрольну групу склали 50 підлітків, у яких хіміопрофілактика проводилась лише ізоніазидом (з розрахунку 5 мг/кг маси тіла на добу) і основну – 67 підлітків, які приймали ізоніазид в поєднанні з алое ВГ по 1 столовій ложці 2 рази на день щоденно за ЗО хвилин до їди протягом 2 місяців. Термін хіміопрофілактики – 3 місяці.

Результати та обговорення. У 117 дітей та підлітків до і після закінчення хіміопрофілактики були проведені туберкулінові проби та імунологічні дослідження, а в кінці року

у обстежуваних підлітків здійснювали клініко-рентгенологічне обстеження з метою діагностики ймовірного виникнення туберкульозного процесу в легенях.

Запропонований метод хіміопрофілактики ізоніазидом в поєднанні з алое ВГ суттєво впливав на зміну чутливості до туберкуліну. Так, якщо середні розміри папул на проведену пробу Манту з 2 ТО ППД-Л у обстежених до початку хіміопрофілактики становили 16,4±0,05 мм, то після закінчення курсу профілактичного лікування середні розміри папул статистично достовірно зменшились і становили 13,6±0,03 мм, P<0,05.

Діти та підлітки, які отримали профілактичне лікування лише одним ізоніазидом, такої позитивної динаміки чутливості до туберкуліну не спостерігалося. Так, середній розмір папули до початку курсу хіміопрофілактики лише ізоніазидом становив 16,0±0,06 мм, після завершення курсу лікування величина папул зменшилась незначно і становила 14,9±0,08 мм, P>0,05.

Запропонований диференційований метод хіміопрофілактики виявив позитивний вплив на ризик захворіти локальним туберкульозним процесом на перспективу. Так, при проведенні клініко-рентгенологічного контролю через рік спостерігався тільки 1 (1,5%) випадок туберкульозу легень (основна група), в той час як в контрольній групі мали місце 4 (8,0%) випадки специфічного процесу.

Проведені імунологічні обстеження виявили, що до профілактичного лікування у обстежених підлітків основної і контрольної груп визначалось пригнічення клітинного імунітету, що проявилося зниженням кількості Е-РУК, (24,6±1,9% і 25,3±2,2% при нормі 41,5±2,2%, P<0,05) пригніченням проліферативної активності Т-клітин у відповідь на ФГА (44,4±2,5% і 42,0±2,4% при нормі 76,2±2,6%, P<0,05). Наявність імунодефіциту проявилася не лише зниженням числа Еа-РУК (11,9±2,2% і 12,5±1,9% при нормі 29,5±1,7%, P<0,05), що відображало кількісну недостатність системи Т-клітинного імунітету, але і високою РБТЛ з ППД (5,2±0,07% і 4,4 ±0,04%

при нормі 1,5±0,04%, P<0,05) та низькою ІМЛ з ППД (0,49±0,05% і 0,61 ±0,07% при нормі 0,89±0,05%, P<0,05).

У хворих основної групи після закінчення курсу лікування визначався нормалізуючий вплив на Е-РУК, РБТЛ з ФГА, ІМЛ з ППД, значно підвищилась інтенсивність РБТЛ з ФГА (76,0±2,2%, P<0,05), Еа-РУК (28,0±1,6%, P<0,05), РБТЛ з ППД (2,0±0,05%, P<0,05), яка потім до кінця курсу хіміопрофілактики зменшилась до нормальних величин. Останнє підтвердилось також вираженістю ІМЛ з ППД (з 0,49±0,05% до 0,93±0,06; P<0,05).

Після закінчення курсу профілактичного лікування з застосуванням тільки ізоніазиду у підлітків контрольної групи в процесі хіміопрофілактики спостерігалась позитивна динаміка цих показників, але вона була менш вираженою, ніж у підлітків основної групи.

Вивчення показників гуморального імунітету дозволило встановити, що до початку курсу хіміопрофілактики лікування як в основній, так і в контрольній групах підлітків мало місце вірогідне підвищення числа В-клітин і порушення їх функціональної активності, що проявилося дисімуноглобулінемією (підвищенням рівня сироваткових lg G і зниженням концентрації Ід А).

У підлітків основної групи після закінчення курсу профілактичного лікування вірогідно знизилася кількість ЕАС-РУК (з 28,5±1,4% до 15,3±1,3% при нормі 15,1 ±1,7%, P<0,05). Покращилось співвідношення сироваткових імуноглобулінів (IgG з 12,3±0,7 г/л до 9,7±0,6 г/л при нормі 9,63±0,9 г/л, P<0,05; ІдА з 2,0±0,8 г/л до 2,6±0,3 г/л при нормі 2,69±0,4 г/л, P<0,05) І зменшився вміст ЦІК (з 324,7±12,8 од.опт.щільн. до 190,6±15,4 од.опт.щільн. при нормі 194,5±10,5 од.опт.щільн., P<0,05).

Після закінчення курсу хіміопрофілактики показники гуморального імунітету у осіб основної групи достовірно не відрізнялися від показників контрольної групи здорових підлітків, неінфікованих туберкульозом. У осіб, які спостерігалися в контрольній групі, також мало місце поступове зниження числа В-клітин, зниження дисімуноглобулінемії,

однак склад ЕАС-РУК (18,9±2,2%) та рівень ЦІК (240,5±10,5 од.опт.щільн.) навіть до кінця курсу хіміопрофілактики вірогідно не змінювалась. Порівняльна динаміка імунологічних показників при застосуванні алое ВГ в комплексній хіміопрофілактиці туберкульозу у підлітків з підвищеним ризиком захворювання на туберкульоз підтвердила меншу вираженість пригнічення системного імунітету і, відповідно, обґрунтувала ефективність його застосування. Сумаційна клініко-імунологічна ефективність алое ВГ в поєднанні з ізоніазидом при профілактичному лікуванні туберкульозу у підлітків із груп підвищеного ризику вказує на суттєву перевагу запропонованого методу профілактики, яка проявилася значною експресією імунологічної реактивності, вірогідним зниженням туберкулінової чутливості, попередженням токсико-алергічних проявів та ймовірного розвитку локального туберкульозного процесу.

Висновки. Застосований спосіб профілактичного лікування туберкульозу у дітей та підлітків з груп підвищеного ризику захворювання на туберкульоз, у яких має місце недостатність імунологічної реактивності, особливо за Т-клітинним варіантом, інтенсивна туберкулінова чутливість, висока ймовірність розвитку туберкульозного запалення та прогнозована токсико-алергійна реакція на ізоніазид при наявності супутньої патології гепатобіліарної системи, підтвердив свою ефективність при поєднаному використанні ізоніазиду та алое ВГ.

Література

1. *Аксенова В.А., Елуфимова Е.И. Лечение туберкулеза у детей и подростков // Пробл. туберкулеза. - 2001. - № 12. - С. 58-61.*
2. *Баранов А.А. Состояние здоровья детей на рубеже веков: проблемы и решения// Пробл.туберкулеза. - 2001. - № 12. - С.3-9.*
3. *Борис В.М., Костик О.П., Платонова І.Л. та ін. Спосіб хіміопрофілактики туберкульозу у дітей та підлітків із застосуванням адаптогену рослинного походження алое вера гель// Деклараційний патент на корисну модель А 61 К39/04. - 2005. - № 9. - С. 1-6.*
4. *Григорьева М.П., Копелян И.И. Разработка микрометода культивирования клеток крови человека // Бюлл.эксп.биол. и мед. - 1972. - № 8. – С. 119-122.*
5. *Інструкція по застосуванню туберкул нових проб. Наказ МОЗ України*

№ 499 від 28.10.2003 р.

6. *Костромина В., Речкина Б., Деркач Е., Белогорцева О. Туберкулез у детей // Doctor. – 2002. - № 4. - С.41-43; Максимович К.А., Желтвай В.В. Определение циркулирующих иммунных комплексов при хронических заболеваниях органов дыхания. Инф. Письмо. – К., 1985.*
7. *Мельник В.М. Нова стратегія профілактики, виявлення і лікування туберкульозу: за і проти // Укр.пульмон.журнал. - 1994. - № 4. - С.12-19.*
8. *Митинская Л.А., Елуфимова В.Ф., Юхименко Н.В. Группы риска заболеваниятуберкулеза у детей. Принципы подхода к назначению химиопрофилактики // Проб.туберкулеза. - 1996. - № 3. - С. 10-12.*
9. *Миколишин Л.І., Мельник В.М. Удосконалення проти-туберкульозної допомоги дітям в умовах епідемії туберкульозу // Укр.пульмон.журнал. - 2003. - № 4. - С. 20-23.*
10. *Овсянкина Е.С., Заховаева Н.Е.,Куфакова и др. Противотуберкулезная помощь детям и подросткам из групп риска по туберкулезу // Проблемы туберкулеза. - 2001.- № 12. - С. 9-12.*
11. *Сиренко И.А., Подопрыгора Н.М., Марченко О.Ю, Шматько С.А. Значимость групп риска в детской фтизиатрии // Пробл.туберкулеза. - 2006. - № 9. - С. 31-33.*
12. *Фещенко Ю.І., Мельник В.М., Коблянська А.В. Основні тенденції динаміки статистичних показників з туберкульозу в Україні за останні 10 років // Укр.пульмон.журнал. - 2000. - № 4. - С 5-9.*
13. *Фещенко Ю.І., Мельник В.М., Матусевич В.Г., Антоненко Л.Ф. Епідеміологія туберкульозу у світі, сучасні підходи до організації протитуберкульозних заходів // Укр.пульмон.журнал. - 2003. - №. - С. 5-10; Чернушенко Е.Ф., Когосова Л.С. Иммунология и иммунопатология заболеваний легких. – К.: Здоров'я, 1981. - 208 с.*
14. *Чередеев А.Н. Количественная и функциональная оценка Т- и В- систем иммунитета у человека // Общие вопросы патологии. -1976. - № 4. - С. 124.*
15. *Bach J. F., Hirschonrn K. Lymphocyte interaction as a potential histocjmpatibility test in vitro// Exp. Cel. Res.- 1963. - №32. - С 592-608.*
16. *Bendixen G., Soborg M. Commens on the Leucocyte migration Technikgue asan in vitro Method for . Demonstrating Cellular Hypersensitivity // Man. Immunol. - 1970. 104 (6). - С.1551-1559.*
17. *Manchini G., Carbonare A., Heremans I. Immunochemiral quatitation of antigens by single radial immun- odiffussion // Int. J. Immunochem.- 1965.- №2,- С.235-254; Wybran J., Fudenberg H. H. Thymus - derived risette-forming cells in varions human disease states // J.Clin. Invest- 1973. - 52 (6). - С.1026-1036.*

КАТАСТРОФІЧНІ ПРОЦЕСИ НА СХИЛАХ І ЗАХОДИ ПО ЗАХИСТУ ВІД ПАВОДКІВ У БАСЕЙНІ Р. ТИСИ

Георгій Рудько, академік
Володимир Стецюк, академік
Тетяна Ткаченко, кандидат географічних наук

Ділянки долин, у яких проектуються протипаводкові ємності, характеризуються дуже різноманітними геоморфологічними та інженерно-геологічними умовами, тому створення тимчасового озерного режиму в долинах гірських річок Українських Карпат з підняттям рівня води призводить до надмірного зволоження значних масивів гірських порід, цілковито змінює динамічні умови схилів долин, активізує перебіг гравітаційних процесів. Останні мали місце у минулому й ускладнюють господарську діяльність у даний час.

Так, формування гірської системи Карпат в орогенічну стадію розвитку на всіх її етапах супроводжувалося гравітаційними процесами, що проявлялися в різних частинах регіону в різноманітних формах та масштабах.

Динаміка процесів у четвертинний час визначалася подальшим тектонічним підйомом території, амплітуда якого в Українських Карпатах від за антропоген перевищила 100-150 м, а також нерівномірними коливальними рухами окремих блоків, пов'язаною з цими рухами сейсмічністю регіону, значною динамікою кліматичних показників. Усе це обумовило активний перебіг денудаційних та акумулятивних процесів, де значна роль належала вивітрювання, ерозії та гравітаційному зносу.

Характер гравітаційних процесів в антропогені у Карпатах встановлюється за прямими та непрямими геолого-геоморфологічними ознаками. Прямими ознаками є збережені на схилах утворення різновікових та різнотипних зсувів,

пристосованих до певних терасових рівнів, непрямими – сучасний стан схилів річкових долин і вододілів, стан древніх похованих поверхонь, стан гідрографічної мережі (наявність завальних, загачених озер).

Релікти давніх антропогенових блокових зсувів збереглися на схилах долин Дністра, Стрия, Ломниці, Пруту, Черемошу, тобто, у Скибовій та Кросненській структурних зонах. Зміщення блокових зсувів протягом усього антропогену відбувалися унаслідок поглиблення й розширення річкових долин, подальшого вивітрювання й дроблення флішових дислокованих утворень. Зміщення блокових зсувів відбувалися, найчастіше, за площинами нашарування та великими тектонічними тріщинами. Одним із чинників, що викликають великі блокові зсуви, виявилися сейсмічні впливи підкорових осередків Карпатської зони. Давні відклади елювіально-делювіально-зсувних утворень на схилах збереглися на вюрмських та голоценових терасах річкових долин у Скибовій, Кросненській, Дуклянській, Чорногорській структурних зонах. Зсуви на правобережних схилах р. Прута, зокрема, через широке їхнє поширення є чинником, що маскує та ускладнює виділення річкових терас, які в більшості випадків у гірських частинах річок басейну Тиси збереглися тільки фрагментарно.

Давні зсуви на схилах Українських Карпат проявилися також останнім часом при будівництві й реконструкції автомобільних доріг, прокладанні магістральних трубопроводів, створенні водосховищ. Зміна рослинного покриву, підрізування схилів, перебудова сталих шляхів поверхневого та підземного стоку, неминучі під час проведення будівельних робіт, призводять часто до активізації гравітаційних процесів і, зокрема, до прояву давніх зсувів.

Геоморфологічному розвитку гір сприяли процеси денудації з активним проявом гравітаційного зносу, тому схилові відклади, що сформувалися унаслідок цього, зустрічаються на схилах у різних структурних зонах Українських Карпат. Значні маси порід, що змістилися по схилах, у вигляді обвалів, зсувів та осипів, надалі руйнувалися і

виносилися гірськими потоками за межі складчастих зон. З виділених у межах Карпат денудаційних рівнів – поверхонь вирівнювання, давні зсувні нагромадження та їхні сліди збереглися тільки на останній. Більшість же давніх зсувів, відображених у сучасній морфології Карпат відбулися в антропогені, у часи активного ерозійного розроблення річкових долин. Базисами їхнього зсуву були річкові тераси, розташовані у даний час на висотах від 5 до 150 м над рівнями гірських річок.

Різні чинники формування зсувів – їхній вік, обсяг порід, втягнутих у свій час у переміщення, положення базису, до якого було пристосовано зсувне зміщення, причини, що викликали зсув, амплітуди його переміщення, характер екзогенних процесів, що мають місце на певній ділянці і низка інших причин обумовили те, що давні зсуви характеризуються на сучасному етапі розвитку різними коефіцієнтами стійкості і по-різному відображені в сучасному рельєфі. Часто такі зсуви важко дешифруються на матеріалах аерофотозйомки, не можуть бути виявлені також при інженерно-геологічних дослідженнях, проведених різними методами. Активізація давніх зсувів відбувається під час виконання будівельних робіт або за деякий час після їхнього завершення. Приводом для початку зсувів можуть служити як прямі впливи будівельних робіт, так і непрямі, але викликані господарською діяльністю й порушенням обстановки, що склалася.

Приклади прояву давніх зсувів у Карпатах у зв'язку з техногенними впливами досить численні. З найбільш характерних виділяються зміщення древніх зсувних відкладень на схилі г. Магура (Скибова зона), базисом нагромадження яких слугувала лівобережна надзаплавна тераса струмка Соболь (басейн Свічі). Пухкі породи, що включають уламки пісковиків, аргілітів та алевролітів із глинистим заповнювачем (до 10%), прийшли в рух улітку 1980 року в обсязі до 500 тис. м^3. Безпосередня причина – підмив струмком тераси, на якій відбувалося нагромадження сповзаючого матеріалу. Однак, збільшення розмивної діяльності струмка біля лівого берега

було обумовлено заходами із закріплення на правому березі, які виконувалися для захисту правобережної ділянки надзаплавної тераси, де була прокладена вузькоколійна залізниця, що використовувалася при лісорозробках.

Активізація давніх зсувних відкладів, що відбулася у період виконання будівельних робіт, спостерігалася в 1983 році при створенні робочої смуги для магістрального газопроводу на північному схилі г. Великий Вижень південніше с. Родникова Гута (Дуклянська зона). Робоча смуга тут прокладена безпосередньо в основі давнього зсуву, що розвантажився на терасі долини струмка Шипот (басейн Латориці). Створення робочої смуги викликало необхідність часткового підрізування фронтального уступу давньої зсувної тераси, що спричинило виникнення тріщин на зсувній терасі та розвиток вторинних зсувів, що розвантажилися на робочу смугу, з проявом деформацій випирання основи.

У Дуклянській зоні також спостерігалася активізація давнього зсуву, обумовлена реконструкцією автомобільної дороги на ділянці Волосянка-Тихий Закарпатської області. У результаті зсуву дорога була зруйнована на протязі 140 м. Переміщення зазнали породи на схилі в обсязі 180-200 тис. м^3. Породи, що змістилися, представлені уламковим матеріалом, продуктом руйнування еоценових пісковиків із вмістом глинистого заповнювача до 40%. Дорога на цій ділянці влаштована шляхом врізання в породи, що змістилися, на висоті 10-15 м над базисом розвантаження. Розширення дороги проведено шляхом подальшого врізання у схил, що привело до порушення стану рівноваги давніх зсувних нагромаджень.

Дуже вражаючих масштабів набув зсув у районі с. Косівська Поляна (Рахівська зона, що розвантажується в долину р. Косівська (Кісва) (правий доплив р. Тиси). Його активізація у зв'язку з реконструкцією місцевих доріг (Рахів – Н. Ворота) відбулася в 1980 р. Загальна крутизна схилу – 22°, при перепаді висот 380-400 м. Корінні породи схилу представлені крейдовим флішем. Шари корінних порід нахилені у бік падіння схилу і майже скрізь перекриті глинисто-щебенистими відкладами.

Основні переміщення порід відбувалися по долинах балок, що розчленовують схил. Приблизний обсяг порід, охоплених повторними зсувами, склав 1,5 млн. $м^3$.

Активізація давніх зсувів у зв'язку з будівництвом і експлуатацією транспортних об'єктів спостерігалася в останні роки також в інших місцях різних структурних зон Карпат. У гірській складчастій області Українських Карпат у даний час картографовано близько 3500 виражених у рельєфі зсувів, з них близько 2000 складають давні зсуви. Число активних зсувів не перевищує 500. Значні за масштабом і складні за механізмом прояву зсуви пов'язані з глинистими й глинисто-сланцевими породами міоценових молас та дрібно ритмічного олігоценового флішу. Найбільш численна група представлена невеликими зсувами опливання, що утворюють іноді консистентні потоки, пов'язані з елювіально-делювіальними відкладами й корами вивітрювання осадових та вулканогенних порід.

Сучасні структурні й блокові зсуви зустрічаються на схилах Тухольскої і Вигодскої западин, Верхньовинсько-Путильского міжгір'я, Ворохтинської, Ясинскої, Верхньотисенської западин. У складі структурних зсувів найбільш вивчені блокові зсуви сковзання і витискання в басейні р. Черемош. Масштаби цих зсувів значні, їхня глибина досягає 20-30 м. Так, зсув 1927 року на оз. Шибени мав площу близько 5 $км^2$, зсув у долині р. Уєчка, правого допливу Чорного Черемошу, мав довжину зсувного тіла 0.5 км при ширині 0.25 км.

На. схилах долин рр. Чорний і Білий Черемош зафіксовані блокові зсуви обсягом 10-30 млн. $м^3$. Обсяг зміщених порід на схилі р. Чорний Черемош у с. Верхній Ясенів в 1969 р. досягав 12-15 млн. $м^3$. У 1973 р. активізувався зсув у долині р. Путила, правого допливу р. Черемош, обсяг зсувних мас – близько 0.5 млн. $м^3$. Великі блокові зсуви зафіксовані в долинах Тиси та її правих припливів, рік Пруту, Стрию, Бистриці Надвірнянської і Бистриці Солотвинської. Зсуви цього типу утворюються в улоговинах схилів, заповнених глинистим і дрібно уламковим делювієм, що обводнюються як опадами, так і виходами

ґрунтових вод. Найбільш великі зсуви-потоки виявлено на лівому схилі долини р. Черемош.

Зсуви в межах Передкарпатського прогину пов'язані зі схилами долин Пруту, Дністра і їхніх припливів. Вони розвиваються в четвертинних відкладах на схилах і по неогенових глинах. Відзначається велика розмаїтість форм та масштабів прояву зсувів.

У межах Закарпатської западини зустрічаються невеликі опливання в корі вивітрювання вулканогенних порід Вигорлат-Гутинської гряди та дрібні зсувні порушення делювію на схилах.

Обвали поширені в гірських районах Українських Карпат відносно рідко і пристосовані до розчленованих масивів скельних порід, де крутість схилів перевищує 45-50°. Відповідно до вертикальної морфологічної зональності та ярусності геоморфологічних процесів Карпат схили такої крутості розташовані в нижньому ярусі (400-700 м), зазвичай у прирусловій частині. Саме тут зустрічається більшість крутих схилів, де на денну поверхню виходять товстошарові пісковики, вапняки й кристалічні породи. Обвали виникають, як правило, на крутих схилах, де породи, які складають масиви поблизу схилів, розбиті густою мережею тектонічних та інших тріщин. Обсяги обвальних мас лише в поодиноких випадках досягають 1000 м^3. Виникнення обвалів зазвичай пов’язують із метеорологічними чинниками, у першу чергу, зі зливовими дощами, однак не можна ігнорувати й сейсмічного чинника. Можливість обвалів, зсувів-обвалів на крутих схилах необхідно враховувати при господарському освоєнні територій.

В межах Закарпатської області ураженість зсувами складає майже 3,2% (404,4 км^2) від її площі. Картографовані та занесені до кадастру станом на 1993 р. 1278 зсуви, що зосереджені більше ніж на 1000 зсувних ділянках. За своєю динамікою більшість із них відносяться до давніх чи тимчасово стабілізованих. Під впливом господарської діяльності з'явились нові та активізувалось багато старих зсувів. За останніми даними загальна кількість зсувів станом на 1997 р. складає 1596,

майже 200 з них знаходяться в стадії активізації, а, за даними повітряної зйомки, унаслідок надмірного зволоження 1998 р. на 300 ділянках зсувонебезпечних схилів з'явилися перші ознаки нестабільності, виражені у вигляді свіжих тріщин в верхніх частинах схилів, нахилів стовбурів дерев, вертикальних стовпів тощо. Зсуви, переважно, зосереджені у вигляді смуг у межах різних структурних відмін тектонічних зон, які значною мірою погіршують стійкість масивів гірських порід складчастих Карпат, особливо на ділянках розвитку глинистого флішу та прямого впливу тектонічних умов. Ці ділянки, за результатами обстежень, відрізняються підвищеною активністю геодинамічного режиму, що додатково може знижувати стійкість форм рельєфу на схилах.

Розміри зсувів досить різні і, зазвичай, залежать від крутизни схилів та глибини зсувних деформацій. Для пологих схилів характерні незначні потужності та досить великі за площею (потокоподібні) зсуви розмірами від 50 тис. до 1 млн. $м^3$. Найбільші за об'ємом та глибиною зсуви спостерігаються в зонах розломів, які, крім того, можуть мати швидкоплинний характер.

У межах Закарпатського внутрішнього прогину зсуви пов'язані з корою вивітрювання вулканічних порід, тому у межах вулканічних гряд формуються невеликі за об'ємами зсуви, що розвиваються у глинистих породах пліоценової кори вивітрювання (елювіально-делювіальних та делювіальних відкладів, які мають потужність до 5 м). Тут формуються зсуви опливання та зсуви ковзання, що мають розміри від 20 тис. $м^2$ до 800 млн. $м^2$. Більшість із них тимчасово стабілізована, але в часи аномального перезволоження порід на схилах річок Боржави, Ужа, Латориці, Ріки, Шопурки та Вел. і Мал. Угольки відмічається їх сучасна активізація.

В корі вивітрювання ефузивних порід Берегівського горбогір'я розвиваються невеликі зсуви-потоки. Активізації зсувів на цій території сприяє аномальне підтоплення схилів, що має місце під час повеней.

Утворення зсувів та їхня активізація в умовах Карпат значною мірою визначається гідрометеорологічними умовами, у більшості, це пов'язано з кількістю атмосферних опадів, які випадають у вигляді тривалих дощів, що сприяє стійкому перезволоженню ґрунтів. Надмірне зволоження та інтенсивні зливи, що викликають повені на гірських ріках і формують великий поверхневий стік з ерозійним руйнуванням берегових схилів також активізують значну кількість зсувів на території області. Загалом відзначається тісний зв'язок ерозійних, зсувних та селевих процесів.

Значна кількість зсувів під час паводків 1998 та 2001 років активізувалась в межах зони зчленування Закарпатського прогину із структурами складкових Карпат. В зону такої активізації потрапляють території зсувного процесу в межах населених пунктів Лази – Уголька - Вільхівці.

На розвиток небезпечних геоморфологічних процесів значний вплив мають об'єкти техногенезу. Спорудження та експлуатація лінійних об'єктів (магістральних трубопроводів, доріг, залізниць, численних ЛЕП), водосховищ, кар'єрів викликали появу більшості техногенних зсувів, які характеризуються різними об'ємами та розмірами зсувних мас. Наприклад, зсув, що знаходиться північніше від м. Ужгород, в районі Кам'яницького щебеневого заводу має об'єм 1,5 млн. $м^3$, він час від часу виявляє нестабільність унаслідок проведення вибухових робіт в кар'єрі. Аналогічна ситуація спостерігається в районі с. Сільце, де зсувне тіло, що утворилося унаслідок розробки будматеріалів, також активізується через проведення вибухових робіт в кар'єрі і зазнає постійних зміщень, які можуть бути прискорені при підвищеному насиченні водою верхнього шару порід.

Загрозу значних збитків несуть селеві потоки, що в своїй більшості зосереджені в басейні р. Тиси, переважно в межах Чорногірського та Свидовецького масивів. В зв'язку з інтенсивною вирубкою лісів відмічається тенденція до збільшення селенебезпечних водокам'яних потоків в басейнах річок Ріки й Тереблі. У передгір'ях, на ріках Уж, Латориця,

Боржава, Тересва та Теребля в окремі роки формуються селеві потоки водокам'яного типу, а в Іршавській таСолотвинській улоговинах – грязекам'яні селі. Всього в межах Закарпатської області нараховується до 100 селенебезпечних ділянок.

Особливо актуальною є проблема водокам'яних селів, що утворюються за рахунок руйнування загачених озер. Так, водокам'яний сель в районі с. Руська Мокра, який розвантажився в долині безіменного струмка (ліва притока р. Тересва) зруйнував 3 житлових будинки та призвів до трагічної загибелі 4 мешканців, мав об'єм біля 20- 25 тис. $м^3$ щебенево-глинистого матеріалу.

За метеорологічних умов весни 2001 року унаслідок перезволоження відкладів на схилах та вияву бокової ерозії при паводковому режимі річок та струмків активізувались та виникли нові зсуви більше як у 500 місцях.

Важливим чинником в розвитку та активізації гравітаційних процесів виступає сейсмічність території, яку визначають як осередки сильних землетрусів із зони Вранча, так і місцеві осередки землетрусів з урахуванням приросту сейсмічності від впливів техногенезу. Сейсмічність території висуває також особливі умови при проектуванні гідротехнічних споруд, особливо гребель водосховищ.

Інтенсивність землетрусів згідно схем сейсмічного районування складає у межах області 6-7 балів. В окремих місцях, на ділянках поширення пухких обводнених відкладів, на схилах інтенсивність землетрусів збільшується на 1 бал.

Сейсмічність Українських Карпат визначається землетрусами, що виходять із глибокофокусних (100-180 км) підкорових осередків розташованих на стику Східних і Південних Карпат на території Румунії (масив Вранча), а також осередками, розташованими в Закарпатті й на суміжних з ним територіях Словаччини, Угорщини, Румунії.

Землетруси зони Вранча зароджуються на невеликій ділянці з центром біля 45,8° північної широти і 26,5° східної довготи в місці різкого згину Карпатської дуги. Фокальна зона знаходиться у високошвидкісному блоці поблизу контакту з

низькошвидкісним блоком. Характерна висока концентрація епіцентрів на площі меншій 1°x1°, велика площа інтенсивних струшувань, що сягає мільйонів квадратних кілометрів, із переважанням в спектрі низькочастотних коливань. Найсильніші із відомих землетрусів із зони Вранча з відомим макросейсмічним ефектом в Українських Карпатах та на прилеглих територіях відбувалися в 1738, 1802, 1829, 1838, 1908, 1912, 1934, 1940, 1977, 1986, 1990 роках. Інтенсивність деяких із цих землетрусів за загальним ефектом на території, що розглядається, оцінюється в 5-6 балів.

Порівняння карт ізосейст найхарактерніших землетрусів зони Вранча показує, що прояв сейсмічного ефекту на земній поверхні землетрусів приблизно однакової магнітуди залежить від просторового положення кожного осередку і захоплює різну за розміром територію. Вплив землетрусів цієї зони на Закарпаття визначається особливостями поширення сейсмічних хвиль.

Збільшення сейсмічного ефекту пов'язується також з високим рівнем ґрунтових вод (до 1-5 м від поверхні).

Типовим, але не найсильнішим прикладом землетрусів Вранча, був землетрус 4 березня 1977 року. Глибина його осередку 120 км, магнітуда – 7,2. Інтенсивність в епіцентрі 8,5-9 балів. В Закарпатській області інтенсивність цього землетрусу склала 4-5 балів. Випромінювання енергії із осередку землетрусу 4. 03. 1977 року відбувалося в північно-східному напрямку. Більша частина Українських Карпат при цьому залишилась в сейсмічній тіні і макросейсмічний ефект тут не перевищив 3-4 балів.

Осередки землетрусів в Закарпатській області мають мілкі фокуси (2-10 км), приурочені до генеруючих розломів в осадовій товщі. Інтенсивність струшувань в епіцентрах цих землетрусів сягає 6-7 балів. З віддаленням від епіцентру їхня інтенсивність швидко зменшується – уже в Передкарпатському прогині вони фіксуються тільки вимірюваннями.

Сейсмічні впливи прямо й опосередковано впливають на розвиток більшості екзогенних геоморфологічних процесів,

перш за все гравітаційних. Поява деяких зсувів, обвалів відмічалася безпосередньо при землетрусах, а також через деякий час (до 1 року). В першому випадку землетрус виступає як спусковий механізм уже підготовленого процесу, в другому – сейсмічні впливи поряд з іншими процесами беруть участь в підготовці зміщень.

Відзначаються також можливі особливості розвитку схилів долин на ділянках розташування протипаводкових ємностей у залежності від їхнього положення в певних структурних зонах. Для ділянок ємностей, розташованих у Скибовій зоні (№ 1-4, 24-26, 32, 39, 40), яка в межах Закарпатської області представлена лусками (скибами) Синевірською та Брустурянською, характерною є участь в будові схилів тонко ритмічного флішу манявської світи, грубо ритмічного флішу та масивних пісковиків вигодської світи, піщано-глинистого мергельного флішу стрийської світи, масивних пісковиків ямненської світи. Схилові відклади, представлені глинисто-щебенистими різновидами, формуються у цій зоні унаслідок вивітрювання та гравітаційного зносу названих відмін корінних значно дислокованих порід.

В Кросненській зоні, в долині струмка Ріпинка розташована ємність №41. Долина струмка наслідує тектонічне порушення, що простягається згідно з простяганням основних структур складчастих Карпат (азимут 100-150°), а в будові схилів беруть участь відклади палеогену, представлені чорними аргілітами та мергелями.

В Дуклянській зоні розташовані ємності №№ 33, 46, 47, 54, 57-59, 76, 77, 81, 83, 84. Борти річкових долин складені тут крейдовими та палеогеновими відкладами. Представленими переважно сірим та темно-сірим тонко ритмічним флішем з верствами шарів пісковику.

Ємність № 10 в долині струмка Говерла перетинає структури Чорногорської зони і частково тут розташована ємність № 4, що простягається також в Скибову зону. В Чорногорській зоні поширені крейдові відклади рахівської світи представлені темно-сірим карбонатно-теригенним флішем.

В Поркулецькій структурній зоні розташовуються протипаводкові ємності №№ 9, 12, 13, де поширені відклади крейди, представлені тонко ритмічним сірим глинистим флішем із пачками масивних пісковиків, з лінзами конгломератів, присутній також грубо ритмічний піщаний фліш.

Окремі ємності (№№ 17,18) розташовуються в межах Рахівської зони, де також поширені відклади рахівської світи.

В межах Вигорлат – Гутинського вулканічного пасма розташовуються ємності №№ 51, 61, 66- 69. Корінні схили долин тут представлені андезитами та андезито-базальтами, на схилах розвинуті продукти вивітрювання цих порід, які при надмірному зволоженні утворюють зсуви та форми опливання.

У межах Чоп-Мукачівської западини розташовуються ємності №№ 61-65. Долини річок тут сформовані у глинистих верствах, які чергуються з проверстками алевролітів, пісковиків та лігнітів.

Огляд всіх структур, де пропонується розміщення протипаводкових ємностей, показує, що при зміні гідрологічного режиму на річках з підняттям рівня води в частинах ємностей при греблях до 50-56 м (пропонована ємність № 25 в верхів'ях Тересви, в долині струмка Яновець, та ємність № 26, в долині річки Брустуранки) вода підніметься до рівня 4-ої та 5-ої терас, які були проміжною базою для нагромадження матеріалу давніх зсувів. Це слід враховувати для оцінки можливості активізації зсувів при заповнені ємностей. При цих обставинах слід взяти до уваги також можливість розвитку блокових зсувів зі зміщенням корінних порід по площинах нашарування та поверхнях тектонічних порушень.

Властивості відкладів на схилах, особливо співвідношення глинистих і щебеневих фракцій значно змінюються у залежності від положення корінних порід на схилах, а також від положення самих відкладів. Визначення в якій частині схилові делювіально-пролювіальні зсувні відклади придатні для використання їх як матеріалу для тіла гребель водосховищ, вимагатиме проведення спеціальних досліджень.

На основі викладеного всі запропоновані «Схемою» протипаводкові ємності були проаналізовані відповідно до особливостей морфології та геологічної будови схилів долин. З урахуванням особливостей певної структурної зони, визначена небезпека розвитку гравітаційних процесів.

Зсувна небезпека на схилах долин визначається оцінками: висока, значна, помірна. Для ємностей, що розташовуються в межах Вигорлат-Гутинського вулканічного пасма, де зсувні явища на даний час не відмічались, вважаємо, що така якісна оцінка може бути отримана тільки після проведення певного комплексу натурних досліджень.

Висновки й рекомендації. За результатами попередніх досліджень в межах Закарпатської області після паводків 1998 і 2001 років відмічена масова активізація небезпечних геологічних процесів.

Найбільш інтенсивно активізувалися зсуви. Розвиток гравітаційних процесів набув загрозливого характеру на територіях більше ніж 200 населених пунктів, крім того від зсувів зазнали пошкоджень та руйнувань дороги, газо- та нафтопроводи, лінії електропередач і т.п.

Активізувалися різні за генетичним типом зсуви (блокові структурно-пластичні, пластичні) з різними об'ємами порід, охоплених процесами, та різними швидкостями їхнього перебігу, механізмом, динамікою та загрозою природним і техногенним об'єктам.

Попередні дані, а також аналіз умов та чинників процесу, свідчать про реальну загрозу зростання масштабів катастрофічної активізації і збільшення масштабів руйнування природних об'єктів, споруд та інженерних комунікацій. За результатами першого етапу досліджень рекомендується:

• виконання регулярного чергового інженерно-геологічного нагляду у межах зсувних ділянок, які загрожують житловим спорудам, інженерним комунікаціям, та іншим техногенним і природним об'єктам;

• виконання планомірного комплексного великомасштабного спеціального інженерно-геологічного картографування і

районування небезпечних територій, з визначенням загрози інженерним спорудам, черговості відселення людей з небезпечних зон та оптимальних умов інженерного освоєння та захисту території;

• відновлення роботи раніше функціонуючих полігонів, стаціонарних досліджень НГП та організація нових полігонів стаціонарних досліджень по контролю за механізмом і динамікою небезпечних геологічних процесів. Ведення режимних спостережень за небезпечними геологічними процесами. При цьому в першу чергу пропонується організація комплексних стаціонарів по вивченню найбільш загрозливих та типових зсувів на ділянках: Ольшани, Вільхівчик, Чорна Гора, Лисичево, Синевір та стаціонару Свидовець з вивчення селенебезпечних долин гірських рік;

• площинне комплексне середньомасштабне картографування зсувів і селів з метою коректування кадастрових систем та створення комп'ютерної інформаційної та інструментальної бази з отримання, передачі та оперативної обробки інформації з метою прогнозу механізму, динаміки, масштабів та часу розвитку небезпечних геологічних процесів;

- оцінка руслових процесів на території Закарпатської області як фактору розвитку небезпечних геологічних процесів;

- обґрунтування та розробка загальної схеми інженерного захисту території від загрозливих природних та техноприродних процесів (повені, зсуви, селі і т.п.).

Аналіз стану долин гірських річок і потоків, в яких планується розміщення протипаводкових ємностей, дозволяє зробити висновки, що при їх проектуванні на всіх стадіях від техніко-економічного обґрунтування до робочого проекту необхідно враховувати значний екологічний ризик розвитку катастрофічних зсувів.

Такий ризик існує навіть в межах тих територій, де зсуви до цього часу не проявлялись і де зараз не виявлено давніх зсувів.

Положення обґрунтовується тим, що згідно «Схеми комплексного протипаводкового захисту басейну р. Тиси» в

Закарпатській області передбачені такі напори, які для території Закарпаття й складчастих Карпат можуть стати суттєвим чинником створення короткочасного (на період паводку) значного підпору нижньої частини потенційно зсувонебезпечних схилів в комплексі з аномальним зволоженням гірських порід. Особливо, якщо цій ситуації передувала значна багаторічна зволоженість гірських порід за рахунок переважання кількості опадів над їх випаровуванням.

На стадіях проектування для кожної протипаводкової ємності повинні бути виконані комплексні інженерно-геологічні розвідування і розроблені спеціальні протизсувні заходи.

На стадії обґрунтування «Схеми» такими заходами вбачаються штучне зміщення делювіально-пролювіально-зсувних накопичень на схилах, що повинно виконуватись в рамках лісовиведення та лісоочищення із застосуванням гідравлічних методів. Як провокативні заходи для зміщення підготовлених до цього відкладів на схилах, давніх зсувів, окремих блоків порід, що залягають на похилих в сторону долини площинах нашарувань, можуть бути використані додаткове зволоження, а також виконання вибухів. Можливі також заходи пасивного захисту у вигляді різного роду утримуючих ґрунти конструкцій та покрить частини схилів, які в режимі затримання стоку будуть затоплюватись.

Загальні обсяги протизсувних робіт та затрати на їх проведення повинні плануватися від 15 до 25% від всіх затрат на підготовку чаш протипаводкових ємностей.

Тому пропонується провести додаткові польові комплексні дослідження під техніко-економічне обґрунтування всіх невідкладних та першочергових протипаводкових ємностей. Крім того на рівні робочих проектів необхідно узгодження їх зі спеціалістами ІГН НАН України, а також передбачення спеціального інженерно-геологічного моніторингу в межах кожного з водосховищ першої черги для своєчасного реагування попередження катастрофічної ситуації. Ідея полягає в тому, що під час певних катастрофічних паводків можливо не всі водосховища доцільно буде заповняти при критичному

ризику виникнення небезпечних геологічних процесів.

Щодо ємностей, які пропонуються як невідкладні, відзначаємо наступне:

• Ємність № 1 у верхів'ї Чорної Тиси на ділянці майже широтного напрямку долини при високих (до 500 м і більше) та довгих схилах долини, за висоти підпору 34 м, небезпека зсувів оцінюється як висока.

• Ємність № 9 в долині Білої Тиси при висоті підпору 48 м також має високу небезпеку прояву зсувів.

• Ємність № 17 в долині Кісви (Косівської) з висотою греблі 42 м розташовується на ділянці долини, де відмічались раніше значні зсуви.

• Ємність № 18 на річці Середній притоці Шопурки з висотою греблі 53 м. На схилах долини відмічались зсуви.

• Ємність № 26 в долині Брустуранки одна із найвищих за положенням і з найбільшою висотою греблі (56 м). В будові схилів беруть участь флішові породи, присутній глинистий фліш. Небезпека зсувів висока.

• Ємність № 32 на р. Тереблі нижче впадіння лівої її притоки Озерянки. Висота греблі не задана. Небезпека зсувів висока.

• Ємність № 41 на р. Ріпинка правій притоці Ріки. Висота греблі 35 м. Долина закладена на тектонічному розломі 2-го порядку. Небезпека зсувів висока.

• Ємність № 46 в долині Боржави. Висота греблі 36 м. В схилах поширений різноритмічний пісчано-глинистий фліш. Небезпека зсувів висока.

Література

1. Гошовський С.В., Рудько Г.І., Преснер Б.М. Екологічна безпека техноприродних геосистем у зв'язку з катастрофічним розвитком геологічних процесів – К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2002. – 624 с.

2. Стецюк В.В., Ткаченко Т.І. Екологічна геоморфологія України (теорія і практика регіональної екологічної геоморфології) – К.: «Стафед-2», 2004 – 222 с.

НОВА КОНЦЕПЦІЯ ДІАГНОСТИКИ В КАРДІОЛОГІЇ

К.М. Ігрунова,
І.С. Зозуля, академік

Необхідність перегляду класичних концепцій та впровадження нових відкриттів теоретичної медицини в практику охорони здоров'я продиктована зростанням ролі серцево-судинних та церебро-васкулярних захворювань в структурі захворюваності та смертності населення України.

Новітні досягнення фундаментальної медичної науки дозволяють прийти до висновку, що при всьому розмаїтті причин розвиток серцево-судинної патології визначається виснаженням захисних можливостей єдиної регуляторної системи організму, яка складається з нейроендокринної, вегетативної та імунної систем. Для людини сучасної цивілізації одним із основних факторів, який призводить до виснаження цієї системи та розвитку клітинного енергодефіциту, є стрес [1].

Ішемічна хвороба серця (ІХС) та її зв'язок з підвищеним рівнем стресу пояснюється підвищеною активацією під впливом стресорів стресових механізмів: збільшення частоти ритму серця, підвищення артеріального тиску, затримка рідини в організмі. Типова жертва серцевого приступу – перевтомлений, дуже загружений роботою бізнесмен чи чиновник з надмірною масою тіла, сигаретою в зубах, який знімає напруження за допомогою алкоголю. Був ідентифікований стиль поведінки типа А, який найбільш часто зустрічається у людей, що перенесли інфаркт. Зазвичай це люди агресивні, честолюбні, нетерплячі, ворожнечі, залежні від оцінки своєї роботи, і займаються одночасно кількома справами зразу.

Дослідженнями виявлено, що тривалий стрес призводить до енергодефіциту в клітинах міокарда, що провокує смерть виснажених клітин шляхом апоптозу, якого у нормі в клітинах серця немає.

Апоптоз в гіпертрофованому міокарді периінфарктної зони (забарвлення гематоксилін-еозином, х200).

Рис 1

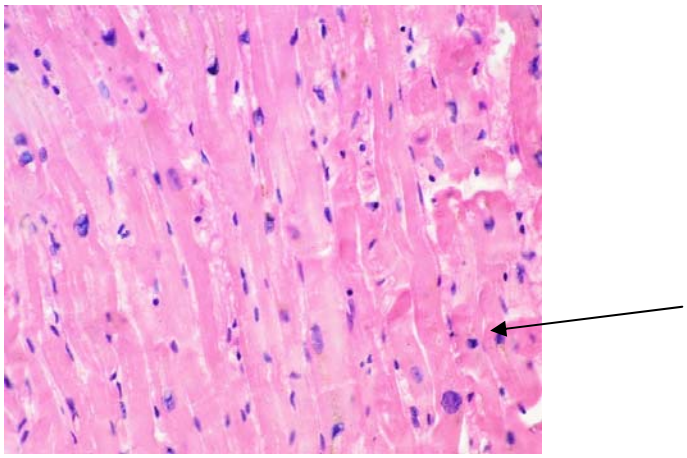

Окремі кардіоміоцити гіпертрофовані, в цитоплазмі зерниста дистрофія

Апоптоз гіпертрофованого кардіоміоцита, "замурованого" в сполучній тканині постінфаркної зони міокарду (забарвлення гематоксилін-еозином, х100).

Рис. 2

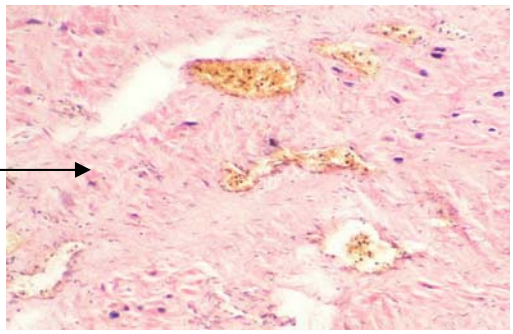

Постінфарктний рубець, повнокровні судини, гіпертрофовані кардіоміоцити. Ядра дрібнофрагментарні.

Апоптоз гіпертрофованого кардіоміоцита, "замурованого" в сполучній тканині постінфарктної зони міокарду (ван-Гізоном, х200).

Рис.3

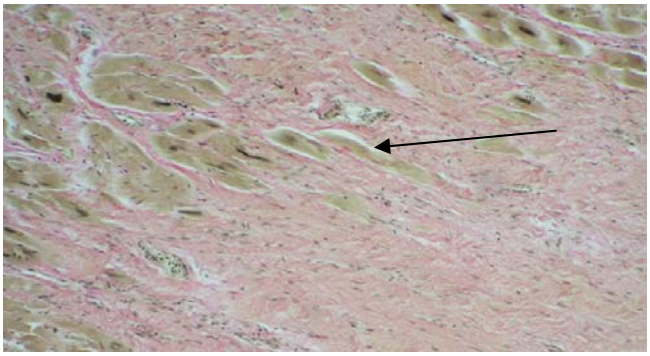

Інтерстеційний набряк, клітина без ядра (стрілка) зі зморщеною цитоплазмою

За сучасними уявленнями є два основних види смерті кардіоміоцитів – некроз і апоптоз [2]. Некроз – вогнищеве омертвіння частки клітин міокарда, інфаркт внаслідок макроангіопатії. Діагностується з допомогою кардіо-ангіографії. Це незворотний процес.

Інфаркт міокарда

Рис.4

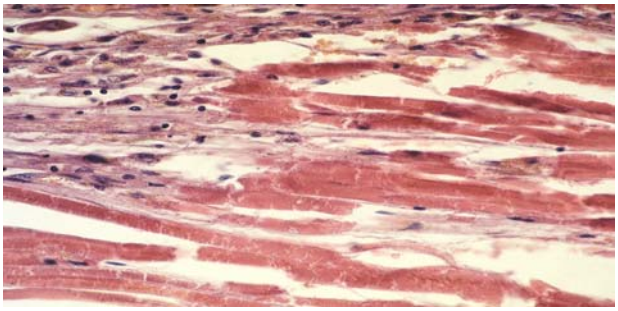

Судини по периферії некрозу повнокровні зі стазом, лейкоцитарна інфільтрація

Інфаркт міокарда

Рис.5

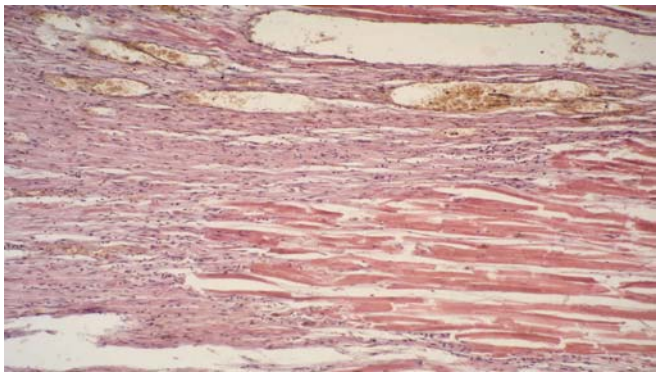

Некроз міокарда з еозинофільними без'ядерними масами

Інфаркт міокарда

Рис.6

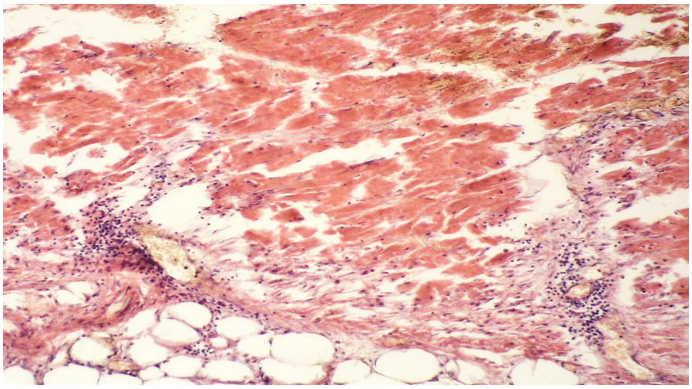

Гомогенні еозинофільні маси, по краю жирова та сполучна тканина, запалення

Апоптоз – це дифузний процес, коли клітини невидимо зникають внаслідок мікроангіопатії. Він не діагностується агіографічним методом. Протягом життя відбувається зниження

кількості кардіоміоцитів шляхом апоптозу. Інколи за кілька днів людина може втратити до третини всіх клітин міокарда, що може бути причиною раптової смерті. При цьому попередньо клінічних проявів зниження життєздатності клітин міокарда не відмічено [3]. Апоптоз розглядається як природний біологічний механізм, що сприяє ліквідації "непотрібних" клітин і тканин. Фізіологічне призначення апоптозу складається з селекції різновидів і якості клітин усередині популяції, у тому числі видаленні клітин з генетичними дефектами, при захисних реакціях, старінні. При циркуляторній чи гемічній гіпоксії шляхом апоптозу видаляються пошкоджені клітини, які не можуть пристосуватися до нового рівня гомеостазу при адаптації організму до нових вимог навколишнього середовища, у тому числі і до стресу.

У "нормальній" тканині механізми апоптозу перебувають під регульованим генетичним контролем. Однак, окрім загальнофізіологічного значення це явище виявляється значимим у аутоімунних патологіях, вірусних інфекціях, гіпоксії при серцево-судинних захворюваннях.

Ознаки апоптозу. Вони виявляються при різних формах серцево-судинних патологій: дисфункції ендотелію, "надмірній" напрузі судинної стінки, ішемічних і реперфузійних її порушеннях, атеросклеротичних змінах, інфаркті міокарда, ішемічному інсульті та ін. При кардіоваскулярних розладах, що сполучені з діабетом, у міоцитах і ендотеліоцитах виявляються апоптозні продукти

Білки апоптозного каскаду можуть бути використані як маркери ушкодження міокарда при ІХС. Регуляторні пептиди і нейротрофічні ростові фактори можуть виконувати функцію як проапоптичних (провокуючих), так і антиапоптичних агентів при кардіоваскулярній патології. Їхнє **співвідношення** відіграє ключову роль у стадійному формуванні необоротних ушкоджень міоцитів, ендотеліальних і васкулярних клітин і перетворення патології в глобальний феноптичний процес [6, 7]. Таким чином, апоптоз є багатофакторним сумарним процесом, який відображає результат взаємодії багатьох регуляторних

систем. Так відомо, патологія "гіпертонічного серця" супроводжується гіпертрофією лівого шлуночка, що веде до ремоделювання міокарда, недостатньої васкулярізації, фіброзу, зменшення числа функціонуючих кардіоміоцитів і скорочувальної здатності серця в цілому. За всі ці явища відповідальні апоптозні процеси, спровоковані хронічною ішемією та перевантаженням хворого серця. Дослідження останнього періоду показують, що апоптозна загибель кардіоміоцитів служить вирішальним фактором у переході до декомпенсаторної гіпертрофії і порушення насосної функції серця при артеріальній гіпертензії [8].

Взаємозв’язок апоптозу МНК та гіпертрофії міокарда

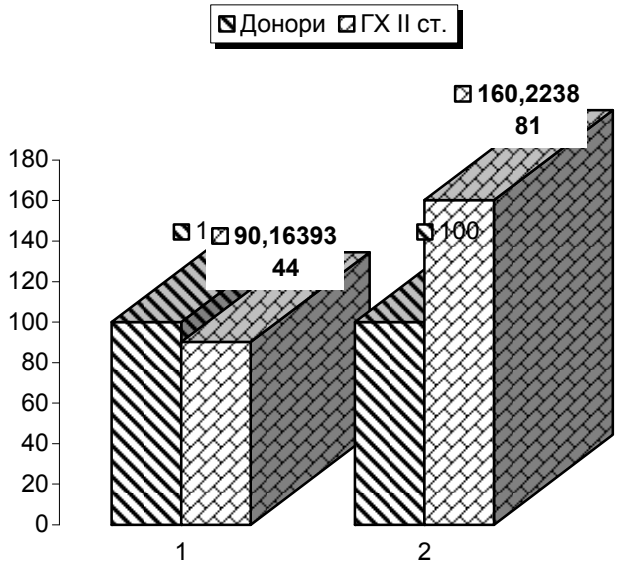

Примітка: 1 – ІІА - індекс індукції апоптозу // 2 – ІММ – індекс маси міокарда

Діаграма з автореферату гіпертрофія, апоптозний індекс

Умови, що провокують експресію хімічних механізмів апоптозу в "перевантаженому" серці, включають надмірну механічну напругу міоцитів, гіпоксію й окисний стрес, активацію нейрогуморальних факторів і цитокінів. Усі ці явища сполучені між собою й складають ланки єдиного патогенетичного процесу при хронічному стресі.

Апоптоз – базовий біохімічний механізм неврологічних, кардіоваскулярних, онкологічних і інших патологій. Наступні роботи і дослідження специфічної ролі апоптозу представлять нові можливості діагностики і терапії серцево-судинних та інших захворювань [9].

Саме апоптоз клітин серцево-судинної системи внаслідок хронічної мікроциркуляторної гіпоксії є одним з основних фундаментальних механізмів розвитку прихованих патологічних процесів, таких як раптова серцева смерть, інфаркт міокарда, при невираженій, але тривалій дії патогенних чинників, таких як хронічний стрес, який провокує розвиток метаболічного Х-синдрому Прогноз перебігу захворювання, напряму залежить від сили стресу, розвитку циркуляторної та гемічної гіпоксії, формування енергодефіциту, інтенсивності апоптозу кардіоміоцитів, зниження скорочувальної можливості міокарда.

Класична діагностика інфаркту міокарда та виявлення пацієнтів групи ризику базується на виявленні зон та маркерів тільки одного виду смерті – некрозу. Інструментальні методи: кардіо-ангіографія, ЕКГ фіксують вогнищеве ушкодження. Тобто, йде констатація вже незворотної клітинної смерті. Лабораторні маркери орієнтовані на визначення внутрішньоклітинних ферментів та білків, що вийшли з пошкоджених клітин зони некрозу у кров’яне русло: креатінфосфокіназа, лактатдегідрогеназа, АСТ, тропонін, міоглобін. Так як навколо зони інфаркту розвивається запальна реакція, останнім часом активно використовуються діагностичні маркери запалення Разом з тим, за сучасними уявленнями, некроз не завжди може бути морфологічною основою і

причиною хвороби. У випадках, коли в основі розвитку патології лежить дифузний апоптоз, навколо якого не розвивається запальна реакція, старі методи не можуть бути інформативними. ЕКГ та кардіо-ангіографія не фіксують вогнищевого ушкодження, бо його немає. Лабораторні методи не визначають маркерів некротичного ушкодження клітин, бо їх немає. А такі випадки вже описані при інфаркті міокарда, атеросклерозі, серцевій недостатності, інсульті, гіпертонії, раптовій смерті. Знання **всіх** механізмів розвитку пошкодження міокарда і судин дозволяють не тільки правильно поставити діагноз захворювань, а і завчасно попередити їх подальше прогресування.

Надмірний апоптоз лежить в основі ранніх, клінічно та лабораторно не виявляємих етапів розвитку або загострення патологічних процесів. Своєчасна діагностика допоможе його виявити і попередити розвиток фатальних змін в клітинах серцево-судинної системи, а значить й врятувати та подовжити життя людини. Потрібно відмітити, що процес апоптозу має індивідуальний характер у кожного хворого і підпорядкований фундаментальному закону золотого перетину. У нормі співвідношення функціональної активності клітин до їх резерву відповідає значенню золотого перетину. При виснаженні резерву клітини розвивається її апоптоз. У наших експериментальних та клінічних дослідженнях була продемонстрована інформативність вивчення апоптозного індексу, який показує не тільки відповідність роботи клітин їх потенційним можливостям, а і напрямок змін метаболізму в цілому організмі, тобто має діагностичне та прогностичне значення.

Рівень спонтанного та індукованого апоптозу МНК у крові кардіологічних хворих (% співвідношення відносно контролю).

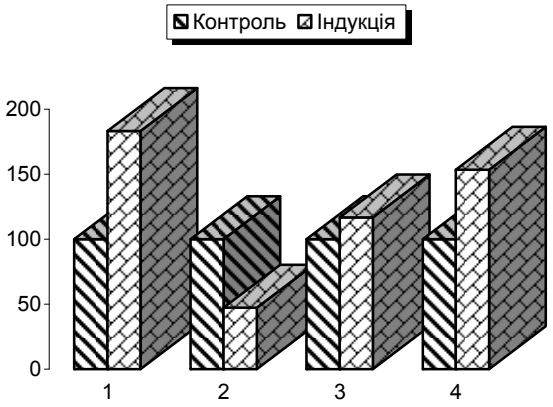

Примітка: 1 – Донори // 2 – ІХС ІІ ФК // 3 – ІХС ІІІ ФК // 4 – МК

Новий концептуальний підхід, розроблений у НМАПО імені П.Л. Шупика, в основу якого покладено вивчення апоптозу, визначення життєздатності клітин серцево-судинної системи за законом золотого перетину, дозволяє запропонувати доступні методи діагностики та виявлення людей груп ризику. Це дозволяє не тільки виявити ранні етапи розвитку патології, у тому числі інфаркту міокарда, раптової смерті, а й попередити їх виникнення, так як перші стадії апоптозу, на відміну від некрозу, є зворотними і піддаються корекції, хоча клінічно не проявляються. Крім того, з допомогою нашого методу можна підбирати in vitro засоби індивідуального впливу на апоптозний процес.

Для того, щоб суттєво знизити ризик виникнення хронічних та раптових критичних станів, такі новітні форми діагностики повинні бути широко застосовані в практиці охорони здоров’я поряд з класичними методами, що дозволить ефективно проводити первинну профілактику серцево-судинних захворювань.

Широке впровадження нової концепції в практику кардіологічних, неврологічних стаціонарів, поліклінік, а також в практику страхової та сімейної медицини дасть змогу: оцінити ступінь важкості захворювання; провести масове попередження виникнення гострих станів, у тому числі раптової смерті; індивідуально підібрати нові або перевірити доцільність застосування вже призначених лікарських засобів; створити нові лікарські засоби активації та пригнічення апоптозу, що є перспективним та пріоритетним напрямком сучасної медицини та фармакології; перевірити вже відомі лікарські засоби на їх можливість впливати на апоптоз, що з урахуванням нових концепцій розвитку серцево-судинної патології дозволить проводити більш ефективне лікування.

Література

1. Судаков К.В. Механизмы устойчивости к эмоциональному стрессу : преимущества индивидуального подхода // Вест. Рос. АМН. - 1998. - №8. - С.8–12
2. Шляхто Е.В. Влияние Симгала на функциональное состояние эндотелия сосудов у больных ИБС. // РМЖ. 2002. – т.10.- №19 – с. 22-30
3. Фролов В.А, Г.А.Дроздова, П.Ригер, М.Л.Благонравов Начальные механизмы формирования гипертонического сердца // Бюлл. экспер. биол. и мед. - 2004. Т.137, №3. - С. 249–252.
4. Skulachev V.P. Lowering of the Intractllular O2 Concentration as a Special Function of Respiratory Systems of the Cells. // Biochemistry. – 1994. V.59.- P. 1910-1912
5. Симоненко В.Б., Бойцов С.А., Глухов А.А. Апоптоз и патология миокарда // Клин.мед. - 2000. - Т.78, №8. - С.12–15
6. StephW.G. Tait, Evert deVries, Chiel Maas et al. Apoptosis induction by Bid requires unconventional ubiquitination and degradation of its N-terminal fragment. //The Journal of Cell Biology, Vol. 179, № 7, p. 1453-1466
7. Лерой Е. Раббани Остре коронарне синдромы – не только некроз миоцитов // Международный медицинский журнал. 2002, № 1. С. 201-218
8. Залесский В.Н., Стаднюк Л.А., Великая Н.В. Апоптотический и аутофагический пути гибели клетки при гипертрофии и ремоделировании міокарда. // «Журн. АМН України, 2003, т. 9, № 4. – С.699-712
9. Рибакова М.Г., Гудкова А.Я. Апоптоз и заболевания сердца // Цитология. 2004,т.46, № 5. С. 389-394

ГОГОЛІВСЬКІ МОТИВИ І СТРАТЕГІЇ ТРАДИЦІОНАЛІЗАЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ 1990-2000 РОКІВ

Мережинська Г.Ю.,
академік

Об'єкт нашої уваги – сприйняття постаті і творів Гоголя сучасною літературою. Пристрасне ставлення письменників до класика відбиває літературоцентричність української та російської культур, віру в те, що художнє слово може творити або руйнувати національний космос.

Перша стратегія діалогу – міфологізація фігури класика. Матриця гоголівського міфу сформувалася в критичних працях О. Дружиніна, М. Чернишевського, Аполона Григор'єва, В. Розанова. Вона базується на традиційному протиставленні світлого і темного начал. Світле – Пушкін, а темне – Гоголь. Гоголь, за цим міфом, викрив негатив соціального життя, ментальні вади й цим, начебто, зруйнував ідеальне уявлення народу про себе. За словами Василя Розанова, Гоголь відгвинтив якийсь гвинт всередині корабля, після чого корабель почав весь руйнуватися, класик порушив гармонійну цілісність культурного космосу: "Море русское гладко, как стекло. Все – "отражения" и "эхо". Эхо "воспоминания"… На всем великолепный "стиль Растрелли": в дворцах, в событиях, праздниках, горестях… Эрмитаж, Державин, Жуковский, Публичная библиотека и Карамзин… В "стиле Растрелли" даже оппозиция: это – декабристы.

Тихая, покойная, глубокая ночь.

"Прозрачен воздух, небо блещет…"

Дьявол вдруг помешал палочкой дно: и со дна пошли токи мути, болотных пузырьков… Это пришел Гоголь. За Гоголем все. Тоска. Недоумение. Злоба, много злобы. "Лишние люди". Тоскующие люди. Дурные люди" [Розанов, 1990, 358].

Наведені слова – прекрасний зразок юродства Розанова, вони покликані емоційно розбурхати читача, примусити

замислитися над сутністю національної культури, ментальністю. Роздуми над цими темами стають особливо актуальними в перехідні епохи.

Сучасні письменники гоголівській міф підхоплюють і модифікують. Акцентуються такі складові: містична роль Гоголя в культурі, зв'язок з темними і світлими силами. При цьому семантика і емоційне забарвлення стають складнішими.

Наприклад, у відомому романі Дмитра Галковського "Безконечный тупик" російська література міфологізується і кодується знаками "Гоголь", "Пушкін", "Достоєвський", "Толстой", "Набоков". Кожен знак втілює комплекс ідей, свою "програму" розвитку, а всі вони в космосі культури поділяються за принципом міфологічної опозиції "гармонії"/ "хаосу". Гоголь протиставляється гармонійному Пушкіну. Вимальовується гротескна картина, яка має обурити читача і привернути його увагу до сучасної кризи культури і пошуків ідентичності: національна свідомість зображується як неоформлена хмара, що пливе в первинному хаосі. Вона рухається завдяки своєрідним веслам – язикам, що забовтують проблеми: саме цим базіканням займається, за Галковським, більшість письменників і філософів. В цьому сенсі нищівна критика Гоголя є руйнівною для такої хмари, але й одночасно рятує від невизначеності.

Позитив вбачається Галковському і в тому, що містичний письменник Гоголь вводить в російську літературу чорта, того героя, що традиційно репрезентований в західноєвропейській традиції, але був редукований в російській. Гоголь – перший, хто не злякався розвивати інфернальну тему, обігравати її. І цим письменник відчиняє клапан задля виходу негативної енергії, підсвідомих страхів. Гоголь, у розумінні Галковського, надає народові мову рефлексії свого несвідомого і цим лікує, а не руйнує національний космос. Як бачимо, гоголівській міф стає амбівалентним, містичний письменник в ньому творить і хаос, і гармонію.

Ускладнення гоголівського міфу спостерігаємо і в іншому яскравому постмодерністському творі – романі Анатолія Корольова "Голова Гоголя". Від традиційної матриці

лишається містична причетність Гоголя до російських історичних катастроф та зв'язок митця із темними силами. Новим стає поєднання гоголівського міфу із іншими традиційними структурами – з міфом про рокову помилку, теорією "кар Господніх", есхатологічними мотивами, із сучасною легендою про посмертні митарства митця. Саме белетристичне розростання цієї легенди стає основою сюжету. Легенда відштовхується від реального факту: переносу праху Гоголя з Донського монастиря на Новодєвічий цвинтар. А далі підключається план чуток: начебто під час цього процесу труну відкривали й присутні енкаведісти та письменники поцупили деякі раритети: клаптик сукна, щоб переплести примірник "Мертвих душ", панські чоботи (які в творах Гоголя, як ми пам'ятаємо, є атрибутом нечистої сили). Виникають літературні алюзії: герой, схожий на булгаківського Воланда, під час цього святотатства забирає з труни голову Гоголя. Вона стає містичним атрибутом, символом помилки й покарання, котиться через простір і час, вказуючи на найбільш страшні історичні події (від Паризької комуни до сталінських репресій і кризового сьогодення). А сама душа класика бродить не заспокоєна, вселяється в тіла "маленьких" людей, усіляких Носових (від гоголівської повісті "Нос"), страждає, намагається виправити містичні помилки.

Зауважимо, що поєднання різних міфологічних основ і легендарних сюжетів (зокрема викрадання голови Гоголя скульптором Бахрушиним) суттєво змінює сам гоголівський міф. Якщо в базовій матриці зафіксовано руйнівний вплив критики на самосвідомість народу, то в версії А. Корольова висвітлюється інше – це рокова помилка самого письменника, який фундаментально порушив устої російської літератури, а вже після цього удару похитнувся весь національний космос. Причому помилка пов'язана не з критикою, а з містикою та руйнацією гуманістичного канону. В інтерпретації А. Корольова, це епізод з "Вечера накануне Ивана Купала". В ньому, як ми пам'ятаємо, бідний хлопець Петро, намагаючись чарівним способом добути грошей і підбурюваний нечистою

силою, іде на злочин: вбиває хлопчика Івася. "Нет, не видать тебе золота, покамест не достанешь крови человеческой! – сказала ведьма и подвела к нему дитя <…> Как безумный ухватился он за нож, и безвинная кровь брызнула ему в очи… Дьявольский хохот загремел со всех сторон" [Гоголь, 2002 , 246].

Саме цей епізод начебто став першим вбивством дитини в російській літературі, він зашкодив саму гуманну сутність мистецтва слова, викликав покарання – криваві жахи російської історії. В результаті створюється доволі химерна версія гоголівського міфу, вона кристалізується в діалозі сатани і Сталіна. На питання диктатора, за що мучать Гоголя, адже він був "чортолюбивим", нечиста сила відповідає так:

"Я лише на посилках у Світла й роздратований Миколою Васильовичем рівно настільки, наскільки він досадив Небу. Але якщо між нами по секрету – невинному дитяті голівку відсік … зі сміхом. Такий пересмішник. Ми його, признаюся, в пекло не пускаємо.

– Як це? – здивувався Сталін. – Де ж він тоді прописаний?

– Тут, в Москві, тільки без усілякої прописки. Так що давно пора його вислати до дідька за порушення паспортного режиму. Носов його прізвище.

– Носов? Ну зовсім не схожий.

– І ми тієї ж думки: не схожий! А ні на волосину подібності нема. По-перше, де голова? В недокомплекті ми теж не приймаємо. Час від часу знайде щось схоже – от, каже, моя голова. Приймайте, дияволи! А тут відразу інша зачіпка – а де ніс? Людині ніс потрібен за штатом, тим більше Гоголю. У нього чудовий ніс був. Вибачаємось, відповідаємо, це у вас чийсь чужий череп. Ідіть собі з богом, товариш, з пекла. Не смішить. <…> Отак і полишаємо його з носом. Не пускаємо до пекла. А він у сльози. Моя душа покарання просить. Самому буду скаржитися. Мені його душа на муки передана, от я й ганяю його світом мов більярдний шар"

[Королев, 1992, 61].

Таким чином, гоголівський міф поєднується із середньовічними уявленнями про "кари Господні", а в фіналі роману ще й з есхатологічним мотивом прощення та воскресіння: підіймається нагору затонулий "Титанік" народної самосвідомості, воскресає й осяяна божественним світлом душа Гоголя, вона вже чує гуркіт грому вздовж шляху під Миргородом, цей шлях живий, він димиться курявою.

Друга стратегія – це відбір і інтерпретація мотивів творів класика.

Найбільш популярним виявляється мотив "мертвих душ". Його нове прочитання в багатьох творах має спільні особливості. По-перше, він звучить в картинах історичних катастроф XX століття та культурної кризи наших днів. По-друге, він віддзеркалює історіософські концепції письменників та пошуки національної ідентичності. І, по-третє, сам мотив кодується образами російських класиків. Ставиться питання: а кого зараз можна назвати "мертвими душами"? Може, класиків, яких, нібито, ніхто не читає, а може, сучасників? Чи живі ще для людей межі XX–XXI століття ідеали і взірці, утверджені в літературі попередніх часів?

Показовим прикладом може слугувати драма одного з найуспішніших письменників "покоління 90-х" Олега Богаєва "Мертві вуха, або Новітня історія туалетного паперу". Мотив "мертвих душ" в драмі пов’язаний з глибинним конфліктом – зіткненням двох систем цінностей: традиційною та новітньою, нав’язаною кризою та засиллям маскульту. Сюжет п’єси фантасмагоричний, гротескний, в стилі Гоголя. Ніхто вже не ходить в бібліотеку, тому її закривають, і безпритульні душі класиків тиняються, причому із своїми книжками під пахвою, оскільки остерігаються, що твори можуть піти на макулатуру, той же саме туалетний папір. Вони знаходять притулок у неосвіченої, задавленої життям, але сильної жінки, що жаліє "стареньких", розміщає їх в оселі, годує, хоча й попервах не впізнає класиків і взагалі не розуміє, нащо вони потрібні. Ця героїня, безумовно, символізує сучасну Росію і нашу кризову добу, принаймні так можна розшифрувати її ім’я – Ера, а коли

вона начитається класики, то ім'я розгортається в легендарне – Аріну Родионівну, няню Пушкіна.

Вважаємо, що квінтесенція авторської ідеї втілена в гротескному діалозі. Найсміливіший з "квартету" класиків – Гоголь без дозволу частується хазяйським супом:

"Єра (вихоплює з його рук каструлю). Не соромно?

Гоголь. Мені нема чого соромитися. Ви повинні і зобов'язані утримувати рідну літературу. Берегти, охороняти і молитися за нас.

Єра. Щас… Дочекаєшся…

Гоголь. Інакше й бути не може. Без нас ви – не приший кобилі хвіст. От візьмуть коли-небудь у вас паспорт і впишуть "Ера Миколаївна росіянка тире мавпа". А в нашій компанії – ви поважна дама. З корінням.

Єра. З корінням?

Гоголь (забирає каструлю). Так що потерпіть, Русь-матінка. Здається, все (віддає каструлю)" [Богаев].

Фінал драми поєднує критику із надією на культурне відродження. Змінившись під впливом своїх гостей, Ера починає боротися за права класиків, звертається до інтелігенції, влади, але ті із легкістю відправляють "дивачку" в божевільню. В цьому контексті "мертвими душами" виступають саме сучасники, а класика повертається в план вічності. Із символічним закликом "Пора!" душі письменників залишають цю реальність, а оселя Ери згорає. Полум'я асоціюється із античними уявленнями про руйнування старого космосу і виникнення нового після катастрофічної пожежі, одночасно апокаліптична картина змальовується образами-знаками творів російської класики: "В полум'ї скаче мідний вершник, шинель махає пустими рукавами, дитинство-отроцтво-юність стоять, притиснувшись одне до одного, палаюча чайка б'ється у вікно" [Богаев]. Моделюється межа культурного падіння, після якої повинно розпочатися відродження. Посилюється прагматичний аспект тексту, читач сам повинен повстати проти сучасного культурного здичавіння.

Схожу, але все ж таки своєрідну семантику набуває мотив "мертвих душ" в романі Сергія Єсіна "Твербуль". Автор творить міф про Літературний інститут імені Горького. Персонажами міфу стають класики, чий дух концентрується біля відповідних топосів – пам'ятників. Класикам протиставлені не заспокоєні мертві душі радянських письменників, що причаїлися в підвалах Літературного Інституту. Логічно, що світлі й темні сили ведуть боротьбу за душі студентів.

В межах нашої теми важливими є декілька моментів. По-перше, те, що знову використовується легенда про пограбування праху Гоголя, і трактується вона в якості рокової помилки , що призводить до руйнування культурного космосу. Ця подія знаходиться в контексті інших легенд, фактів та документів, що свідчать про деградацію радянських письменників. По-друге, в творах актуалізована міфологічна опозиція "космос" / "хаос", "світлі сили" / "темні сили", але на відміну від матриці старого гоголівського міфу геніальний письменник переноситься в царину світла й гармонії, як і інші класики, опозиція "Гоголь" / "Пушкін" зникає як неважлива в контексті загальної культурної кризи. Зрештою, в творах модифікований міф про Гоголя вписується в більш високу традиційну структуру – есхатологічний міф із акцентом на майбутньому відродженні культури.

Третя стратегія. Яскравим виявом традиціоналізації спадщини Гоголя в сучасній літературі став **римейк.** В переробках текстів класика використовуються вже не окремі мотиви, а весь художній комплекс: сюжет, образна система, конфлікт твору-джерела. В римейках класичний текст, по-перше, очужує наші дні, сам "осучаснюється", а по-друге, набуває нового змісту, часто дискусійного щодо взірця.

Показовими прикладами можуть слугувати реалістичні прозові твори Сергія Ігнатова "Едуард Платонович Гризь із дружиною" та Олександра Мелехова "Новосвітські поміщики". Письменники актуалізують не найбільш критичний текст класика – "Мертвые души", а найсвітліший твір, "Старосветские помещики", в якому відображається архетип втраченого раю,

описується гармонія кохання і приватного життя, що підтримуються квітучим природним космосом. Звернення саме до цього тексту свідчить про те, що творчість Гоголя розглядається вже не тільки в критичному, але й в ідилічному дискурсі, а він сам – як творець гармонії.

У класичному тексті, як ми пам'ятаємо, прекрасний космос порушується зі смертю старенької дружини і остаточно руйнується після смерті чоловіка, а паралельно із цими подіями деградує і весь природний світ: заростає сад, обвалюється маєток, тобто рай зникає.

В названих творах С. Ігнатова і О. Мелехова сімейному раю протиставлена не природна сила смерті, а сучасність, яка набуває інфернальних рис, це, за словами Ігнатова, конкретні втілення "первородного, очищеного від всіх умовностей зла" [Игнатов, 2006, 53]. В оповіданні Ігнатова це бандит, а в творі Мелехова – нова ідеологія безвідповідальності, насолоди, безмірного споживання. В тексті Ігнатова духовна й природна гармонія руйнується після того, як чоловіка лякає на дорозі брутальний власник мерседесу, після чого нещасний герой не має сили сідати за кермо, їздити з дружиною в свій рай на дачі. Кинуті хазаями квіти ще декілька років цвітуть, поступово витрачаючи силу вкладеної в них любові, а потім зникають, захоплені бур'янами.

Ситуація дещо перевертається в "Новосвітських поміщиках" О. Мелехова. Осучаснений гоголівський Опанас Микитович сам стає в лихі 1990-ті багатієм і воліє насолоджуватися, він залишає свою жінку і майже гине, розбитий інсультом. Тобто функцію смерті, природного нездоланного руйнування виконує нова ідеологія. Саме вона стикається з традиційною "старосвітською" ідеологією любові і гідності. Письменник налаштований моралізувати, і його дидактичне послання читачеві відкрито сформульоване в роздумах покинутої дружини. Нова ідеологія вбачається їй "всесвітньою силою", настільки могутньою, що не соромно їй програти, але соромно прислуговуватися, випрошувати подачки, облизувати чужі льодяники замість того, щоб

відвернутися і зберегти єдине, що в наших силах – гідність"[Мелехов, 2007, 67]. Фінал оповідання має символічний характер: хворий плаче, а у фразі лікаря неумисно звучать есхатологічні мотиви: "Сльози є, це хороша ознака", тобто можливе одужання тілесне і відродження моральне.

Є й такі римейки, що націлені на актуалізацію глобальних філософських проблем, і саме в цій царині письменники ведуть дискусію із класикою. Прикладом може бути п'єса Ніни Садур "Панночка", що стала переробкою славетного гоголівського "Вія". Фактично "Панночка" є подвійною переробкою. Це, по-перше, переклад прозового твору на художню мову драматургії, по-друге, авторка переводить текст із містичної площини до філософської. Про цей принциповий зсув свідчить те, що найстрашніший інфернальний персонаж гоголівського твору – Вій – так і не з'являється, Хома Брут називається філософом, і філософствують усі персонажі, розмірковуючи про науку, чудо, різні світи тощо.

Як ми пам'ятаємо, в класичному тексті бурсак Хома Брут гине через власний страх, не витримавши протиборства з інфернальної силою. Показові фінальні слова гоголівського тексту, в яких Тиберій Горобець в іронічній формі підводить підсумок, власне, тому, що Хома не поводився як справжній козак (а приклади такої шляхетної, безстрашної поведінки в стосунках з інфернальною силою Гоголь дає в багатьох творах: "Пропавшей грамоте", "Ночи перед Рождеством" та інших): "А я знаю, почему пропал он: оттого, что побоялся. А если бы не побоялся, то бы ведьма ничего не могла с ним сделать. Нужно только, перекрестившись, плюнуть на самый хвост ей, то ничего не будет. Я знаю уже все это. Ведь у нас в Киеве все бабы, которые сидят на базаре, – все ведьмы" [Гоголь, 2002,436].

В "Панночці" Ніни Садур Хома Брут гине не від страху, а від внутрішньої нецілісності: він нічого не зміг протиставити інфернальній силі, пустив її собі в душу, захопився красою й таємничістю видінь іншого світу, заговорив із загубленими душами. Із кожною новою зустріччю з темними силами Хома

Брут все далі відходить від світу людського, набуває вампіричних якостей, це помічають оточуючі й відвертаються від нього. Інші герої – Явтух, Спирид, Дорош, Хвеська при всій філософській плутанині в головах лишаються цілісними натурами – люблять, діляться своєю енергією, намагаються "відігріти" Хому, а Хома двоїться.

Є в цьому творі і повернення до матриці гоголівського міфу, особливо тієї його частини, в якій митець потрактовується як містичний, "чортолюбивий" письменник. Нам здається, що саме відштовхуючись від такого міфу, Ніна Садур суттєво переробляє фінал "Вія". Якщо в класичній повісті Хома Брут вмирає від страху, а нечиста сила не встигає до третього півня покинути церкву і застрягає у вікнах будівлі, то в "Панночці" Ніна Садур зображає переплетіння і взаємознищення філософа та відьми, акцентує божественне, духовне оновлення. Вона ніби намагається протиставити віру інфернальній складовій гоголівського міфу. Наводимо фінальну ремарку:

"Панночка. Подивись на мене.

Філософ. Ні!

І подивився. В ту ж мить Панночка стрибнула до нього і вп'ялася. Але й сама "обрізалася" об "заслін" <…> Так вони й стоять, схопившись, мить, потім повільно осідають униз, рушаться на них балки, ікони, вся стара опоганена церква. Лише лик Младенця сяє нестерпним радісним світлом і возноситься над уламками" [Садур].

Отже зображення духовного, ідеологічного, ціннісного хаосу сучасності є ціллю римейка. При цьому письменниця намагається вказати на орієнтир виходу з кризи – віру, цілісність душі. Це і є тим новим, що вносить Садур у прочитання класичного тексту.

Таким чином, міфологізована фігура Гоголя, мотиви й образи його творів стали знаками сучасного тексту культури, ними кодуються роздуми письменників над глобальними філософськими проблемами, історією та особливостями культурної кризи наших днів.

Література:

1. *Богаев О. Мертвые уши или новейшая история туалетной бумаги //http:// www.library.ru/3/reflaction/literature/bogaev.php;*
2. *Гоголь Н.В. Вечер накануне Ивана Купалы // Гоголь Н.В. Сочинения в 2-х томах. Том 1. – М.: Московский писатель, 2002. – 896 с.;*
3. *Игнатов С. Эдуард Платонович Грызь с супругою // Знамя. –2006. – №3.–С. 49–57;*
4. *Королев А. Голова Гоголя // Знамя. – 1992. – №7. – С. 7–66;*
5. *Мелехов А. Старосветские помещики // Знамя. –2007. –№7;*
6. *Розанов В.В. Опавшие листья. Короб первый. // Розанов В.В. Уединенное. – М.: Правда, 1990. – 710 с.;*
7. *Садур Н. Панночка.//http://www.theatre-studio.ru/library/sadur_n/pannochka.txt*

ПОВЕРТАВСЯ ПОЕТ В УКРАЇНУ
22 травня – день перепоховання Тараса Шевченка на Чернечій горі в Каневі

Як згадують сучасники Великого Кобзаря, майже всю ніч хворий Шевченко провів, сидячи на ліжку, впершись у нього руками – біль у грудях не давав можливості йому лягти. Він то запалював, то гасив свічку. О п'ятій ранку попросив залишеного при ньому академічного служника приготувати чай і випив склянку з вершками. "Прибери тепер тут, а я зійду вниз". Із антресолей спустився до художньої майстерні, охнув, упав біля сходів і о пів на шосту його не стало. У метричній книзі академічної Катерининської церкви з'явився запис: "Академік Тарас Григорович Шевченко помер 26 лютого (10 березня за новим стилем. – Авт.) 1861 року від водяної хвороби, похоронений 28 лютого".

Поховали Кобзаря на Смоленському цвинтарі. Саме на тому місці, на якому він не раз сидів з альбомом. Митець навіть лишив людям на згадку малюнок "Куток Смоленського кладовища в Петербурзі", виконаний олівцем улітку 1840-го. Щонеділі – в день кончини поета – до свіжої могили приходили члени української громади. Збиралися разом, щоб пом'янути добрим словом і піснею духовного батька, відправити панахиду. Але всі розуміли: треба виконати його "Заповіт" – повернути прах національного Пророка рідній землі.

І ось 26 квітня рано-вранці друзі та шанувальники Кобзаря викопали дубову труну з його тілом, що пробуло тут п'ятдесят вісім днів; вклали її в іншу, свинцеву, а ту – в соснову, оббиту залізом, і поставили на ресорний віз. На домовині виднілася віньєтка з лаконічним написом: "Тарас Григорович Шевченко, український поет. 1861". Того печального дня з вінків, які були на могилі, люди брали по листочку і потім берегли їх як найбільшу святиню, реліквію, передаючи своїм дітям, онукам та правнукам. Три з них дійшли до наших днів:

два миртові, а один з папороті (зберігаються разом з віньєткою в Канівському музеї Кобзаря).

З прощальним словом звернулися востаннє до поета його земляки. Невимовно тяжко було їм усім. І раптом у скорботній тиші пролунав голос Панька Куліша: " Що ж ти, батьку Тарасе, од'їжджаєш на Вкраїну без червоної китайки, заслуги козацької? Чим же нижчий ти од козацьких лицарів? Ні один вільний козак не сходив з сього світу без сеї останньої честі... Розкиньте ж, небожата, червоний цвіт славетний по чорній сумній домовині Тарасовій. Нехай наш батько з'явиться на Україну лицарем щирим, що жив і вмер, побиваючись про: добро, про честь і волю нашу..." І вкрили труну червоною китайкою: "З'явись, батьку, серед рідного краю під своєю червоною китайкою, заслугою козацькою; згромадь навкруги себе сліпих, глухих і без'язиких: нехай побачать, як далеко вони од правди постали, нехай почують із мертвих уст твоїх твоє слово безсмертне, нехай, хоч і помиляючись, зачнуть глаголити непозиченою мовою після столітніх позичок!.. Твоя душа велика нову, свіжу Вкраїну посеред старої, трухлої вбачала..."

Йшов мокрий сніг, від якого потемніла червона китайка. Траурна процесія рушила через весь Петербург – Василівський острів, Адміралтейську площу, Іжевський проспект – до Московського (Миколаївського) вокзалу, і північна туманна столиця імперії назавжди попрощалася з колишнім кріпаком, від голосу якого тремтіла царська корона. Супроводжувати прах Шевченка на батьківщину громада доручила одному з шести братів Лазаревських – Олександру, майбутньому видатному історикові України та вірному приятелеві Кобзаря художнику Григорієві Честахівському.

Потяг з труною вирушив до Москви. Оскільки від Москви до Києва залізниці ще не було, тіло поета довелося везти поштовим трактом спеціальними ресорними дрогами, запряженими трійкою коней. Честахівський зобразив жалобну колісницю на одному зі своїх малюнків – "Домовина Т. Ґ. Шевченка в дорозі".

Маршрут її проліг через Серпухов – Тулу – Орел – Вологуєво – Кроми – Кошельовку – Дмитровськ – Севськ – Есмань – Глухів – Кролевець – Батурин – Борзну – Комарівку – Ніжин – Носівку – Козелець – Омитівку – Бровари – Ланцюговий міст у Києві. Цей маршрут повторили через 130 років, у 1991-му, учасники походу-реквієму "Останнім шляхом Кобзаря" і розповіли про нього на сторінках своєї книги-літопису.

Коли колісниця після десятиденної подорожі наблизилася до мосту через Дніпро, назустріч їй кинулася київська молодь – студенти і гімназисти. Дехто заздалегідь підготував промови й вірші. У благородному пориванні, не чекаючи на дозвіл світської та духовної влади, вони хотіли пронести домовину через усе місто до університетської церкви й, певно, здійснили б свій намір, якби не трапилися тут люди стриманіші, яким удалося зупинити похоронну процесію до такого розпорядження.

Генерал-губернатор та митрополит дозволили поставити труну лише в церкві Різдва Христового на Подолі, причому з умовою, щоб там не влаштовували промов. А студенти випрягли коней і самі повезли дроги набережним шосе до самісінького храму. Колісниця зупинялася раз у раз, на неї забиралися чергові оратори й виступали, виступали...

Провести небіжчика в останню путь приїхав до Києва відомий український патріот, цукрозаводчик, чиїм коштом вийшло останнє видання "Кобзаря", Платон Симиренко з родиною.

Скорботно-зворушливою була зустріч з Кобзаревою домовиною Шевченкової рідні – звичайних селян, які пішки за десятки верст прибули сюди, щоб оплакати Тараса.

Голосила по ньому сестра Ярина, а разом з нею .дружини його братів Микити і Йосипа – Палажка та Мотря, дружина родича Варфоломія Шевченка – Олександра, голосили незнайомі жінки, а здавалося: то тужила за своїм найкращим сином уся Україна...

Наступного дня була неділя. Дощило. Однак у церкві Різдва та біля неї зібралися тисячі киян. Промов, згідно з розпорядженням генерал-губернатора князя Васильчикова, не було. Під час панахиди крізь натовп протиснулася жінка у траурному одязі й, мовчки поклавши на труну терновий вінок, зникла. "Красномовніше за всі надгробні слова передала вона те, що відчував кожен з нас, проводжаючи поета-страдника в могилу", – згадував його сучасник і біограф Михайло Чалий.

До останнього часу ніхто не знав місця поховання Шевченка. Одні наполягали на тому, що славетному Кобзареві личить лежати в метрополії українських міст – Києві, до того ж місцем поховання називали то Аскольдову могилу, то Щекавицю – над самісіньким урвищем святих київських гір – із краєвидом на сивий Славутич і все Задніпров'я. На могилі думали поставити височенний дубовий хрест, щоб його бачили здалеку всі богомольці, які йдуть та їдуть з-за Дніпра, і молилися за душу Тарасову. Інші, очевидно, для більшої пошани, бажали поховати "мужицького поета" на цвинтарі Видубицького монастиря, між генералами та іменитими купцями. Василь Тарновський пропонував свою знамениту Качанівку. Поступаючись студентам, котрі палко прагнули похоронити Великого Кобзаря в нашому місті, Варфоломій з іншими родичами покійного зупинився остаточно на Києві. На горі Щекавиці навіть уже викопали могилу. Але Григорій Честахівський таки переконав усіх не порушувати волі поета і поховати його в тих місцях, що назавжди полонили Кобзареве серце, до яких він линув думками в свій передсмертний час. Тобто в Каневі, на Чернечій горі.

Перед дорогою рідні та друзі Шевченка сфотографувалися біля його домовини поряд з церквою Різдва (храм містився в районі нинішнього річкового вокзалу, в сталінські часи зруйнований). То була єдина документальна фотографія з того печального походу.

Похоронна процесія потяглася по шосе до Ланцюгового мосту (тепер тут-міст метро), за яким, через велику повінь на

Дніпрі, стояли тоді пароплави; на одному з них, що звався "Кременчук", і поплив Тарас до свого вічного пристанища.

22 травня 1861 року (за новим стилем) на Чернечій горі його перепоховали. А саму гору перейменували на Тарасову.

ВІТАЛІЙ ЦИМБАЛЮК

Невідомо, як склалася б доля Віталія Івановича Цимбалюка, якби він не вступив до клінoординатури в Київський інститут нейрохірургії і не зв'язав свого життя з Інститутом. Я не знаю, що його спонукало чи змусило обрати спеціальність нейрохірурга, з якими намірами він вступив в клінічну ординатуру, але сталося так, що Віталій Іванович все своє життя зв'язав з Інститутом нейрохірургії. Він подолав за 35 років довгий тернистий шлях – від простого лікаря-ординатора до заступника директора Інституту, завідувача кафедри, члена-кореспондента АМН, академіка Вищої освіти і т.д. Його наукові досягнення, особисті, моральні та людські якості, є і завжди будуть взірцем для колег, співробітників.

В кожній установі, включаючи і Інститут нейрохірургії, є традиції, що передаються від покоління до покоління і формують той мікроклімат, ті взаємовідносини в колективі, коли людина починає автоматично казати «наш», «мій» інститут, «моя» лабораторія, коли інститут стає невід'ємною частиною твого життя, коли людина з радістю іде на роботу і радіє успіхам своїх колег по роботі.

Інститут нейрохірургії як раз і належить до таких установ, де молода людина не лише вчиться професіоналізму, а й успадковує кращі традиції, проходить багатоступінчасту

школу моральної, етичної підготовки. Зараз в Інституті працює, в основному, 3–4-е покоління нейрохірургів, які є науковими онуками та правнуками засновника Інституту акад. О.І.Арутюнова, який, будучи неординарною, талановитою, честолюбною особистістю, створив Інститут і заклав основи цих традицій, неформальних правил, які вже понад 50 років живуть в колективі. Це, насамперед, відкритість і доступність керівництва Інституту для рядових працівників, сестер, санітарок, слюсарів і т.д. Ходять в Інституті легенди, як О.І.Арутюнов ходив зранку перед роботою по алейці біля інституту і кожен, хто хотів, міг підійти, поговорити з директором і вирішити свої особисті проблеми. Нині ця традиція збереглася. Іншою традицією в інституті є турбота про молодих співробітників, особливо про працівників операційного блоку, що її також започаткував О.І.Арутюнов, який допомагав не лише морально, а й матеріально, наприклад, давав гроші на життя в скрутні часи молодим співробітникам, допомагав з житлом і т.д. Зараз, коли настали інші часи, ця традиція підтримувати молодих також збереглася. Віталій Іванович завжди знайде час поговорити, допоможе дібрати тему дисертації і, що важливіше, віднайде умови для її виконання. Так, наприклад, більшість професорів Інституту мають 5–7 підготовлених кандидатів медичних наук, а у Віталія Івановича підготовлено уже більше 40 кандидатських дисертацій. Це свідчить про те, що молоді люди йому довіряють і хочуть, щоб їх вчителем був професор Цимбалюк.

Ще однією важливою традицією, можна сказати, правилом є демократизм в обговоренні різних наукових проблем, де беруть участь багато молодих і досвідчених нейрохірургів або науковців, де кожний може висловити навіть неправильну, сумнівну думку, і його вислухають, підтримають і підкажуть, з чого потрібно починати, чи як зробити і чому те чи інше робити не потрібно. На таких обговореннях погано і невпевнено почувають себе не ті, що говорять та радяться, а ті, що не знають нічого з даного питання, мовчать і не мають власної думки. На такі обговорення та наради слід приходити

підготовленим, зі своїми думками. Це, на мій погляд, дуже важлива традиція колегіального, рівного товариського обговорення складних наукових та хірургічних питань.

Віталій Іванович підтримує в колективі атмосферу, при якій діє система цінностей, коли кожен може мати власну думку і вільно її висловлювати. Більше того, таке широке обговорення на п'ятихвилинках, хірургічних радах, на різних засіданнях дає велику користь, воно збагачує всіх, в тому числі і керівника, певною інформацією; стає зрозумілим рівень фахової та загальної підготовки того чи іншого співробітника. Важливо те, що професор Цимбалюк, прийшовши до інституту молодою людиною, всі ці традиції сприйняв, вони свідомо чи підсвідомо стали особистими, і зараз Віталій Іванович, займаючи великі адміністративні посади, творчо їх розробляє і широко використовує в своїй адміністративній, науковій та педагогічній роботі.

Мої особисті враження від спілкування з Віталієм Івановичем – лише позитивні. Я познайомився з майбутнім професором, коли він уже був шанованою авторитетною людиною в Інституті, працював головою профкому, був старшим науковим співробітником і закінчував працювати над докторською дисертацією. В ті часи (а був початок 80-х років) профком був важливим органом в житті будь-якого колективу. Профкоми розподіляли садові ділянки між співробітниками, створювали і контролювали будівельні кооперативи. Віталій Іванович так проводив цю роботу, що незадоволених практично не було, і здійснював її з урахуванням інтересів колективу. Наведу один приклад, коли на засіданні профкому потрібно було вирішити, кому дати земельну дачну ділянку – молодому перспективному вченому, який працював в інституті 3 роки, чи лаборанту, яка віддала інституту 15 років. Коли думки членів профкому розділились практично навпіл, Віталій Іванович сказав, я пам'ятаю: «Я буду підтримувати лаборанта, тому що вона працює 15 років, тому що вона – активіст профспілкового комітету і їй, простій людині, ця садова ділянка більше потрібна. А доктору наук, який, якщо дуже захоче, може взяти

садову ділянку в іншій організації, я особисто, як голова профкому, допоможу в цьому через Міську Раду профспілок. Такий підхід і таке незвичне вирішення досить конфліктного питання змусило мене звернути на нього більшу увагу, і я побачив, що ця людина, дуже чуйна і уважна до людей, вміє постійно залагоджувати досить складні критичні ситуації. Колектив Інституту цінить і поважає Віталія Івановича, і це – не комплімент, а думка, заснована на досить багатьох серйозних аргументах, в тому числі на одній важливій в житті В.І.Цимбалюка події. Це було за часів горбачовської «перебудови» та «гласності». Тоді пропагувалась думка про демократичні гласні вибори керівників заводів, інститутів і т.д. В нашому Інституті, за рекомендацією райкому партії, було запропоновано провести за допомогою таємного голосування вибори «резерву» на посаду директора Інституту. Розглядали кандидатури 4 молодих докторів наук і шляхом таємного голосування визначали переможця. В голосуванні взяли участь не лише 120 лікарів та наукових співробітників, а весь колектив, включаючи водіїв, двірників, сантехніків, медсестер і нянечок, усього близько 900 чоловік. Перше місце в цих перегонах посів саме Віталій Іванович Цимбалюк. Для багатьох це було несподіваним, дивним, але зараз, дивлячись з позиції великого проміжку часу, а, як відомо, все велике видно на відстані, нічого дивного в цьому не бачу. Просто Віталій Іванович, як гарний голова профкому і гарний лікар, користувався повагою не лише лікарів та науковців, а й простих немедичних працівників Інституту. Якби він був поганим головою ПК, навряд чи б він, як молодий доктор наук, зайняв би перше місце.

Ця подія в житті Віталія Івановича була мабуть однією з ключових і поворотних, і адміністрації Інституту нічого не залишалося, як ввести ще одну посаду заст. директора і призначити молодого доктора мед. наук Віталія Івановича Цимбалюка заступником директора. Пригадую, як наш тодішній директор академік Ромоданов на засіданні Вченої ради Інституту обґрунтовував введення посади другого заступника з науки: «А що я маю робити, колектив обрав його у резерв на

посаду директора, то нехай вчиться і поки що працює заступником». Ставши заст. директора Інституту, Віталій Іванович і на цій посаді проявив себе як сумлінний, працелюбний неконфліктний, здібний організатор науки. Інколи буває, що між заступниками того чи іншого керівника бувають складнощі у відношеннях. У випадку з Віталієм Івановичем цього не сталося. В нього були прекрасні робочі стосунки з Юрієм Панасовичем Зозулею, іншим заступником директора. Про це свідчить той факт, що коли після смерті Андрія Петровича Ромоданова Президія АМН призначила на посаду директора Інституту Ю.П.Зозулю, той зробив Віталія Івановича першим заступником з наукової роботи. Хоча, як директор, мав повне право взяти собі іншого заступника. Це свідчить про його науковий та організаторський талант, а також про вміння працювати як самостійно, так і в команді.

Віталію Івановичу притаманна ще одна риса – він не боїться нового і нових навантажень, і якщо за щось береться, то не на шкоду справі. Так, будучи заступником директора Інституту, керівником відділу, після смерті завідувача кафедри нейрохірургії Київського медінституту Віталій Іванович обіймає й цю посаду і блискуче справляється з новою роботою. Він виявив неординарний педагогічний талант, за кілька років написав новий посібник з нейрохірургії для студентів, вивів кафедру в одну з кращих в Україні серед кафедр нейрохірургії. Здавалося б, навіщо ці зайві клопоти, хіба не досить керівництва відділом, посади заст. директора, навіщо ще кафедра, але виявилось, що творчій, здібній людині потрібні нові випробування, нове поле діяльності.

Працюючи на посаді завідувача кафедри, Віталій Іванович поступово вирішив кадрові питання, обновив практично її склад, підняв рівень наукової роботи, створив цікавий науковий гурток при кафедрі (і все це паралельно з основною діяльністю в Інституті). Більше того, про успішну роботу Віталія Івановича на посаді заст. директора свідчить той факт, що з часом в Інституті було скорочено другу посаду заст.

директора, і всю роботу, яку раніше робили два заст. директора, нині він виконує сам.

В.І.Цимбалюк зарекомендував себе не лише як прекрасний організатор науки, педагог, він, в першу чергу, прекрасний нейрохірург і вчений, який організував новий науковий напрям в нейрохірургії – відновну нейрохірургію, що має свої специфічні особливості і спочатку не всіма визнавалася. Так, відомо, що перша публікація і публічне обговорення розвитку цього напряму дослідження викликали досить критичне ставлення такого відомого нейрохірурга, як акад. О.М.Коновалов, директор Московського Інституту нейрохірургії, і тільки після того, як про це на міжнародних конгресах заговорили західні нейрохірурги, новий напрям розвитку нейрохірургії було признано перспективним і вкрай необхідним.

Віталій Іванович є організатором досліджень з реконструктивної нейрохірургії, І за цикл робіт в цьому напрямі був удостоєний Державної премії в галузі медицини.

Наприкінці 80-х та на початку 90-х років вчені почали приділяти велику увагу використанню в медицині ембріональних тканин при різних захворюваннях. В.І.Цимбалюк, за дорученням акад. А.П.Ромоданова, взявся за розробку цього практичного напряму – нейротрансплантації. І за роки, що минули від того часу, нейротрансплантація завоювала своє місце в нейрохірургії не лише в Україні, а й в усьому колишньому Союзі, а Віталій Іванович став признаним головним спеціалістом у цій галузі. За ці роки було опубліковано велику кількість робіт, кілька монографій, захищено більше 10 дисертацій, а також проведено безліч нейрохірургічних операцій за різних патологій мозку.

Широке коло наукових інтересів, великі здобутки в різних розділах нейрохірургії, активна громадська діяльність В.І.Цимбалюка зумовили його перемогу на виборах до Академії медичних наук України – обрання членом-кореспондентом з нейрохірургії.

Перелік його наукових інтересів можна було б продовжити, і про це потрібно говорити і писати, наприклад, про розробку нейрохірургічних методів лікування хворих, з такими тяжкими патологіями, як дитячий церебральний параліч, множинний склероз, дегенеративні захворювання у дітей та дорослих.

В житті Віталія Івановича Цимбалюка були не лише радості та успіхи, а й великі випробування, складності, коли треба було виявляти мужність і сміливість. На пам'ять приходить один з випадків, пов'язаний з впровадженням в нейрохірургічну практику нейротрансплантації. В одному з численних інтерв'ю В.І.Цимбалюк, розповідаючи про успішне лікування дитини з дитячим церебральним паралічем, сказав, що, можливо, нейротрансплантація буде тим методом, що допоможе цим покинутим нещасним дітям, яким сучасна медицина не в змозі допомогти. Це інтерв'ю якимось чином потрапило до зарубіжної преси, і зразу ж піднявся галас, що в Україні проводять досліди на бездомних, покинутих дітях. Галас був таким, що питання вийшло на рівень Міністерства закордонних справ і Прем'єр-міністра України. Було створено комісію, що вивчала матеріали, неодноразово викликала для пояснень самого Цимбалюка. І лише зараз, кілька місяців тому, було дане роз'яснення, що це був буквальний, невірний переклад сказаних ним слів. Можна зрозуміти в цій ситуації стан та нервове напруження В.І.Цимбалюка, який спокійно, послідовно і аргументовано спростовував звинувачення проти нього, проти методу нейротрансплантації, доводячи, що не слід чекати, що колись, десь, хтось запропонує ефективний метод лікування таких недуг, як ДЦП, а треба самим шукати і впроваджувати нові методи лікування. Не знаю, як би я чи хтось інший повівся в такій ситуації, але Віталій Іванович мужньо і стійко «тримав удар» і вийшов переможцем. Важливо те, що він не «зламався», не став боятися нового, а й надалі працює в нерозвіданому науковому напрямі відновної та реконструктивної нейрохірургії, займаючись проблемами дослідження та використання стовбурових клітин в

нейрохірургії. Цей напрям, незважаючи на всі складнощі, критичні зауваження і скептицизм, все більше і більше завойовує популярність і стає одним з перспективних методів нейрохірургії XXI століття.

В.І.Цимбалюк – не лише нейрохірург, він ще й прекрасний патофізіолог, який завжди спершу проводить велике експериментальне дослідження на тваринах, з використанням нейроморфологічної та імунологічної реєстрації результатів, і тільки потім, після дозволу Вченої Ради Інституту, результати експериментів починають використовувати в клініці. Під керівництвом В.І.Цимбалюка виконано багато дисертацій на експериментальних тваринах, що свідчить про глибину наукових досліджень та його інтерес до фундаментальних проблем нейропатології.

Великі наукові (професор, чл.-кор.) та кар'єрні досягнення (заст. директора Інституту, завідувач кафедри) не вплинули суттєво на характер В.І.Цимбалюка.

Віталій Іванович, попри великі заслуги, величезну зайнятість, з роками став мудрішим, ще більш людяним, про що свідчать його стосунки з підлеглими та співробітниками: він завжди привітно посміхнеться, пожартує, спитає, як життя. Він постійно вболіває за Інститут, за хворих, за сучасну діагностику та нові методи лікування. Це за ініціативою В.І.Цимбалюка ведеться велика агітаційна робота щодо придбання для України і Інституту нейрохірургії сучасного приладу – Гамма-ножа для лікування пухлин мозку, епілепсії. Відомо, що така маленька країна, як Чехія, де близько 5 млн. населення, купила Гамма-ніж за рахунок громадських пожертвувань та внесків, а Україна зі своїм вдесятеро більшим населенням і великою кількістю багатих людей ще й досі не змогла придбати цей вкрай необхідний для тисяч і тисяч хворих прилад. Віталій Іванович з власної ініціативи звернувся до засобів масової інформації із закликом про добровільний збір коштів для купівлі приладу, організував Громадський Фонд і сьогодні уже можна сказати, що основну частину коштів зібрано. Ось ще одне свідчення високих людських якостей В.І.Цимбалюка як лікаря,

громадянина, який вболіває за свою справу і робить все можливе, щоб допомогти хворим, зробити Інститут кращою лікувальною установою в країні.

Всі ці якості і особливості характеру В.І.Цимбалюка передались йому від батьків і, особливо, мами – Галини Мусіївни. Говорячи про В.І.Цимбалюка, слід сказати про його ставлення до батьків, особливо до мами, яку я маю щастя знати і бачив кілька разів. Мама Віталія Івановича дуже пишається успіхами свого сина, який досяг таких висот у науці, медицині і має великий авторитет, що про нього знають як в Україні, так і за кордоном, в той самий час Віталій Іванович при першій нагоді їздить до мами – влітку, взимку, в сніг в дощ, постійно телефонує до неї. Я пам'ятаю, як на 50-річчі від дня народження сина мама сказала чудовий тост про нього і про Інститут, дякувала учителям Віталія Івановича, які її сина, простого хлопця з Рівненщини, вивчили і вивели у великі люди.

Мабуть, оцей зв'язок зі своєю сім'єю, родичами та близькими, земляками, з якими, Віталій Іванович ніколи не поривав стосунків – ані в дні радості, ані в дні складнощів в житті, і сформував його індивідуальний характер і виробив порядність і надійність, що притаманні йому. Я думаю, що середовище, а саме, життя в дитинстві серед простих людей, а також мікроклімат в Інституті, стали основою, на якій розум, велика працездатність, твердість характеру дозволили йому досягти тих великих вершин та здобутків.

Я знаю, що у нього є хобі – мисливство, де він відпочиває і залишає свій негатив, особливо він полюбляє зимове мисливство. Я знаю також, що він прекрасний садівник і любить свій сад, вміє не лише працювати на землі, а й прикрашати її, вирощувати в своєму саду квіти, вміє щепити дерева. Відомо, що деякі сусіди по дачі запрошували його, щоб він допоміг у щепленні дерев, правильній їх посадці, і зараз ці дерева ростуть, а сусіди кажуть, що це зробив Віталій Іванович. Все це свідчить про позитивні людські якості Віталія Івановича не лише на роботі, а й у побуті, на відпочинку.

Узагальнюючи вищенаведене, можна сказати, що чл.-кор. АМН України, академік АН вищої освіти України В.І.Цимбалюк – це не тільки, як кажуть американці, людина, яка зробила саму себе, а й людина, яка живе не лише для себе, а й для людей за принципом, який записано в Біблії: «Твори добро, воно залишить слід», цей слід буде в ділах і серцях людей. Колись, коли я скаржився на складнощі і несправедливості життя, одна мудра людина сказала мені, що світ розділений на тих, хто «садить дерева», і тих, хто «краде або ламає їх», і кожна людина обирає з ким їй бути. Я думаю, що Віталій Іванович є класичним приладом тієї людини, яка творить, будує, працює.

М.І.Лісяний – професор, зав. відділом нейроімунології Інституту нейрохірургії ім. акад.А.П. Ромоданова АМН України

ПЕТРО АТАМАНЧУК

Атаманчук Петро Сергійович народився 26 червня 1939 року у селі Каскада, 4-та сотня, Новоушицького району Кам'янець-Подільської (нині – Хмельницької) області. Батьки – малоосвічені селяни-колгоспники: батько – Атаманчук Сергій Ілліч, 1906 року народження, учасник війни з білофінами, загинув 20 червня 1944 року на Тернопільщині у ході 2-ї світової війни; мати – Атаманчук Євгенія Антонівна, 1916 року народження, після важкої і тривалої хвороби померла 11 лютого 1999 року. Загибель батька і лихоліття воєнних й повоєнних часів лягли важким тягарем на плечі матері. Неймовірна працьовитість, природжений педагогічний хист, материнська самовідданість і незбагненна її мужність були тією живильною силою, що допомогла матері вижити разом з дітьми: спершу вона самостійно виховувала трьох дітей – Петра та старших сестер Надію і Ганну, а згодом, у 1947 році, коли померла її сестра, долучилась до виховання сестриних дітей – Кравецьких Василя (1932 р.н.) та Віктора (1939 р.н.). Сьогодні вони: Надія – пенсіонер, Ганна – пенсіонер, Василь – важко хворів і помер у 1973 році, Віктор – астроном-геодезист. В усіх, крім покійного Василя, свої сім'ї, дорослі діти. Всі діти отримали вищу освіту, працюють і більшість з них уже створили свої сім'ї.

Босоноге дитинство було тривожним і голодним, проте воно й було повчальним і сповненим вражень. Наведемо лише калейдоскопічно окремі епізоди. У роки війни на господарстві утримувалась корова і 10-12 курей, а на той рік, як фашисти проходили через село, мати придбала ще у сусіда підсвинка. І ось подвір'я заповнюється ґерґотанням, веселим сміхом і пострілами німецьких солдат: вони виловили й розстріляли усіх курей, застрелили підсвинка і тут же на подвір'ї їх засмажували, скориставшись околотами, які заготовлялися для перекриття хати. Залишилась на господарстві лише корова-годувальниця, яка уникла подібної участі через те, що на той момент сестра Надія відводила її на показ ветфельдшеру. Але через декілька місяців лиха "сибірка" відібрала єдину годувальницю. Розлилася

річка Калюсик у весняну повінь і затопила город (садиба прилягала до неї), який став непридатним для засаджування, а згодом і нічим було його засаджувати. У 1945 р. сім'я фактично почала голодувати. Виручала лобода, кропива, плоди каштана та виловлювана риба, інколи, "ревізовані" на порослих деревами та кущами яругах, що спускалися до річки, пташині гнізда, якщо там знаходилися великі крупні яйця. 6-річним Петро навчився плести з верболозу верші і ставити їх для вилову риби (ставили їх із сестрами у нічний час і піднімали удосвіта – потрібно було це робити непомітно, щоб уникнути викрадень). Траплялось, що за один "сеанс" виловлювалось до відра риби, а це вже неабияке "багатство". Збиранням колосся на скошених колгоспних ланах поповнювалися зернові "запаси". З річкової низинки до ближнього колгоспного лану – 3-4 км. Дорослі повідомляють, що лан уже зібраний і сільська дитяча ватага з торбинками крокує крутими схилами до лану, де за добрих півдня, можливо, наповнить ті торбинки знайденим у колгоспній стерні хлібним колоссям (до 1 кг намолоту). І вже, коли поверталися до села зі здобутими "скарбами", то траплялось (за жнива 3-4 рази), що з придорожніх чагарів або з лісу вискакували вершники у грізних уніформах, переперезані ременями, з портупеями та нагаями – працівники НКВС – і наказували повернути колгоспне добро. Меткіші та відважніші – врозтіч. Кінні вершники їх наздоганяли і примушували утікачів прилучити зібране ними до крупинки вже відібраного разом з торбинками збіжжя. Найпрудкіших залякували пострілами, щоб зупинились, а згодом – та ж схема. У такий день усі поверталися до домівок збентеженими, засмученими і невдоволеними, а матерям чи сестрам доводилось шити інші торбинки для наступних жнив'яних походів. Як сповідав згодом колгоспний комірник (сусід), він не пригадує жодного того випадку, щоб місцеві правоохоронці "оприбуткували" через колгоспну комору бодай який-небудь кілограм "реквізованого" у голодних дітей збіжжя. Згодом, у шкільні роки, образ вождя, поданий за схемою поета, – Людина стоїть в зореноснім Кремлі, людина у сірій військовій шинелі ...,

– асоціювався з образом особи в уніформі, що залюбки своєю владою прирікала інших до злидарювання та вимирання.

Заготовка палива на зиму здійснювалася у два способи: визбирування у ближніх лісах (2-5 км) сушняку (сухих гілок) та виготовлення "кізяків" (змішування з соломою коров'ячого гною, виготовлення з цієї суміші лампачів розміру цеглини та добре просушування їх на сонці). У домашньому "цеху" із заготівлі палива усі трудились більшу половину року, але взимку холоду не боялися. "Цех" функціонував до кінця 50-х років (поки Петро Сергійович навчався в школі та в перші роки навчання у вузі).

Дитячі розваги у повоєнні роки були специфічними, а інколи небезпечними. У значній мірі вони зводились до "освоєння" німецької військової техніки (понівечені танки, автомобілі, мотоцикли) та різної зброї. Особливою популярністю користувалися біноклі, оптичні приціли, штики, саперні лопатки і ін. На вогнепальну зброю було суворе "табу" дорослих, проте без прикрих випадків не обходилось. Вищою межею розваг була їзда "верхи" на колгоспних конях (це, коли діти залучалися до їхнього випасання). Дітям війни випало нелегке, але цікаве життя, у якому формувалися такі їхні якості, як працьовитість, відповідальність, наполегливість.

Середню освіту Петро здобував, навчаючись спершу у Каскадській семирічній школі (1946-1953 роки), а згодом у Новоушицькій середній школі (1953-1956 роки). Шкільні роки промайнули як суцільне свято для душі, розуму і тіла. Це свято започаткувала перша вчителька – Ярова Людмила Петрівна – чарівна жінка, вимогливий та справедливий педагог, чуйна порадниця. Світлу пам'ять про цю чудову людину – учителя від Бога, що рано пішла з життя, береже вся родина Петра Сергійовича. Поталанило ювіляру з учителями-предметниками: любов до фізики прищеплював невтомний експериментатор і винахідник, філософ і мрійник Буждиган Володимир Васильович; пристрасть до математичних дисциплін формували у різні роки бойові офіцери Жовтяк Олексій Микитович та Кланцатий Микола Йосипович (він же і директор

Новоушицької середньої школи), а також блискучий фахівець Сергієнко Поліна Дмитрівна; чарівність слова спізнати допомагала учителька російської мови і літератури, – чудовий оповідач, імпровізатор, декламатор, знавець оригінальних поезій та прозових творів, – Пьоришкіна Аделя Максимівна; історик-правдолюб Ніколенко Микола Васильович та географ-фантазер Михайловський Іван Васильович навчали бачити і розуміти світ. Поряд завжди були мудрі, досвідчені, вимогливі і щирі наставники. З першого до випускного класу Петро отримував похвальні грамоти за відмінне навчання. Постійно нагороджувався за активну участь у громадському житті (по лінії піонерської та комсомольської організацій): допомога колгоспові у зборі врожаю, збір макулатури та металолому тощо.

Оригінальна методика Кланцатого М.Й. щодо математичної підготовки ювіляра полягала в тому, що уже з 9-го класу він доручав йому пояснювати новий матеріал або ж демонструвати методику розв'язування певної чи конкретного типу математичних задач для усіх учнів класу. Це спонукало працювати на випередження і, як правило, самостійно. У 10-му класі, крім того, Микола Йосипович "довантажував" Петра різними контрольними роботами для технікумів та вузів. Такими впливами була сформована готовність до обрання у подальшому спеціальності, пов'язаної з вивченням математики. Проте при поданні документів на фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту тодішній його декан Загинайло Іван Корнійович закинув репліку, що хлопцям він би радив обирати фізичну, а не математичну орієнтацію. Ця репліка, а також той факт, що Буждиган Володимир Васильович забезпечив досить серйозну теоретичну і експериментальну підготовку ювіляра з фізики, відіграли вирішальну роль: у 1956 р. він став студентом, а 1961 р. завершив навчання у Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті, здобувши спеціальність учителя фізики та основ виробництва.

У фаховому становленні Петра Сергійовича вирішальну роль відіграли викладачі та лаборанти інституту: Івах Іван Вікторович, Манакін Леонід Олександрович, Гнатенко Іван Юхимович, Верхола Арнольд Павлович, Россо Валентина Петрівна, Харабовська Людмила Василівна, Сочинська Тетяна Феодосіївна, Лубенцова Ольга Іванівна, Грабовський Микола Якович, Кравченко Федір Галактіонович, Житкевич Віталій Філіпович, Паньков Георгій Васильович, Грицюк Анатолій Антонович та ін.

У старших класах школи започатковано, а у вузі розвинуто власне педагогічне кредо – тільки власна інтелектуальна, моторна чи почуттєва діяльність людини формує її обізнаність, тобто дієві знання, з якими у 1961 р. як дипломований фахівець Петро Сергійович прийшов працювати учителем фізики у Катюсецьку середню школу Новоушицького району. На цій посаді – до 20.09.62 р. З 20.09.62 р. – викладач математики і фізики Новоушицького технікуму механізації сільського господарства. У 1965 р. очолив циклову комісію загальноосвітніх дисциплін, керівництво якою здійснював до моменту переходу на роботу у вуз (1982 р.). Педагогічна діяльність у школі і технікумі сприяла утвердженню власного бачення стосовно проблем результативного навчання учнів фізиці. Учні технікуму стають помічниками ювіляра в обладнанні фізичного кабінету сучасними засобами навчання, модернізації окремих фізичних установок та забезпечення дистанційного керування ними, створенні автоматизованого класу для програмованого навчання і контролю, виготовленні оригінальних приладів та пристосувань по лінії технічної творчості тощо. Серед учнів Петра Сергійовича – дипломанти виставок технічної творчості, призери фізичних олімпіад, багато яких згодом обирали для себе фізичні професії у вищих навчальних закладах, маючи дипломи техніків-механіків сільського господарства. На початковій фазі цього періоду у творчій співпраці з учнівським колективом викристалізувалось два основних напрямки діяльності: удосконалення (розробка) засобів навчання та впровадження технологій програмованого

навчання і контролю. Ця діяльність була помічена на рівні Міністерств сільського господарства та середньої спеціальної освіти УРСР: практично жодна науково-методична республіканська конференція з проблем ТЗН і програмованого навчання не проходила без участі Атаманчука П.С.: у 1970 р. його обрано до складу республіканської методичної комісії з ТЗН, його досвід програмованого навчання фізиці популяризується не тільки в Україні, а й за її межами (заступником начальника головного управління МСГ УРСР Губарем В.П., директором республіканського науково-методичного кабінету з ССО УРСР Резановим П.М. та головним методистом учбово-методичного кабінету МСГ УРСР Винокуром Р.М.); до кінця 70-х років ювіляром опубліковано з грифами Міністерств сільського господарства та середньої спеціальної освіти близько десяти навчально-методичних посібників, серед яких: "Дисперсія світла (програмований посібник)", "Лабораторные работы по физике (задания для программированного контроля)"; "Методические рекомендации по контролю учебной деятельности учащихся" та ін.

У цей же час за погодженням з учбово-методичним кабінетом МСГ та республіканським науково-методичним кабінетом з ССО УРСР під керівництвом Петра Сергійовича проводився педагогічний експеримент більш як у 20-ти технікумах (щодо впровадження програмованого навчання і контролю), результати якого разом із осмисленням власного педагогічного досвіду спричинили до зародження ідеї впровадження у навчанні фізики об'єктивного контролю (на основі еталонних вимірників якості знань). Ця ідея знайшла свій розвиток у серії публікацій та методичних посібників, а згодом у кандидатській дисертації "Дидактичні основи розробки і використання еталонів контролю навчальної діяльності учнів", яка була написана у рамках трьохмісячної творчої відпустки і була захищена у 1982 р. під науковим керівництвом доктора педагогічних наук, професора Алексюка Анатолія Миколайовича в Київському університеті імені Т.Г. Шевченка.

Навесні 1982 р. Петро Сергійович отримав від тодішнього ректора Копилова А.О. запрошення на роботу у рідному вузі і з 10.09.1982 р. він розпочав науково-педагогічну діяльність у Кам'янець-Подільському державному університеті. 26.05.1983 р. очолив кафедру методики викладання фізики і ТЗН, керівництво якою здійснює по цей час. Викладацьку діяльність ювіляр будує на засадах співпраці й співтворчості зі студентською молоддю під девізом забезпечення готовності майбутніх вчителів фізики до науково-методичних перебудов і впровадження сучасних технологій та методик у навчання фізиці. У 1984 році започаткував, за підтримки ректорату, написання дипломних робіт випускниками. На сьогодні здійснив наукове керівництво біля 150 дипломних та 50 магістерських робіт. Близько 200 студентів, на засадах отримання творчих науково-методичних завдань, були залучені до створення серії навчально-методичних посібників, виданих з грифом Міністерства освіти і науки України. Щорічно біля 50 студентів (по лінії роботи наукових гуртків та проблемних груп кафедри) беруть участь у діяльності з розробки та модернізації фізичного устаткування, обладнання робочих місць для лабораторних практикумів, розширенні матеріально-технічної бази, комп'ютеризації навчального процесу, створенні програмних продуктів, використання мережі Інтернет тощо. З 1983 року кафедра виконує колективне комплексне дослідження "Об'єктивізація контролю навчально-пізнавальної діяльності", до якого постійно залучається творча студентська молодь. Традиційними стали щорічні студентські публікації (4-7) у фахових науково-методичних виданнях, їх участь у різних конкурсах, наукових конференціях тощо. Викладацька діяльність, у першу чергу, і одночасно багатопланова діяльність завідувача кафедри спричинили до утвердження у науково-методичній позиції, що тільки те, що пройшло через власну діяльність (інтелектуальну, почуттєву, світоглядну) суб'єкта, збагачує його досвід, формує дієві знання і, що цією діяльністю можна цілеспрямовано управляти, досягаючи прогнозованих результатів навчання. Фактично з першого дня роботи у вузі розпочалася активна діяльність щодо

науково-теоретичного обґрунтування і практичного втілення окресленої позиції у навчально-виховному та науково-методичного процесах вузів, школи й середніх спеціальних закладів. Фактично із середини 80-х років розпочала своє функціонування наукова школа "Теоретико-технологічні аспекти об'єктивізації контролю навчальної діяльності", у складі якої були і є молоді викладачі, кращі наші дипломники та магістри. У результаті діяльності школи (захищено 6 кандидатських та 3 докторських дисертації; готується 14 кандидатських і 3 докторських дисертації) та належної кадрової політики кафедра за короткий час (у 1983 році на ній працювало лише 2 кандидати наук) досягла 100% рівня забезпеченості викладачами з науковими ступенями і званнями, що надало можливість фізико-математичному факультету у 1997 році із числа її членів утворити ще одну кафедру – інформатики і методики викладання інформатики. В рамках проблеми управління навчально-пізнавальною діяльністю з 1993 року здійснює наукове керівництво держбюджетною темою, опис результатів досліджень з якої у 1994 році занесений до Каталогу Міністерства освіти України рекламно-технічних описів найбільш суттєвих наукових і науково-технічних розробок вищих навчальних закладів й наукових установ та центрів. Придбане у ході виконання держбюджетної теми сучасне спеціальне обладнання дало змогу започаткувати утворення в університеті інформаційно-видавничого відділу, який сьогодні успішно функціонує і відомий своєю продукцією в Україні і за її межами. Дослідження з окресленої проблеми продовжуються і нині. Ця діяльність та участь Петра Сергійовича у більш як 100 різного рівня наукових конференціях, симпозіумах, семінарах дали змогу започаткувати наукові зв'язки і співпрацю з багатьма освітніми закладами України, ближнього і далекого зарубіжжя. Наробки, які пройшли широку апробацію, були покладені в основу для проведення на базі Кам'янець-Подільського педагогічного університету низки всеукраїнських та міжнародних науково-методичних конференцій, ініціатором і організатором яких був Петро Сергійович.

У результаті науково-методичної діяльності, спрямованої на формування особистості учня й майбутнього вчителя засобами фізики та методики її викладання, у ювіляра вироблено власне педагогічне кредо: віра в Учня, його неповторність і талант, і віра в те, що основна місія вчителя - знайти шлях для розкриття цього таланту. У 1997 р. Петро Сергійович опублікував першу монографію "Управління процесом навчально-пізнавальної діяльності", у якій обґрунтовано власний концептуальний підхід до розв'язання цієї проблеми. У 1999 р., взявши піврічну творчу відпустку, опублікував другу монографію "Інноваційні технології управління навчанням фізики" і завершив написання докторської дисертації "Теорія і методика управління пізнавальною діяльністю старшокласників у навчанні фізики", яку у цьому ж році подав на розгляд спеціалізованої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова й у 2000 р. захистив.

За роки своєї науково-педагогічної діяльності ювіляр опублікував понад 400 наукових праць, серед яких 4 монографії та понад 40 навчально-методичних посібників, виданих з грифами Міністерств сільського господарства, середньої спеціальної освіти та освіти і науки УРСР та України. Здійснив наукове редагування 14-ох випусків збірника наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету (серія педагогічна), внесеного до переліку видань ВАК України, у яких можуть публікуватись результати досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук. З 1997 р. здійснював на громадських засадах наукове керівництво науково-дослідною лабораторією "Управління процесом навчально-пізнавальної діяльності". Взяв участь у формуванні програми "Доктор": кафедра забезпечила об'єктивні можливості для делегування на навчання у докторантурі своїх доцентів Куха Аркадія Миколайовича та Мендерецького Вадима Владиславовича. Ювіляр забезпечує наукове керівництво дисертаційними дослідженнями аспірантів і докторантів.

Петро Сергійович одружений з 1965 року. Дружина – Атаманчук Ганна Іванівна, 1944 року народження, втратила батька в 1944 році. Освіта – вища, дефектолог. За фахом працювала в Новоушицькій школі глухонімих дітей. Спершу вчителькою, а згодом завучем. З переїздом до Кам'янця-Подільського (1984 р.) спершу працювала логопедом при міському відділі освіти, а згодом (з 1986 р. по цей час) учителем початкових класів Кам'янець-Подільського багатопрофільного навчально-реабілітаційного центру. Сьогодні вона учитель-методист, здійснила низку науково-педагогічних публікацій, очолює творчу групу вчителів з впровадження інноваційних технологій навчання дітей з комплексними вадами.

З дружиною за рахунок власних коштів та будівельних умінь збудували (упродовж 1967-1973 рр.) власний будинок, у якому згодом проживала мати дружини. Виростили трьох дітей: двох синів і одну дочку. Сини: Сергій (1966 р.н.) і Олексій (1968 р.н.) – обидва отримали по дві вищі освіти (педагогічну і юридичну), працюють – Сергій юристом у комерційній структурі, Олексій – очолює службу безпеки на хлібокомбінаті. Має одного онука – Олексія, студента фізико-математичного факультету. Дочка – Вікторія (1980 р.н.) – випускниця факультету української філології (українська мова і література та англійська мова і література). Сьогодні вона – кандидат філологічних наук, старший викладач, активний науковець (в її науковому доробку понад 20 публікацій). Працює на кафедрі англійської мови факультету іноземної філології.

З перших років трудової діяльності ювіляр виконував низку довгострокових доручень: член республіканської методичної комісії з ТЗН, член методичної комісії з ТЗН Міністерства освіти і науки України, керівник секції об'єднаної методичної комісії університету "Зв'язки зі школою та проходження педагогічної практики студентами", голова методичної ради факультету, голова інвентаризаційної комісії і ін. Був членом КПРС (1978-1991 рр.), головою первинної організації Товариства "Знання" (1968-1982 рр.) в технікумі, а сьогодні є членом цієї організації, яка здійснює пропаганду науково-педагогічних знань у різних колективах, свого часу виконував обов'язки члена партбюро, профбюро і ін. На

громадських засадах здійснює керівництво науковою школою та науково-дослідною лабораторією.

Атаманчук Петро Сергійович – кандидат педагогічних наук за спеціальністю теорія та історія педагогіки (17.05.1982 р.); доцент (07.07.1988 р.); доктор педагогічних наук за спеціальністю теорія і методика навчання фізики (14.03.2001 р.); професор (26.02.2002 р.).

Усі відзнаки і нагороди отримані ювіляром за результативну науково-педагогічну та громадську діяльність. Основні з них: Занесення до Книги Пошани Новоушицького технікуму механізації сільського господарства (1967р.); занесення до республіканської Книги Пошани (1969 р.); Грамота МО УРСР (1987 р.); занесення на міську (м. Кам'янець-Подільський) Дошку Пошани (1988 р.); Грамота МО УРСР (1991 р.); знак "Відмінник освіти України" (1997 р.); диплом МО України та АПН України за участь у другій Міжнародній виставці престижних навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні" (1999 р.); Почесна Грамота Хмельницької державної адміністрації (1999 р.); Грамота Хмельницької обласної ради (2000 р.); Грамота МОН України (2001 р.); занесення на обласну Дошку Пошани (2003 р.); звання Заслуженого працівника освіти України (2003 р.); знак АПН України „Ушинський К.Д." (2006 р.); Подяка міської держадміністрації за вагомий науковий внесок (2008р.); Нагрудний знак МОН України «За наукові досягнення» (2008р.). У 2007 р. П.С.Атаманчука обрано академіком АН ВО України.

Свій 70-річний ювілей Петро Сергійович Атаманчук зустрічає у розквіті життєвих і творчих сил. Як науковець, педагог, патріот, сильна, цілеспрямована, добре організована, потужна в науковому, педагогічному, громадському і людському сенсі особистість, він творить нові наукові ідеї і проекти, плекає якісні кадри українських науковців, душею і серцем вболіває за Україну, її теперішнє і майбутнє.

ДИНАСТІЯ СИМИРЕНКІВ

…Се диво, що його назвуть українським, сталося в Італії, де 1960 року відбувся Всесвітній конгрес помологів. Сто сім авторитетних членів журі – найвидатніших помологів світу – із зав'язаними очима визначали кращі смакові якості яблук з усієї планети. Були різні оцінки щодо різних ґатунків, але один сорт усі одностайно визнали найкращим у світі. Коли зняли пов'язки, з'ясувалося: йдеться про ренет Симиренка. Його й назвали українським дивом (мабуть, не без ініціативи канадських делегатів). Однак радянська преса жодним словом не обмовилася про з'їзд помологів та його ухвали.

Але її величність Історія – вище за політичний бруд та кон'юнктури. Тож в ній гідно розмістилося ще одне.

x x

x

Маємо славетні імена Симиренкового роду: Платон Федорович, Василь Федорович, Левко Платонович, Володимир Левкович.

Говорячи про одного, не можна обійти інших: такі вони поєднані, так доповнюють одне одного і постають дивовижною, талановитою, самобутньою плеядою на тлі Української історії.

Симиренків родовід простежується з XVIII століття.

...І не захотів козацький полковник Степан СИМИРЕНКО присягати на вірність Катерині.II, російська цариця була для нього «вражою бабою», що Січ Запорозьку зруйнувала...

Не злякався погроз. Не захотів і привілеїв із кривавих великодержавних рук, та ще й за зраду. Зла цариця позбавила нескореного козака Степана Симиренка дворянського сану, закріпачила його родину, ще й віддала у власність, тобто – в рабство своєму вірному холую, жорстокому колонізатору козацького краю графові Михайлові Воронцову.

Але й по тому не став Симиренко гнути спину на московитянського (точніше, на петербурзького) колонізатора:

пішов самовільно в чумаки, лишився вільною людиною на широких шляхах Матері-України.

Десь там, у степу, на півдорозі з Криму він і помер. Браття-чумаченьки поховали його на вершечку скіфської могили. Рідний український степ прийняв його горде тіло, а блакитне небо – нескорену козацьку душу.

Родина лишилася у кріпацтві

Вдова і шестеро сиріт.

Однак у старшого Степанового сина Федора нуртували козацька кров і відвага. Буяли і батьків розум та дух непокори. Той розум і той дух шукали шляхів визволення. Ні, в чумаки Федір не пішов. І за Дунай не став утікати. Бо діяльним, дивовижно працелюбним і підприємливим уродився Федір. Ще парубком, завдяки своїй працьовитості та винахідливості зумів заорендувати водяного млина. Потім – другого, третього (на річці Вільшанці). Мав добрі прибутки, що дали йому змогу ВИКУПИТИ З КРІПАЦТВА і себе, і рідних.

Закохався у Настю Яхненко, яка теж була з кріпацького роду, але батько й брати Терешко, Кіндрат і Степан орендували млини в Умані та Смілі, торгували шкурами, медом, борошном і теж викупилися з неволі.

Так поєдналися діяльний і підприємливий Федір Симиренко та комерційна родина Яхненків. Так утворилася фірма «Брати Яхненки та Симиренко».

Як вона діяла? Закупили, скажімо, в графа Бобринського цукру-рафінаду на 280 тисяч карбованців, а продали в Одесі за 380 тисяч – сто тисяч чистого прибутку! На той час се було багатство, що давало змогу будувати свої заводи, Мали вони, Симиренки-Яхненки, крамниці й торгові доми по всій Україні (лише в Одесі їх, тих домів, було шість), продавали борошно за кордон.

Так поступово підприємливий Федір Симиренко спричинився до утворення ще одного дива. А конкретніше – до появи на терені України нової суспільної формації, що її найточніше було б назвати так:

Симиренківський народний капіталізм

Його ще можна назвати НАЦІОНАЛЬНИМ і СОЦІАЛІСТИЧНИМ.

...Так уже повелося за останнє півстоліття: щойно розмова заходить про славну родину Симиренків, згадують лише ЯБЛУКО, тобто – ренет Симиренка.

Сьому є своя причина. Після жорстокого, дикунського арешту Володимира Левковича Симиренка 8 січня 1933 року катами з ГПУ УРСР, було ЗАБОРОНЕНО навіть згадувати ім'я Симиренка. Дійшло до того, що на вимогу КПРС совєтські вчені, так звані «мічурінці» (отже, псевдо-вчені), почали офіційно називати ренет Симиренка «Зеленкою Вуда». Хоча на словах комуністи були проти схиляння перед іноземщиною, в цьому випадку вони безчесно й безглуздо замінили назву (тільки назву) найпопулярнішого не лише в Україні та Росії, а й у Європі Симиренкового яблука на назву вельми посереднього іноземного сорту. Хоча на той час помологи всього світу достеменно знали, що ренет Симиренка вродився зі щасливого зернятка в садах «Платонового хутора» під Мпієвом.

Дві події, однак, відродили ім'я Симиренків: смерть Сталіна і Всесвітній конгрес помологів в Італії.

...То що ж таке СИМИРЕНКІВСЬКИЙ КАПІТАЛІЗМ?

Знаємо дату його народження: 1830-й – рік лютого голоду на багатостраждальній українській землі. За ініціативи Федора Симиренка фірма протягом кількох місяців, надто – в піковий час голокосту (лютий – квітень) безплатно годувала майже 10 тисяч селян із двохсот сіл і хуторів Черкащини. Крім того, зі своїх млинів Симиренки та Яхненки видавали борошно всім, хто потребував допомоги.

І це був не епізодичний випадок. Добродійництво відтоді стає визначальною рисою Симиренків-підприємців... І се стає основною ознакою людяного симиренківського капіталізму.

Вперше про нього було мовлено на повен голос 30 травня 1990 року в стінах Спілки письменників України, де великий гурт уболівальників за долю українського села обговорював Декларацію Української селянської демократичної

партії. Авторові сих рядків тоді трапилася нагода вперше публічно сформулювати сутність Симиренківського капіталізму: ДОДАТКОВА ВАРТІСТЬ – НА ДОДАТКОВУ ОПЛАТУ ПРАЦІ ВИРОБНИКАМ. НАДПРИБУТКИ - НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ, ОСВІТИ, МЕДИЦИНИ Й НАУКИ.

186 делегатів з'їзду УСДП одностайно проголосували за те, аби внести до програми партії окремий розділ про Симиренківський капіталізм як основу державної концепції розвитку незалежної України. Тобто селянські демократи чітко вказали шлях, яким годилося б іти Україні. А дещо згодом – у січні 1992 року – відбулася перша зустріч Президента України Леоніда Кравчука з лідерами тодішніх одинадцяти партій. Кожному було дано по 10 хвилин для проголошення пропозицій. Від імені УСДП було запропоновано вести державу шляхом Симиренківського капіталізму. Але Кравчук не слухав. Він сидів, як мумія і, здається, спав із розплющеними очима. Йому було байдуже до державницьких ідей. Він не переймався ними. Він не був державцем. Не був і Президентом. Він ГРАВ у Президента, жестикулюючи пальцями рук, повсякчас ховаючись за шкаралупу єзуїтської фрази «Маємо те, що маємо», і те пустопорожнє «маємо» створив він сам. Так було... А якби Президент і владні структури України прийняли сю концепцію, то, певен, народ не зазнав би ні гіперінфляції, ані суперкризи. Йшла б Україна попереду прибалтійських та інших країн, що вийшли з ярма СРСР. І якби комуністи й соціалісти бодай на йоту вболівали за долю українського народу, то вони гаряче прийняли б Симиренківський капіталізм, який є за змістом не лише національним, а й соціалістичним. І про се свідчить діяльність Симиренків. Зокрема – Платана. Бо...

Добродійництво – його вдача

Так, старший син Федора Степановича цілеспрямовано гуманізує капіталістичні відносини (до речі, з дружиною мали 22 дітей, з яких вижило семеро).

Симиренки – династія високої культури.

Платон за батькового сприяння здобув найпередовішу на той час освіту в Парижі, де чотири роки був студентом Політехнічного інституту, здобувши фах інженера-технолога. Там, у Західній Європі, він захопився новітньою галуззю промисловості – цукроварінням, їздив і вивчав досвід найкращих цукроварень Франції та Німеччини. Повернувшись додому, переконав батька та дядьків у доцільності та вигідності будівництва своїх цукроварень. Так у Ташлику виріс перший у Російській імперії ПАРОВИЙ пісково-рафінадний завод, оснащений найпередовішою західноєвропейською технікою (на той час у Росії діяли «вогняні» цукроварні, що пожирали цілі масиви лісів, отруюючи навколишню природу).

Для обслуговування новітнього підприємства Платон Федорович запрошує з Франції тридцять фахівців... Платон будує нові заводи, де працюють парові машини, що замінюють ручну працю...

Однак Платон Симиренко був не лише найпередовішим інженером-новатором того часу: він – ПРОВІДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ...

Робітники симиренківських заводів одержували платню, що в три-чотири рази перевищувала «жалування» на сусідніх воронцовських цукроварнях... Платон розбудовує містечко, яке можна назвати соціалістичним: кожна робітнича родина мешкала в окремому будиночку з городом та садочком. Самітні мали місце в добре впорядкованому гуртожитку. У їдальнях та магазинах – помірна ціна. Були збудовані й діяли БЕЗПЛАТНО велика лікарня та загальноосвітня школа, в якій навчалися діти ВСІХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ, а викладачі з університетською освітою викладали за програмою технічних училищ. А ще – театр. Водогін. Уночі Мліїв освітлювали газові ліхтарі, що були на той час пише в Петербурзі...

На жаль, сьогодні, за умов незалежної України, серед «нових українців» – сучасних мільйонерів – немає ЖОДНОГО СИМИРЕНКІВЦЯ, провідника ідеї Платона Федоровича.

Симиренків «Українець» єдиний в історії?

Славився Мліїв того часу і машинобудівним заводом, на якому фірма Симиренків-Яхненків збудувала – за ініціативи Платона Федоровича – перший МЕТАЛЕВИЙ пароплав, що з'явився на Дніпрі під гордим ім'ям «УКРАЇНЕЦЬ» (наразі, за доби незалежної України, не видно ні підприємства, ні теплохода під такою назвою – знаю кількох інженерів-патріотів України, які хочуть перейменувати київський завод «Більшовик» на «Українець», але далі тихих, майже підпільних розмов справа не йде). Зважмо й на те, що Симиренків «Українець» курсував Дніпром у той час, коли заборонялося у друкові саме слово «українець» і коли Т.Г. Шевченко перебував у далекому засланні...

Таким чином Платон Федорович утверджував гуманний український капіталізм, що протистояв хижацькому воронцовському капіталізмові. На сьому протистоянні й зародився смертельний конфлікт

Як убивали Платона

1859 року до Млієва приїхав Тарас Шевченко, про се написано багато. Як і про те, що Платон Симиренко дав 1100 карбованців (велика сума на той час) на видання «Кобзаря».

Даючи гроші Шевченкові, Платон Федорович попросив не називати його ім'я. На це він мав підстави, про які не міг сказати. А Тарас Шевченко, не знаючи всіх прихованих течій і не підозрюючи про небезпеку, як людина чесна й порядна, не міг не назвати ім’я добродійника. Се була фатальна помилка.

Бо добродійницька та культурницька діяльність Симиренків, що прагнули всіма засобами утвердити права українців на своїй землі, викликала лють і ненависть колонізаторів-капіталістів. Видання «Кобзаря» коштом Платана Симиренка стало останньою краплею в «терпінні» ворогів: вони перейшли в наступ на Симиренка.

Зокрема російський окупант, грабіжник українського народу граф Семен Воронцов зумисне збудував велику цукроварню на «своїх» землях, що пролягали на 25 км довкола

Симиренкової цукроварні. Водночас граф не дозволив Симиренкові прокласти вузькоколійку (6 км) через «свої» землі. Тож Платону Федоровичу доводилося завозити буряки підводами здалеку, що зробило виробництво цукру збитковим. Найнята російськими колонізаторами банда викрала у Симиренкового касира валізу із 200 тисячами карбованців... А підмовлені Воронцовим польські пани, в яких Симиренко брав кредит, зажадали повернути борг.

Так російський хижацький капітал довів Платона Симиренка до божевілля і ранньої смерті (в 42 роки).

Порятувати Симиренків рід судилося молодшому братові Платона – Василеві Федоровичу...

Страшна смерть Платона вразила Василя. Але у відчай не впав. Не розгубився. Він перериває своє навчання у Паризькому вищому політехнікумі, негайно повертається додому й після похорону старшого брата береться за.... керівництво фірмою. Одначе годі було її порятувати: нещадна блокада колонізаторів-воронцових тривала. І се – на рідній землі Симиренків!

Але Василь, у якому пробудилися незламний козацький дух славної династії, симиренківські винахідливість і сміливість, порятував у сю тяжку годину гідність і честь Симиренків. Йому судилося утвердити й народний симиренківський капіталізм. Передусім він, шляхетно відмовившись від окладу (12 тис. крб. щороку) та від прав на спадщину, лише за свої скромні заощадження купує руїни державної цукроварні в селі Сидорівці Канівського повіту. Тобто Василь починає з нуля – як його батько Федір. Молодий Симиренко сміливо бере кредити за вельми обтяжливих обставин. Але йому сприяє талант інженера, конструктора-винахідника. Він сконструював низку оригінальних машин і тим самим зробив своє виробництво найпередовішим у світі за технічним обладнанням та – прибутковим. Так прийшов успіх, з'явилося багатство. І... Воронцови не витримують конкуренції. Василь Федорович за безцінь скуповує їхні цукроварні.

Однак царський Двір вважав його ворогом імперії. Адекватно ставиться і радянська влада, заборонивши його навіть згадувати. У 13 томі УРЕ, що вийшов 1963 року – за хрущовської «відлиги», – жодним словом не згадується його ім'я. І справа не лише в тому, що Василь Федорович «обідив» російських капіталістів. Найважливіше: передова українська громадськість тих часів величала Василя Симиренка урочистим іменем –

великий Хорс

Хорс, як відомо, бог Сонця у давніх українців. А Василь Федорович був сонцем для упослідженої української культури: з першого великого доходу і ВПРОДОВЖ СОРОКА РОКІВ СВОЄЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА НИВІ НАРОДНОГО КАПІТАЛІЗМУ ВАСИЛЬ СИМИРЕНКО СПРЯМОВУВАВ НЕОДМІННИХ ДЕСЯТЬ ВІДСОТКІВ СВОГО ПРИБУТКУ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. Се він субсидував протягом сорока років славнозвісний журнал «Киевская старина» (помер меценат – вмерлі і видання!). Се його коштом виходили україномовні часописи «Рада», «Громадська думка» «Літературно-науковий вісник», «Громада», «Україна» Се він матеріально забезпечив видавництво «ВІК»,: що друкувало українську класику в розкішному оформленні. Коштом Василя Симиренка вийшло кілька видань «Кобзаря», а також – відомі праці Павла Чубинського, Олександра Кістяківського, Михайла Драгоманова, твори Михайла Коцюбинського. Своїми-коштами Василь Федорович підтримував громадське зібрання «Родина», Товариство допомоги культурі й нації, Наукове товариство імені Т.Г. Шевченка у Львові.

Часто-густо він виходив за межі своїх меценатських десяти відсотків... Коли Стара Громада (членом якої він був) посварилася з Драгомановим і припинила його субсидувати (Симиренковими грішми!), Василь Федорович, не встряваючи в полеміку, надіслав Драгоманову.велику суму на видання його праць.

За посередництва Грушевського Василь Федорович виділив 100000 крб. на придбання будинку для Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка, у Сидорівці заснував народний театр... Для популяризації української культури за кордоном передав кошти на видання українського часопису німецькою мовою...

Пам'ятаючи про трагедію старшого брата, Василь Федорович ніколи не афішував свого добродійництва. На виданнях, які він субсидував, його ім'я не зазначалося. Письменники здебільшого не знали, хто надсилає їм і величезні суми грошей... Фактично лише під час похорону Василя Федоровича, коли на його могилу лягли десятки вінків від часописів і товариств, громадськість дізналася про широке добродійництво небіжчика.

Для України народний капіталіст Василь Симиренко працював до останнього подиху. Всі свої заощадження – десять мільйонів карбованців – він заповів на культурницькі цілі, й після його смерті дружина Софія Іванівна давала величезні кошти на розвиток української культури.

Діловий світ пішов за ними

Що ж, Карл Маркс «не помітив» симиренківського капіталізму, за основу свого фальшивого «вчення» він узяв природу хижацького капіталізму. На цьому «теоретик наукового комунізму» і зазнав краху та неслави. Бо світовий капітал, врахувавши уроки бандитського більшовицького перевороту 1917 року, пішов ШЛЯХОМ СИМИРЕНКІВСЬКОГО КАПІТАЛІЗМУ – народного, гуманного, соціалістичного.

У цьому – світове значення симиренківського капіталізму, що зародився, повторюю, далекого 1830-го (і годилося б відзначити його 175-річчя на державному рівні, бо віриться: нова влада на чолі з В. Ющенком та Ю. Тимошенко запровадить чи відродить саме нашу національно-симиренківську форму суспільної формації: додаткову вартість – на додаткову оплату праці виробників; надприбутки – на розвиток української культури, освіти, науки.

Та на сьому не обмежується внесок Симиренкового роду в розвиток світових культури, цивілізації.

Адже саме Симиренки в особі Платонового сина. ЛЕВКА започаткували НОВУ ЕРУ В САДІВНИЦТВІ.

Зазвичай в останні роки його величають КОРОЛЕМ УКРАЇНСЬКОГО САДІВНИЦТВА**.** Але є строго, наукове визначення ролі Левка Платоновича Симиренка в розвитку світового садівництва.

Фундатор українського промислового садівництва

...Майбутнього генія садівництва імперська система почала знищувати зі студентської лави: його, студента Новоросійського (Одеського) університету, було заслано до Сибіру. Непомірно жорстока кара: адже Левко не належав до підпільної революційної організації, він лише співчував борцям за свободу й гостро (та необережно) висловлювався проти царату. Але імперія карала і за батька, що зважився збудувати пароплав «Українець» та видати позацензурний «Кобзар».

Однак і в Левкові жив нездоланний козацький дух, і його проймала симиренківська стійкість та мужність. У засланні він аж ніяк не занепав духом, не деградував, а, навпаки, прославив українську націю там, що виплекав сад низькорослих сланких («повзучих») плодових дерев, які витримують низькі температури й щедро плодоносять (і досі в Томську є «сад Симиренка»).

...Нарешті – кінець засланню. Однак повертатися до Млієва йому не дозволяють. Місцем проживання визначено Крим, і тут Левко Платонович розвиває бурхливу діяльність. Він стає організатором Кримського промислового плодівництва, а ще – першовідкривачем і пропагандистом місцевих стародавніх сортів плодових культур.

Аж ось і рідний Мліїв… Тут Левко Платонович створює великий маточний колекційний сад і помологічний розсадник, що став найкращим у всій Російській імперії та визнаний НАЙБАГАТШОЮ ПОМОЛОГІЧНОЮ КОЛЕКЦІЄЮ в Європі (9000 сортів яблунь, 889 – груш, 350 – вишень і черешень, 165 –

агрусу, 84 – слив, 96 – абрикос тощо). Отже, Левко Симиренко постає як…

творець вітчизняної помології

Саме Левко Платонович остаточно опрацював і вивів у світ родинний сорт – ренет Симиренка. Ось відгук «найзавзятішого опонента» Симиренка – чигиринського садівника-оригінатора П. Жуковського: «Якщо говорити про себе, то я не помиляючись назвав би цей сорт (ренет Симиренка. – *С.П.)* ідеалом яблука. За смаком воно дійсно неперевершене, а за придатністю для господарських цілей – універсальне: за всіма ознаками плодів і дерева, воно позбавлене всіляких вад» (за книгою академіка П. Вольвача «Л.П. Симиренко...», с. 272).

...Династія Симиренків завжди відзначалася великою працездатністю й працелюбністю. І справді, геній – се талант від Бога плюс титанічна праця...

У Млієві Левко Платонович організовує першу в Україні школу садівництва, де виховує когорту висококваліфікованих фахівців, у тому числі й свого сина Володимира. Водночас він завершує фундаментальні праці «Кримське промислове садівництво» і три томи «Помології».

Проте більшовицькій владі не потрібен був геній садівництва і Великий Українець. У різдвяну ніч 6 січня 1920 року йому добре працювалося — Бог дав натхнення. Він сидів за робочим столом при гасовій лампі й дописував післямову до своєї «Помології». У сю щасливу для Творця мить за вікном гримнув постріл. Він сповістив про початок кривавої комуністичної доби, яка знищує українських геніїв і творців...

Тоді ж більшовицький кілер застрелив за вказівкою кривавого Леніна і другого українського генія – композитора Миколу Леонтовича.

Хто і як порятував та зберіг «Помологію»

1969 року ми з дружиною побували в гостях у Тетяни Левківни на її київській квартирі по вулиці Артема, 14-А.

Донька Великого Садівничого тоді вказала на високі і «глухі» двері в стіні її просторої кімнати. «За цими старовинними, забитими цвяхами дверима, – розповідала Тетяна Левківна, – я понад 40 років зберігала три тисячі рукописних сторінок і тисячу ілюстрацій батькової «Помології». Ховала як від сталінських і беріївських бандитів, так і від німецьких фашистів. У війну, під час окупації, в цій кімнаті мешкали німецькі офіцери. Вони спалили в грубці майже всю нашу бібліотеку, а ось цих «дверей» не чіпали: вважали, що то забитий вхід до іншої кімнати. Насправді – це старорежимна підпільна шафа, вмонтована в циклопічну стіну».

...Великою подією в науковому й духовному житті України була поява тритомної праці Левка Симиренка «Помологія» (т. 1,1961р.; т. II, 1962р.; т. III, 1963 р., вид-во УСГА; перевидання в 1972–1973 рр., вид-во «Урожай»).

Годилося б увіковічити громадянський подвиг Тетяни Левківни Симиренко бодай меморіальною дошкою на стіні будинку, де вона мешкала.

Розстріляні стають безсмертними

Коли навесні 1976 року я побував у Млієві, мені вказали хату вбивці Левка Платоновича. І сказали: «Він тільки торік помер». Отак! Найнятий більшовиками-ленінцями бандит після свого страшного злочину безкарно й безхмарно жив ще 55 років. Його всі боялися. Бо симиренкового ката оберігала вся ленінська система. Та система, що наготувала страшну долю також синові та палкому й талановитому послідовникові Левка Платоновича –Володимиру.

Він – з 1921 року – директор Мліївської дослідної станції садівництва... Його особиста науково-дослідна дільниця – 40 тис. гібридів плодових дерев і ягідних кущів. Селекціонер-помолог. Професор Уманського сільгоспінституту. Редагує садівничі часописи. Пише підручники, що їх називають зразковими («Садовий розсадник», «Плодові сортименти України»). А його фундаментальна праця «Часткове сортознавство плодових культур» на 1242 сторінки машинопису

була завершена і здана до друку в листопаді 1932 року (вийшла в наші дні!). Але... Принципово виступаючи на одній з нарад проти антинаукової методології Мічуріна, Володимир Левкович знав, що підписує собі смертний вирок, однак істина була для нього дорожчою, ніж саме життя...

«...Симиренко В.Л. арестован... Обвиняется в участии в антисоветской вредительской организации... За указанные преступления постановлением прокурора и НКВД СССР (навіть без суду і слідства! – *С.П.)* от 2 сентября 1938 года Симиренко В.Л. приговорен к высшей мере наказания – расстрелу... В ночь с 17 на 18 сентября 1938 года приговор приведен в исполнение..,».

Геніальний син повторив-долю геніального батька.

«...Приговор приведен в исполнение...»

Мільйони світлих умів України поховано під сим страшним рядком...

...До кінця 40-років XX століття всі 300 сортів Мічуріна розпалися на «батька» й на «матір». Мічуріна – навіть як примітивного, механістичного оригінатора – не стало! А вся династія Симиренків лишилася навіки в Українській історії, у науці, у державній та садівничій практиці, у пам'яті нації.

Сергій Плачинда
Передруковано з газети «Столиця», 2005, № 8, 9

ІВАН ФЕЩЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ

Фещенко-Чопівський Іван Адріянович (1884-1952) – визначний металознавець і громадський діяч України. Чл.-кор. Польської академії наук та численних науково-технічних товариств Англії, Німеччини, США. Автор понад 140 наукових праць, у тому числі 23 монографій, опублікованих німецькою, англійською, польською, українською та російською мовами з проблем дифузії, хіміко-термічної та термічної обробки. Зробив певний внесок у побудову діаграм стану залізо-вуглець з урахуванням домішок фосфору, кисню, силіцію та стану му, дослідив процеси поверхневого зміцнення легованих сталей, їх магнітні характеристики. Проводив також дослідження в галузі фізичної хімії. Створив методологію побудови подвійних та потрійних діаграм стану, розробив принцип системного підходу для теоретичного аналізу рівнянь хімічної термодинаміки, розробив концепцію сполучення пластичної деформації з термічною обробкою металів. Родоначальник металознавства в Західній Україні та Польщі. Найважливіший науковий доробок – тритомна монографія "Металознавство" (польською мовою (1930-1936)), двотомник "Природні багатства України" та "Економічна географія України" (1918-1919).

З довідника "Хто є хто в КПІ

Іван Фещенко-Чопівський народився 20 січня 1884 року в м. Чуднові колишньої Волині. У1903 році закінчив Житомирську гімназію і вступив до Київського політехнічного інституту.

Роки навчання в КПІ (1903-1908) припали на досить складний в історичному плані період. Українців у Політехніці студіювало мало. Студенти гуртувалися в "земляцтвах". Українська Громада при КПІ постала десь у 1907 році. Під час революційних подій 1905 року Іван Фещенко-Чопівський розпочав свою активну громадську діяльність як національно свідомий українець. Відкриття у 1906 році київської "Просвіти"

активізувало його громадсько-культурну діяльність. 12 травня 1907 року відбулися засновницькі збори київського Українського наукового товариства.

Як член товариства студент Чопівський робив свій внесок і у формування української наукової термінології. Працюючи в термінологічній комісії Київського УНТ та в термінологічній комісії української студентської громади при КПІ, доклався до підготовки "Природо-технічного словника". Як член лекційної комісії "Просвіти" систематично читав лекції в Троїцькому народному домі та на периферії Києва, читав українською ("мужицькою") мовою. У 1910 році російський уряд визнав діяльність київської "Просвіти" високо шкідливою та припинив її.

Влітку 1908 року Іван Фещенко-Чопівський захищає дипломний проект "Мартенівська фабрика", отримує вимріяне звання інженера-технолога І ступеня і все глибше закорінюється в національний український рух – стає одним з активних діячів української партії соціалістів-федералістів. Ця партія об'єднувала українських інтелігентів зі щироукраїнськими поміркованими поглядами. Головою партії був Сергій Єфремов (репресований у 30-х роках – авт.), видатний і шанований літературознавець, публіцист, громадський діяч. Деякий час до цієї партії належав і Михайло Грушевський, який згодом вийшов через свої соціалістичні уподобання.

1917 року І.Фещенко-Чопівський поринув у вир визвольної боротьби. Як член Центральної Ради стає головою Київської міської Національної Ради та головою Губерніальної Ради Київщини. Він рішуче виступає проти спроби уряду України порозумітися з Керенським та українською фракцією більшовиків. На форумі Малої Ради вимагає конкретних протидій, що призвело 22 січня 1918 року до проголошення Четвертого Універсалу і означало проголошення незалежної Української Народної Республіки. На пропозицію М.Грушевського І.Фещенко-Чопівський готує матеріали про природні багатства та господарчі можливості України. Протягом 19180-1919 років виходить двотомна праця "Природні багатства

України", а в 1921 році – двотомна "Економічна географія України".

...Після заборони польським урядом діяльності українських інституцій на її території, І.Фещенко-Чопівський повертається до своєї професійної праці металознавця. На початку 1922 року він став старшим асистентом кафедри металознавства Варшавської політехніки. Згодом надійшла пропозиція ректора гірничої академії з м. Кракова організувати металургійний напрямок, що започаткувало майбутню кар'єру вченого світового рівня.

Репрезентуючи польську технічну думку, І.Фещенко-Чопівський завжди переживав, що плоди його праці збирає не українська, а польська наука. Свої наукові праці підписував завжди українським "Іван", а не "Ян", що багатьма в Польщі сприймалося негативно, як прояв українського націоналізму. До кінця свого життя вчений залишався переконаним, що покликання вчених і їх священний обов'язок – передавати свої знання і досвід молодим поколінням. Особливо опікувався своїми молодими земляками, що вступали до академії. З ініціативи І.Фещенка-Чопівського був створений для української молоді стипендійний фонд ім. Симона Петлюри.

Активно включався І.Фещенко-Чопівський в громадське життя Кракова, в місцевій "Просвіті" виступав з доповідями національно-патріотичного спрямування. Для молодих техніків започаткував "Свято української техніки", яке в 30-х роках відбувалося щорічно в день опікунки гірників Святої Варвари. У період так званої "українізації Радянської України" відновив зв'язки з давніми колегами рідної Київської політехніки, харківським "Науково-технічним Вісником". Зустрічався з харківською делегацією на II з'їзді українських інженерів у Львові (1926 р.). Мав бажання співпрацювати з ученими дніпропетровського журналу "Досягнення металургії в СРСР та за кордоном", але редакція не була готова до публікацій українською мовою, а на переклад російською автор не погоджувався.

"Блиснула можливість повернення на Батьківщину, – писав І.Фещенко-Чопівський, – коли після смерті мого вчителя В.Чижевського (1926 р.) надійшло офіційне урядове запрошення до повернення в колишню "альма-матер". Вимогою було "каяття"

вченого... "Як сильно хотілося мені повернутися додому, мріялося попрацювати на рідній землі, для своїх, а не для чужих! Але ж дороги для мене через "каяття", для мене, який пішов на еміграцію в ім'я незалежності й соборності України, не було – це було б проти мого сумління".

Під час німецької окупації Польщі Фещенко-Чопівський очолив спочатку Український допомоговий комітет для українських емігрантів, який згодом трансформувався у філію Українського національного об'єднання (УНО). Активна патріотична діяльність УНО призвела до арешту 24 січня 1944 року понад 20 провідних діячів. Завдяки заступництву впливових діячів УНО з Берліна і тому, що обшук у квартирі професора був безрезультатним, його 15 лютого 1944 року звільнили з в'язниці.

27 січня 1945 року до Катовиць ввійшли перші частини Червоної Армії, а в середині березня 1945 року І .Фещенка-Чопівського, незважаючи на запевнення уряду Польщі, було заарештовано і відправлено в м. Київ (у Лук'янівську в'язницю), де воєнним трибуналом військ НКВС Київської області його було визнано винним у тому, що "був антирадянськи налаштованим, в 1918-1919 роках був членом "Української Центральної Ради", займав в уряді "Самостійної України" посади міністрів, за дорученням Петлюри вів переговори з питань забезпечення Петлюрівської армії зброєю і боєприпасами, добивався визнання Антантою уряду "Самостійної України", а з травня 1941 року був членом Української націоналістичної організації УНО, а потім головою Катовицької обласної управи УНО" і засуджено до 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах.

Помер Іван Фещенко-Чопівський 2 вересня 1952 року в таборі села Абезь Республіки Комі, де і похований. Лише в 1996 році громадській делегації Львівщини вдалося встановити і освятити хрест на його могилі.

Ярослав Гелетій,
голова правління просвітянського Фонду
ім. Івана Фещенка-Чопівського "Джерело",
к.т.н., член НСЖУ

ДИМИТРІЙ РОСТОВСЬКИЙ

Більшість російських, а пізніше й радянських істориків протягом майже трьох віків приписували святителя Димитрія Ростовського (1651-1709 рр.) до числа видатних російських вчених та церковних діячів, навмисно забуваючи про українське походження, духовне зростання та творчий розквіт святителя Димитрія саме в Україні!

Що й казати, всім нам відомо про амбіції російської влади і в минулому, і зараз. Тільки треба пам'ятати, що раніше чи пізніше історія розставляє все на свої місця.

Ніде широко не афішувалося про справжнє ставлення святителя Димитрія до Великоросії, з її звичаями, порядками та законами, які дуже відрізнялися від українських.

Ростовський період життя святителя Димитрія займав лише сім років з 58, які дав йому Господь. Але російська історія майже зовсім відкидає попередні, найплідніші роки вченого Димитрія Туптала, які пройшли в Києві, в Україні. Це й перші проповіді ієромонаха Димитрія, які зробили його кращим проповідником свого часу; це місіонерська діяльність Туптала в боротьбі з уніатством та католицтвом в західній частині України; це початок та більша частина всежиттєвої праці майбутнього святителя – його «Житія Святих».

Шлях, який Господь уготував Димитрію, почався з України, милої серцю та близької до розуму майбутнього святителя Ростовського, а закінчився в чужій, чванливій, малограмотній Росії, достойно увінчавшись вінцем святого.

Приїхавши на Ростовську кафедру в 1702 р., Туптала зустрівся з грубістю, неосвіченістю як народу, так і духовенства. «Зійшовшись зі своєю паствою, митрополит Димитрій відразу побачив величезну різницю між народом українським і російським. В Україні народ був спокійний, благочестивий, грамотний, який сильно любив і знав Церкву, і сильно любив слухати проповідь».

Та не хотілося наголошувати російським історикам на «проукраїнських» поглядах російського святого. Лише деякі

вчені не забували, що Димитрій Ростовський – син українського народу.

Історик М. Костомаров пише: «Святий Димитрій, з походження українець, займає одне з найблискучіших місць серед київських учених, які ширили в Росії освіту, що почав її Петро Могила».

Професор Казанської духовної академії протоієрей А. Преображенський називає Димитрія Ростовського «ясною зорею, що прийшла з Києва».

А історик Російської церкви Є. Поселянин пише: «Святитель Димитрій –це одна з найкращих осіб нашої церковної історії. Він блискуче поєднав любов до освіти з особистою праведністю, пильне усне проповідництво з широкою невтомною літературною діяльністю. ...Все це відводить для святителя Димитрія одне з перших місць серед осіб, які служили Батьківщині пером, серед осіб, пером яких говорила їх чуйна й велика, сильно любляча рідний народ душа».

Прикро, що автор вищенаведених слів не говорить про справжню Батьківщину та про справжній рідний народ святителя – про Україну та українців, що за ними так сумував Димитрій, перебуваючи в Росії, як в засланні.

Великий син українського народу, гарячий патріот національної Церкви, Димитрій Туптало, ще будучи в Києві, був категорично проти обрання митрополитом Київським московського ставленика Гедеона Четвертинського, який був маріонеткою в руках московської влади. Майбутній святитель однозначно розцінював це обрання, що було фактично нав'язуванням, як «втручання московського патріарха в чужу єпархію».

Взагалі, Димитрій був противником впливу Московської церкви на Київську митрополію, яка номінально підпорядковувалась Константинопольському патріарху. Без сумніву, Туптало розумів, що в ситуації, яка склалась в кінці XVII століття в Україні, де йшла боротьба православ'я з католиками та уніатами, українцям треба було шукати

підтримки тільки у православних братів – росіян. Але хто міг передбачити однобокість та підступність тієї «братської» допомоги Великоросії, на яку так чекала багатостраждальна Україна...

В Українській Церкві було прийнято неписане правило обирати всенародно ігуменів, архімандритів і навіть митрополитів, що, звичайно, не влаштовувало московську владу, бо вона хотіла тримати вільну козацьку Україну на своєму великодержавному гачку. Навіщо Москві була та-демократія? А майбутній святитель Димитрій Ростовський відстоював віковічні народні традиції українців, більш того, він підтримував думку, що соборна влада православних патріархів перебільшує владу одного патріарха. А Москва завжди мало звертала увагу на світове православ'я, завжди бажаючи бути тільки першою...

Ось які, кажучи сучасною мовою, прогресивні, демократичні погляди мав вчений український святитель Димитрій Ростовський. І це – в кінці XVII століття!

...Болить серце у кожного православного українця, коли він усвідомлює про страшну, невдячну та жорстоку долю, яка випала святителю Димитрію; Тупталу і за його життя, й після смерті.

Відкидалася його національна приналежність; твори, які писав святитель, навмисно перекладалися на російську мову, видавалися як культурні цінності російські, в тому числі славнозвісні «Житія Святих»; вся його величезна культурна праця відбиралася від українського народу й кидалася на споживу росіян, які часто не усвідомлювали духовної глибини, божественного натхнення живого слова та писаних праць святителя Димитрія.

Але всі свої страждання.-приниження та образи святий переносив з вдячністю до Господа, який ніколи не покидав його. Та й яке життя мало бути у людини, яка сподобилася у Господа? Напевно, що не солодке та щасливе.

Життя святителя Димитрія Туптала – це життя українського працелюбного духовного трудівника на ниві

Господній, який всі сили віддав на працю для Української Церкви та українського народу. Всесильний Господь випробовував Димитрія увесь час, і ці випробовування святитель переніс достойно, без відчаю та нарікання.

Господь покликав до себе найвірнішого сина України, який щиро молиться за її долю перед Всемилостивим. Український святий Димитрій Туптало вкрив нев'янучою віковічною славою і Українську Церкву, і український народ, і українську богословську науку, і українську культуру.

«Зірку, що всі землі слов'янські вченням і чудесами осяяла, прославимо ж златоустого учителя нашого Димитрія, бо він людям все розкрив в настановах, щоб усі навернулися, як Павло, до Христа, і спасли правовір'ям душі свої!» *(Кондак Св. Димитрію,* гл. *8-й).*

Ієромонах Олексій
(Мензатюк)

ДМИТРО СТЕПОВИК

Непідробленою, яскравою перлиною Відділення філософії нашої академії наук є багатогранна, толерантна, висококультурна та широкоосвічена особистість академіка Степовика Дмитра Власовича. Про це свідчить хоча б один промовистий факт: він є дипломованим доктором наук в трьох галузях людських знань: в філософії, богословії та мистецтвознавстві. Учений належить до відкритих, публічних, громадсько активних наших сучасників. Понад 40 років він незмінно працює в інституті мистецтвознавства, фолькльористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України.

Нещодавно Дмитру Власовичу виповнилось творче повноліття-70 річчя від народження. Юнак із багатодітної сім'ї на Волині закінчив факультет журналістики Київського національного університету ім. Т.Шевченка з відзнакою. Пропрацювавши п'ять років на журналістській ниві поступив в 1967 р. до аспірантури інституту мистецтвознавства, обравши на все життя професійну спеціалізацію «мистецька критика та культурологія». В 1970 р. успішно захистив кандидатську дисертацію, а через рік видав свою першу книгу «Скринька див: спогади». Так розпочалася інтенсивна наукова та громадська діяльність вченого-подвижника, закоханого у мистецтво, у духовність, людяність світової культури.

Вся науково-духовна діяльність Дмитра Власовича присвячена розкриттю аксіологічної величі християнської релігії як культурного явища, що знайшло відображення в опублікованих ним понад 40 змістовних і пізнавальних книжок, декількох сотень статей, інтерв'ю, релігійних передачах на радію та телебаченні. Його проникливий щирий голос добре знають багато наших співвітчизників, яким дорогі релігійні цінності. Як науковий фахівець він започаткував новий напрям у нашій духовній сфері – дослідження сакрального мистецтва, яким до нього майже ніхто не займався. Значний внесок він зробив у балканістику, науку про мистецтво країн та народів,

від яких у давнину забили джерела українського православ'я і церковного мистецтва. Він – широко відомий дослідник історії ікони та іконопису на теренах слов'янської культури.

Надзвичайно активною та плідною є різнобічна діяльність Дмитра Власовича по розширенню міжнародного співробітництва у духовній сфері, зокрема, з численною українською діаспорою по всьому світу, в США та Канаді. Він об'їздив, як повноважний представник України, майже всі країни світу, спілкувався із представниками різних культур та релігійних конфесій. Мало хто серед наших співвітчизників може пишатися таким даром долі, як можливість 5 разів зустрічатися із папою Іваном Павлом II під час міжнародних конференцій та симпозіумів. Ці зустрічі на все життя залишаться в пам'яті вченого, їх теплота та щирість.

Дмитро Власович веде активну та багатогранну педагогічну роботу у світських та духовних вищих учбових закладах України, Німеччини, Болгарії. Він є членом Вищої Церковної Ради Київського Патріархату, виконував обов'язки майже 10 років завідувача кафедри релігієзнавства та теології філософського факультету Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Є також висококласним викладачем, завідувачем кафедри філософії Київської духовної Академії й Семінарії УПЦ Київського Патріархату.

Високозмістовна та плідна науково-громадська діяльність академіка Степовика Д.В. високо оцінена нашою державою та громадськими організаціями і фондами. Він нагороджений державним орденом «За заслуги» 2-го ступеня, орденами св. Володимира Великого (третього, другого та першого ступеню), орденом святих рівноапостольних Кирила і Мефодія за заслуги з відродження духовності в Україні та утвердження Помісної Української Православної Церкви. Нагороджений також рядом міжнародних та національних наукових премій.

Сучасне мистецтвознавство не можна уявити собі без відомих праць Дмитра Власовича, присвячених дослідженню

українського та слов'янського мистецтва, зокрема, ікони та його зв'язків з західноєвропейською художньою культурою.

Академія наук вищої освіти України щиро поздоровляє Ювіляра і бажає нових творчих злетів, багато років натхненної праці в ім'я нашого народу, його культури та освіти.

Горіння Вашому серцю, світлості Вашому розуму, міці Вашим трудовим рукам, наш колего!

Попов М.В.,
академік

* Національний технічний університет України (КПІ) визначив кращих «Викладачів-дослідників – 2008».

Ними серед інших стали академіки АН ВО України:

Ю.М.КУЗНЄЦОВ
Н.С.РАВСЬКА
В.І.СТЕБЛЮК
П.Ф.ЧЕРНЕГА

* 16 квітня 2009 року відбулися Загальні збори Національної академії наук України. На них зі звітною доповіддю «Про основні підсумки діяльності Національної академії наук України в 2004-2008 рр.» виступив президент Б.Є.Патон, який силкувався дати відповідь на питання: що зробила академія за п'ять років.

У обговоренні доповіді взяли участь академіки Ю.І.Ізотов, В.М.Литвин, О.С.Бакай, В.П.Горбулін, Б.І.Олійник, Ю.І.Якименко, В.М.Ворона, А.Г.Загородній, О.В.Палагін, В.Ф.Мачулін, Г.В.Книшов, С.П.Павлюк, член-кореспондент НАН України Д.С.Ківа, голова Центрального комітету профспілки працівників НАН України А.І.Широков. У виступах порушено проблеми відставання української науки, відсутність будь-яких умов реалізації наслідків виконання наукових досліджень та розробок. Цікавила виступаючих розбудова соціальної сфери та протистояння кризовим процесам в економіці, співпраці з галузевими та громадськими академіями наук тощо.

На зборах прийнято ухвалу, Етичний кодекс вченого, вручено золоті медалі ім. В.С.Вернадського академікам В.Г.Бар'яхтару та В.Г.Кадишевському та дипломи премій імені видатних учених України ряду членам академії.

А основне – Загальні збори обрали президентом академії Б.Є.Патона.

Довідка.

Борис Євгенович Патон народився 27.XI.1918 року. З 1953 і донині – директор Інституту електрозварювання, а з 1962р. – президент НАН. Автор понад 1000 наукових праць, понад 400 винаходів. Лауреат Ленінської і Державної премії СРСР. Двічі Герой Соціалістичної Праці, Герой України, кавалер багатьох орденів.

Наш коментар. Обрання Б.Є.Патона президентом на подальші роки, очевидно, зумовлено думкою тих, які входять до керівництва нинішньої НАН, не змінювати статусу і далі продовжувати працю на засадах традиційного минулого. «Дайте гроші – будемо працювати». Про зміну структури академії, про її взаємовідносини з іншими науковими інституціями, з численними громадськими асоціаціями і об'єднаннями, які з'явились в останні роки, НАН думати не хоче та й не буде. А гарантом цього – Б.Є.Патон, якого ніхто з високих урядовців не зможе не послухатись.

Отже, за роботу не за новою ідеологією реорганізації науки, а за совєцькою схемою і на засадах давно віджилих.

* Вітаємо акад. **Володимира Погребенника**, якому присвоєне почесне звання «Заслужений діяч науки і освіти України».

* Шість перемог із шести – такий результат показала цього року команда економічного факультету Харківського національного університету на ІІ етапі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт, що проводиться за наказом МОН України в рамках Державної цільової програми роботи з обдарованою молоддю. Шість наукових робіт, представлених на конкурс, вибороли у різних номінаціях п'ять (!) перших! одне третє місце.

Олена Шатровська (тема роботи – «Міжнародний молодіжний волонтерський рух», науковий керівник – проф. І.В.Семеняк) – перше місце. Владислав Король (тема роботи – «Шляхи вдосконалення управління інноваційними

організаціями у сфері послуг», науковий керівник – викл. М.М.Кудінова) –перше місце. Ганна Рудь (тема роботи – «Дослідження цінової конкурентоспроможності підприємства ІІІ-ї сфери АПК», науковий керівник – проф. Л.А.Антоненко) – третє місце. Катерина Бугакова, Віктор Машура, Дар'я Сидорова (тема роботи – "Маркетингова програма по виведенню національного продукту на ринок алкогольних напоїв в умовах відкритої економіки», науковий керівник – проф. Г.М.Коломієць) – перше місце. Ганна Акулова (тема роботи – «Модулювання динаміки макроекономічних-показників за допомогою кількісних методів», науковий керівник – проф. Т.В.Меркулова) – перше місце. Ірина Штомпель (тема роботи – «Система страхування банківських вкладів – виклики сьогодення», науковий керівник – проф. В.В.Глущенко) – перше місце.

Заступник декана з наукової роботи, доцент Володимир Федорович Пуртов:

– Ми очікували високий результат. Але приємно здивувала цього року кількість перших місць – п'ять з шести! До такого високого показника ми йшли шість років шляхом активізації наполегливої праці професорсько-викладацького складу, студентів та активу студентського наукового товариства економічного факультету.

* Харківське відділення Соціологічної асоціації України провело VI «Якубинську наукову сесію» – Міжнародну наукову конференцію, присвячену 80-річчю від дня народження засновниці харківської соціологічної школи, професора Олени Олександрівни ЯКУБИ. У конференції взяли участь близько ста учасників зі всієї України, Росії, Білорусі, Австрії.

* **Факультет іноземних мов** Харківського університету провів V Всеукраїнську наукову конференцію «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу». Конференція проходила за шістьома секціями. У конференції взяли участь близько вісімдесяти учасників, п'ятдесят – з інших

міст України, із Польщі. У рамках конференції були презентовані книги «Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства» та «Микола Лукаш – Моцарт українського перекладу».

* **Навчальні заклади передадуть у підпорядкування МОН.** Підпорядкованість університетів державної форми власності 26 різним міністерствам і відомствам є додатковою проблемою, яка ілюструє незграбність вищої освіти.

Так вважає Іван Вакарчук, міністр освіти і науки. «Намагання міністерства виконати доручення Президента і уряду щодо централізації управління галуззю незмінно наштовхувалися на опір інших відомств. Обґрунтовувати доцільність передачі ВНЗ у підпорядкування МОНУ ми більше не будемо – вона очевидна. Ми вже розробили «дорожню карту», яка передбачає проведення поетапної передачі ВНЗ у підпорядкування МОН впродовж 2010–2011 років».

Наша довідка. *В Україні діє 881 ВНЗ, з них 240 – III-IУ рівнів акредитації всіх форм власності та підпорядкування. Для порівняння: в Італії на 60 мільйонів населення припадає 65 університетів, у Франції на 63 – 41, в Іспанії на 45 мільйонів – 60, у Великій Британії на майже 61 мільйон – 142 вузи.*

У 2008–2009 навчальному році рішенням ДАК позбавлені ліцензій за окремими спеціальностями та припинили освітню діяльність майже 30 закладів.

Точка зору. «Міністерство освіти та науки України має «боротися» не лише з галузевими ВНЗ, а й з іноземними, які масово відкривають свої філіали», – вважає член правління Української народної партії Володимир Ступак. За його словами, філіали закордонних вузів не підпорядковуються нашому міністерству, в них навчають дітей за програмами та на мові своїх держав.

«Тому й склалася безглузда ситуація, коли в філіалах румунських ВНЗ переконують, що Чернівці – румунське місто, окуповане Україною, у російських – що Крим був і буде

російським, а в мадярських розповідають про закарпатську батьківщину угорців», – підсумовує Володимир Ступак.

*** Держава не платитиме за підготовку філологів у політехніці чи юристів у педуніверситеті.** Такими є нові принципи формування державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, впроваджені Міністерством освіти і науки з ініціативи Івана Вакарчука.

У 2009 році державне замовлення розподілятиметься відповідно до профілю кожного університету і зосереджуватиметься в провідних ВНЗ, де висококваліфіковані професори та викладачі, проводяться наукові дослідження.

Досі окремі технічні університети системно розширювали невластиву для їх профілю підготовку з гуманітарних спеціальностей, а педуніверситети – економістів, юристів, політологів тощо. Цьогоріч Міністерство освіти і науки не доводитиме державне замовлення на непрофільні напрями підготовки (спеціальності) для ВНЗ.

На всі ліцензовані спеціальності вузи можуть приймати абітурієнтів на платну форму навчання.

Для оптимізації мережі вищої школи в країні державне замовлення не надаватиметься навчальним закладам на ті напрями підготовки бакалаврів, де торік воно становило менш як 15 місць.

* На читаннях «пам’яті професора Віталія Стріхи», що їх 7 лютого ц.р. провела АН ВШУ, серед інших своєю конкретністю виділялася доповідь «Проблеми організації і фінансування науки: роздуми, пропозиції, прогнози», з якою виступив акад. К.М.Ситник. Колишній начальник НОВ Президії, а згодом віце-президент НАН він тонко відчуває застарілість структури організації НАН, її «соціалістичний характер». Він висловив ряд радикальних пропозицій, зокрема щодо необхідності входження галузевих академій до складу НАН на правах її відділень. Говорив про активізацію і важливість роботи громадських організацій, їх науковий здобуток і широкі плани, про роль МОН, зокрема його

керівництва, в підтримці діяльності молодих наукових сил тощо.

Акад. Пташник Б.Й. там же виголосив доповідь про творчу діяльність українського математика Мирона Зарицкого, який тривалий час викреслювався з історії української науки.

* В лютому ц.р. в Києві (у МОН України) відбулося чергове засідання Спільної українсько-угорської комісії з питань науково-технічного співробітництва на 2009-2010 рр.

* На сторінках газети «Освіта» 4-11 лютого ц.р. проф. О.П.Романовський ділиться з читачем своїми роздумами, як провести в Україні дійову українізацію в освіті й загалом загальну українізацію суспільства.

* Київський національний університет імені Тараса Шевченка (ректор Л.В.Губерський), Національний технічний університет України «КПІ» (ректор М.В.Згуровський) і Мала Академія наук в квітні ц.р. підписали угоду про співробітництво. Її суть – у виявленні талановитих і обдарованих учнів, підтримці та ранній професійній орієнтації із залученням учених ВНЗ і Науково-дослідних центрів України. Молодь планують при допомозі НАН ширше залучати до дослідної діяльності в науці, техніці, економіці та управлінні.

*** Від редакції:**

Дивно, що вельмишановні керівники широковідомих у світі ВНЗ вдалися до вишукування джерел і наукового керівництва обдарованою молоддю, не знайшовши гідних керівників у себе ж дома. Мабуть, вони також забули про Академію наук вищої освіти України, яка об'єднала в своєму складі провідних науковців ВНЗ України і яка цією проблемою досить успішно займається вже не один рік.

* 27.03.2009 р. відбулось чергове засідання відділення «Енергетика та ресурсозбереження», на якому розглядався хід

виконання плану роботи на 2009 рік та ряд організаційних питань, вручення нагород та дипломів. Перед присутніми з доповіддю на тему «Перетворення кінетичної енергії газу в електричну» виступив академік Фінкельштейн В.Б. На засіданні прийняте рішення щодо необхідності розробки Програми розвитку нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії, у тому числі на основі використання енергії газу, що рухається.

Збори відділення

* У період з 26 по 28.04.2009 р. члени Президії здійснили робочу поїздку до НТУ «ХПІ». Під час зустрічі з керівництвом університету були розглянуті питання стану науково-організаційної роботи у Східному науковому центрі АН ВОУ (керівник акад. Товажнянський Л.Л.). В ході ознайомлення з роботою Східного наукового центру дістала підтримки системна робота центру по нарощенню наукового потенціалу та розширенню зв’язків з науковими установами ближнього та дальнього зарубіжжя.

Акад. П.П.Говоров і ректор ХПІ акад. Л.Л.Товажнянський

* З 13.04.2009 р. по 15.04.2009 р. члени Президії ознайомились з роботою Приазовського державного технічного університету. З доповідями виступили акад. Говоров П.П., Жежеленко І.В. та ін.

В ході зустрічі з академіками АН ВОУ Приазовського державного технічного університету висловлено ряд пропозицій щодо покращення діяльності АН ВОУ в умовах кризи. Члени Президії привітали акад. Жежеленка І.В. з Днем народження.

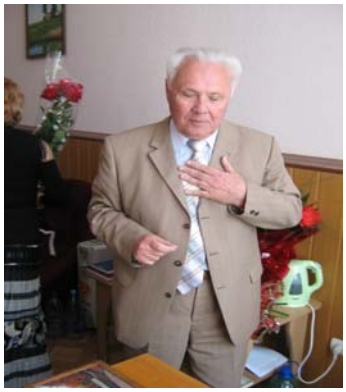

Академік І.В.Жежеленко

* По краплині складалася експозиція Музею Галицької Медицини. Фундатором-засновником виступило лікарське Товариство у Львові. Спочатку „відвойовано" оселю власника. Прегарний будинок у стилі модерному, що є пам'яткою архітектури XIX сторіччя, вмістив у своїх залах все, що збереглося, все, що можна було знайти у приватних осіб, що приховали від большевицької розрухи документи, фотографії, інструменти і окремі особисті речі, які належали або пов'язані з діяльністю М.Панчишина, одного з відомих діячів української медицини.

Велику допомогу у доборі експонатів львів'яни отримали від архіваріуса Лікарського Товариства Північної Америки д-ра Павла Пундія. Полиці поновились виданнями українців з діяспори, дані про тих, які не по своїй волі опинилися на чужині та високо пронесли знамено української медицини, і їхній внесок в розвиток світової медичної науки і практики.

Завершується музейна екскурсія кімнатою під умовною назвою „Українські лікарі у боротьбі за волю і незалежність". Лікарі – Січові Стрільці, члени УПА, УГА, ОУН, Дивізії „Галичина".

Велика справа зроблена. Львівський Музей Галицької Медицини працює. Однак, ще не один експонат потребує доповнення, уточнення, розширення, а це може зробити кожен, хто має відношення до української медицини у краї і за кордоном.

* У рамках заходів до 195-річниці з дня народження Т.Г.Шевченка, 100-річчя з дня смерті Миколи Аркаса та 188-ї річниці Національної визвольної боротьби в Греції, в Київському міському будинку вчителя відбулася презентація двотомного видання «Микола Аркас» Віктора Жадька – академіка Академії наук вищої освіти України, заслуженого працівника освіти України, доктора філософських наук, письменника, лауреата премії імені М.Аркаса, завідувача кафедри журналістики Національного педуніверситету ім. М.Драгоманова. Ініціатори проведення – Академія наук вищої

освіти України, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Державна науково-педагогічна бібліотека імені В.О.Сухомлинського АПН України, Київський міський будинок вчителя.

У заході взяли участь академіки В.К.Майборода, Л.І.Мацько, директор Інституту української філології НПУ ім. М.Драгоманова, професор А.В.Висоцький, письменники В.Карпенко, А.Качан, народний артист України, диригент Національної опери України ім.Т.Шевченка І.Д.Гамкало, заслужена артистка України О.Мадараш, народний артист України А.Н.Паламаренко, представники Миколаївського земляцтва у м.Києві, творча інтелігенція, бібліотекарі, краєзнавці та студентство вузів столиці. Звучав музичний уривок з опери М.Аркаса „Катерина" у виконанні співачки, дипломанта Міжнародних конкурсів Марії Курбанової, фрагменти з Аркасової «Історії України-Русі" та уривки з його поеми „Пилип Орлик", твору Т.Шевченка „Палій" і М.Гоголя „Тарас Бульба", вірш лауреата Шевченківської премії, миколаївського поета Д.Кременя „Леви Аркаса" у виконанні учнів Міжнародного ліцею столиці. Учасники зустрічі відзначили подвижницьку роботу В.Жадька в дослідженні життя і творчості грека із душею українця – Миколи Аркаса.

АБРАМОВ ВОЛОДИМИР АНДРІЙОВИЧ – 65
АТАМАНЧУК ПЕТРО СЕРГІЙОВИЧ – 70
БАЄВ СТАНІСЛАВ ВІТАЛІЙОВИЧ – 70
БЕСУЛІН ВІКТОР ІВАНОВИЧ – 70
БОРОДАЙ ВІТАЛІЙ ПЕТРОВИЧ – 70
ГОРБУЛ ОЛЕКСАНДР ДМИТРОВИЧ – 75
ГУРИН ВАСИЛЬ АРСЕНТІЙОВИЧ – 60
ДАНИЛЕЙЧЕНКО ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ – 70
ЗОЗУЛЯ ІВАН САВОВИЧ – 70
КЕБА ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ – 50
КИРИЧЕНКО ІВАН ОНОПРІЙОВИЧ – 65
КОРБОЗЕРОВА НІНА МИКОЛАЇВНА
КУЦОВА ВАЛЕНТИНА ЗИНОВІЇВНА
МАКАРЕНКО ПЕТРО МИКОЛАЙОВИЧ – 60
ОГУРЦОВ АНАТОЛІЙ ПАВЛОВИЧ – 75
ПАЛАМАРЧУК ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ – 60
ПАСТУШЕНКО СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ – 50
РУДАКОВ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ – 60
САМОХІН АНАТОЛІЙ ВІКТОРОВИЧ – 55
СОРОКА НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА
ФОМІН СТАНІСЛАВ ЛЕОНІДОВИЧ – 75
ШЕВЧУК СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА
ШПАЧУК ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ – 60

Президія АН ВО України щиро вітає Ювілярів з Днем народження.
Зичить доброго здоров’я та успіхів на життєвій і науковій ниві!

Етнонім "русь"/"русин"/ вживався до першої пол. XVIII ст., а то й довше, як загальноукраїнська самоназва, включаючи Східну Україну. Цей факт з недовірою сприймається не тільки людьми далекими від науки, але й багатьма науковцями. Досить поширеним є стереотип, що русинами в той час були лише західні українці, як це мало місце пізніше. Проте, джерела свідчать, що всі українці тоді називалися русинами. Зокрема, даний етнонім у тій же давній формі "русь"/"русин" ми зустрічаємо в таких творах зі Східно-Центральної України, як "Хроніка" Ф. Софоновича (закінчується 1672 р.), Літопис Самовидця (закінчується 1702 р.), в документах другої половини – кінця XVII ст. (напр., в листі гетьмана І.Самойловича на Запорозьку Січ), в Літопису Г.Граб'янки, віршах та приповістях Климентія Зіновієва (кін. XVII – поч. XVIII ст.). У Літопису С.Величка (поч. XVIII ст.), форма "русин" не вживається, але часто використовується етнонім "русь" і похідні від нього вирази – "людемъ рускимъ", "руского народу" і т. п. А сама Україна в той час звалася "Руссю". Росію в Україні називали Московією, Білорусь – Литвою. Назва ж "Україна" була лише крайовим топонімом, яким називали наддніпрянські землі та частину Поділля – козацькі території.

Найбільш пізнє вживання етноніма "русин", виявлене у джерелах зі Східно-Центральної України припадає на 1728 р., зокрема, в драмі "Милость Божія", створеній у Києві і присвяченій 80-річчю початку Хмельниччини та вступу на гетьманську посаду Д.Апостола. Разом з тим, ще у 50-х роках XIX ст. етнонім "русин" зустрічається в записаних у Східній Україні текстах дум. Наприклад, в записаній від кобзаря А. Шута з Чернігівщини думі "Хмельницький і Василій Молдавський" говориться: "Що ж то в нас гетьман Хмельницький, русин". Звичайно, твори фольклору не є історичними документами, сучасними відображеним у них подіям. Вони, як правило, містять реалії набагато давніші за час їх фіксації, проте все ж вживання етноніма "русин" у думі з

Лівобережжя в XIX ст. є вельми промовистим. Цей факт свідчить на користь того, що етнонім "русин" міг вживатися у Східній Україні, зокрема серед простолюду, в середовищі якого книжні і офіційні термінологічні нововведення сприймалися не одразу, набагато довше за відзначений 1728 рік. І, можливо, подальші пошуки виявлять документально засвідчені випадки такого вживання.

У XVIII–XIX ст. в підросійській Україні (у першу чергу серед політичної еліти) етнонім "русь"/"русин"/ витісняється офіційною, прийнятою в державному діловодстві Росії, формою "малоросіяни", пізніше зміненою на "малороси". До речі, цей термін ввели в обіг самі українці, хоча зміст його спочатку був зовсім не тим, що пізніше. Походить він від назви Мала Росія, яка, разом з назвою Велика Росія, була введена до політичного церковного словника константинопольським патріархатом у XIV ст. При цьому греки, за аналогією з термінами "Мала Греція" і "Велика Греція", під Малою Росією розуміли метрополію – власне Русь (Україну), а під "Великою Росією" – її віддалені колонії й окраїни. Цю грецизовану версію назви Русі, разом з утвореним від неї етнонімом "малоросіяни", спопуляризували київські книжники XVII ст. Від них її перейняли офіційні кола Росії, причому змінивши зміст, і під малоросіянами стали розуміти не корінних жителів прадавньої Русі-метрополії, а росіян, тільки вже "малих".

У приєднуваних до Російської імперії українських землях етнонім "русин" зникав не відразу (що ще раз свідчить на користь припущення про його довше побутування у Східній Україні). Так, іще в 60-х роках XIX ст. він широко вживався на Східному Поділлі, яке, як відомо, ввійшло до складу Росії в кінці XVIII ст. Зокрема, етнонім "русин" стосовно Брацлавщини (тепер Вінниччина) фіксується у збірнику приказок і прислів'їв М. Номиса. Він зустрічається в зібраних там же у 50-60-х роках XIX ст. казках та народних оповіданнях і упорядкованих на поч. XX ст. М. Левченком. Вживає етнонім "русин" у своїх творах і подолянин С.Руданський. Саме в XIX ст. фіксується вживання цього етноніма у формі множини "русини", що з'явилася,

можливо, під впливом польської мови. В західних регіонах України (на Волині, Галичині, Буковині) самоназва "русини", яка не була на той час загальноукраїнською, побутувала до початку, а то й до середини XX ст., а на Закарпатті до середини XX ст.

Виявляється, етнонім "українці" виникає пізно, утверджується ж як загальноукраїнська самоназва ще пізніше, практично на наших очах, про що свідчать факти. Вперше назва, схожа з терміном "українці", фіксується в кінці XVI ст., зокрема у творах церковного і політичного діяча Й. Верещинського, який пише про "українний християнський народ". Як бачимо, це ще не етнонім. А в першій пол. XVII ст. фіксується й поява назви "українці". Так на сеймах Речі Посполитої називали послів Київського, Брацлавського і Чернігівського воєводств, тобто тодішньої України. Але термін "українці" тоді ще не вживався самим населенням України, та ще й усієї її території, тобто не був самоназвою. Він використовувався лише як екзоетнонім (тобто назва, дана зі сторони сусідами), та й то лише як регіональний.

Спричинили ж утвердження терміну "українці" як самоназви події Національно-визвольної війни середини XVII ст. і виникнення на території власне України Гетьманської держави. Саме відтоді термін "українці" поступово утверджується як назва жителів цих теренів, зокрема Середньої Наддніпрянщини і Лівобережжя (але не всієї України в сучасному розумінні). В універсалах Б. Хмельницького (1648 р.), у документах І. Брюховецького (1665 р.) з'являється термін "українські (а не "українні", як раніш) люди", "українські малоросіяни", "народ украйно-малоросійський" і т. п. Поява ж власне назви "українці" фіксується, починаючи з 70-х років XVII ст. Так, її вживає Ф.Софонович у своїй "Хроніці" для позначення жителів Лівобережної України, хоч і надає перевагу етноніму "русь"/"русин"/. Архімандрит Новгород-Сіверського Спаського монастиря Лежайський у листі до боярина А. Матвеєва (1675 р.) пише про "нашихъ Украинцовъ". В документах гетьмана І. Самойловича, зокрема за 1675 р., часто

вживаються терміни "народ український", "народ малоросійський український". До речі, паралельно з цими термінами для позначення українців у документах, що ходили і серед самої української старшини, і між нею й московськими властями, використовуються назви "народ малоросійський", "народ російський" і т.п., походження яких пов'язане з "високим" книжним стилем. Росіян же українці називали: "москвитин", "москаль", "люди московські" і найчастіше – "москва" (у множині). Росіяни називали українців запозиченими від українських книжників термінами "народ малоросійський", "малоросіяни", а також назвою "черкаси" , яка згодом витісняється першими. В кін. XVII – на поч. XVIII ст. термін "українці" поступово утверджується, зокрема серед інтелігенції. Г. Граб'янка його ще не вживає, але широко використовує назви "народ український", "люди українські", "воїни українські" і т. п. У літопису С. Величка термін "українці" зустрічається, хоча частіше він вживає назви "люди українські", "український козакоруський народ" і особливо часто – "народ український". Климентій Зіновіїв вживає таке формулювання: "...руснакъ козак украинецъ породы малоро(с)си(и)ско(и)". В "Літопису краткому", датованому 1740 роком, зустрічаємо цікаве формулювання: "Подністране же и зарубежніе (ті, що під владою Польщі) и инніе Украинци" (стосовно подій 1658 р. в Брацлаві). Подібне формулювання вжито і в літопису, що датується 1742 роком: "...и подністране и забужане и иніе украинци". Як бачимо, українцями тут названо і жителів Східного Поділля (Брацлава). У цьому зв'язку нагадаю, що в XVI-XVII ст. до "українних" земель належало і Брацлавське воєводство. Проте, пізніше жителів цього регіону джерела "українцями" все ж не називають, зате ще в середині XIX ст. тут побутує етнонім "русини".

У XVIII-XIX ст. термін "українці" досить широко розповсюджується серед населення, проте тільки як регіональний етнонім. Зокрема, Я.Маркович у "Записках о Малороссии"(1798 р.), вказує, що Україною вважається територія "между реками Остром, Супоем, Днепром и

Ворсклою", "от чего и тамошних жителей называют украинцами, степовиками и полевиками...". Мешканці інших регіонів мали власні етноніми –"гетьманці", "польщаки", "подоляни", "волиняни", "слобожани" та ін., і в тому числі "русини" (українці підавстрійської України, а також подоляни та волиняни). Г.Квітка-Основ'яненко називає жителів Харківської губернії "українцями", або "слобожанами". Термін "українці" стосовно жителів тодішньої власне України широко вживається в текстах дум, записаних у 50-х рр. XIX ст.

Починаючи з першої пол. XIX ст. українська інтелігенція (М. Максимович, М. Костомаров, І. Срезневський, О. Бодянський, М. Драгоманов та ін.) починає використовувати назву "українці" як загальноукраїнський етнонім, на противагу витісненому на Наддніпрянщині і Лівобережжі дією російських офіційних властей етноніму "русь"/"русин"/, "русини". Її зусиллями етнонім "українці" поступово поширюється по всій території України. Однією з вагомих причин прийняття українською інтелігенцією нового етноніма була монополізація Росією давньоруської спадщини і неможливість ефективно протистояти цьому в умовах відсутності в українців власної державності. Проте, утвердження нового загальноукраїнського етноніма відбулося далеко не відразу. Зокрема, Т. Шевченко терміну "українці" ще не вживає. У творах С. Руданського етноніми "українці" і "русини" ще фігурують паралельно. Леся Українка вже взяла етнонім "українці" собі за псевдонім, хоч інколи все ж використовувала і назву "русини", "русько-український народ". Серед широких народних мас етнонім "українці" приживався як самоназва ще повільніше. Остаточно утверджується етнонім "українці" у Східно-Центральній Україні аж після Української революції і національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.

У Галичині та Буковині етнонім "українці" починає поширюватися з кінця XIX ст., коли там відбувається підйом українського національно-культурного руху. Особливо цьому сприяли своєю діяльністю І. Франко, А. Шептицький, М. Грушевський, а пізніше – події Української революції, ЗУНР,

національно-визвольні змагання. Проте, сприйняття народоназви "українці" як власної всім "руським" населенням Галичини затягнулося до Другої світової війни. На Закарпатті етнонім "українці" поширюється найпізніше – фактично аж після його приєднання до України в 1944 році.

ЯКОГО ВІКУ НАШІ ПІВДЕННІ МІСТА?

В ЗМІ неодноразово порушувалося питання про безпідставність указу імператриці Катерини II 1794 року про час заснування Одеси, адже в ньому йдеться про спорудження гавані... у Хаджибеї. Це українське місто, як свідчать літописи, існувало під назвами Гаджибей, Коцюбієв ще в 1415 році. Російська та комуністична імперії заради самозвеличення прагнули стерти саму пам'ять про українські корені Одеси, вважаючи її своєю споконвічною вотчиною. Прикро, що і в роки незалежності місцева влада продовжує культивувати старий імперський міф, вважаючи днем народження нашої Південної Пальміри дату царського указу. Більше того, за підтримки мерії і на кошти затятих місцевих українофобів та північних сусідів тут навіть спорудили пам'ятник найлютішому катові українського народу – Катерині II.

Нові археологічні дослідження, проведені в Одесі та на її околицях, виявили давньогрецькі поселення. Науковці знайшли в архівах кілька унікальних документів, що проливають світло на походження міста. Учасники розмови за "круглим столом" дискутували, яку дату слід визнавати науково обґрунтованим початком історії Одеси: 1794 рік, 1415 рік чи V ст. до. н. є. Чим вважати Хаджибей: попередником Одеси чи одним із періодів її багатовікової історії?

Торкнувшись співвідношення наукового й ідеологічного підходів при визначенні дат заснування міст, учасники творчої дискусії відзначили значний вплив імперських і радянських стереотипів на загальновживані історичні схеми. Із численними фактами нехтування місцевим керівництвом історичної пам'яті нашого народу постійно стикається патріотично налаштована громадськість Дніпропетровська, Запоріжжя та інших міст. Висловлюючи свій протест проти цього, громадськість все більше спирається на переконливі аргументи визначних сучасних істориків.

Велику просвітницьку місію виконують доктор історичних наук Тарас Чухліб, Віктор Брехуненко, ОлегДьомін,

Сергій Леп'явко, Олена Бачинська, кандидати історичних наук Олександр Галенко, Тарас Гончарук, Олександр Кухарук, В'ячеслав Кушнір, Володимир Мільчев, Валентин Старостін та багато інших науковців.

Організаторами цього корисного заходу були історичний факультет Одеського національного університету імені І.Мечникова, міжрегіональна громадська організація "Козацтво Запорозьке", Чорноморське гайдамацьке з'єднання, відділ історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України. Одеські ЗМІ, за винятком телеканалу G-TV, цю подію ігнорували. З Дніпропетровська прибули журналісти, яких хвилює палка дискусія з приводу передатування міста.

Ми живемо у час, коли проблеми збереження національної пам'яті загострюються, а боротьба науки та офіціозу щодо питань заснування міст Південної України лише розгортається. Як скоро переможе правда й справедливість, залежить не лише від можновладців, а й від організованих зусиль національно свідомої громадськості.

Сергій Кучерина,
Культура і життя,
№ 8, 2009, 25.02.

МАЛОВІДОМИЙ ФАКТ

Як відомо, музичною емблемою Другої світової війни є пісня "Священная война", яку створили поет В. Лебедєв-Кумач і композитор А. Александров. Уперше вона пролунала в 1941 році під час проводів наших бійців на фронт і з того часу була як набат, що кликав мільйони радянських людей на священну війну з німецько-фашистськими загарбниками.

Але виявляється, що слова цієї пісні були написані... ще в 1916 році і присвячувались зовсім іншій війні – Першій світовій. Такий маловідомий факт оприлюднила газета Міністерства оборони України "Народна армія". Вона дослідила, що автором пісні .був вчитель словесності Олександр де Боде. Він народився в 1865 році р в місті Клинці Чернігівської губернії. Закінчив історико-філологічний факультет Московського університету, викладав словесність та історію в чоловічій гімназії в місті Рибінськ Ярославської губернії.

Коли розпочалася Перша світова війна, Олександр де Боде доглядав поранених у госпіталі. Саме тоді і написав рядки такого змісту:

Вставай, страна огромная,
Вставай на смертный бой
С германской силой темною,
С тевтонскою *ордой.*

Під час революції гімназію, в якій де Боде був учителем, закрили. Він дуже важко переживав нові зміни, що відбувалися в країні, отримав нервовий зрив. Тому не міг більше працювати за спеціальністю, вимушений був влаштуватися за тією, яку опанував під час війни: з 1921 по 1927 доглядав за хворими в госпіталі в Москві. А потім з родиною поселився у підмосковному Прозоровському.

Як розповідали його доньки, в останні роки життя автор вірша не раз говорив про невідворотність війни з Німеччиною. Тому в 1937 році відправив текст пісні відомому на той час радянському поету В. Лебедєву-Кумачу, аби той оцінив твір і

сприяв публікації. Але не дочекався відповіді і в січні 1939 року помер від серцевої недостатності.

Згадав Лебедєв-Кумач про твір невідомого автора під час початку Другої світової війни. Він вніс невеликі зміни і за своїм іменем надрукував "Священную войну" в центральних московських газетах "Известия", "Красная звезда". Пізніше композитор А. Александров написав на ці слова музику. Пісня стала народною і як набат піднімала на бій наших бійців. Вона й сьогодні лунає під час заходів, присвячених подіям Другої світової війни, зустрічей її ветеранів.

Можливо, для багатьох не так вже й важливо, хто створив цю пісню. Головне, що вона відповідала духу часу і запала в душу і серце захисників Вітчизни.

ЖИВИ ПОМІРНО – ЖИТИМЕШ ДОВГО

Довголіття великою мірою визначається спадковими, ґенетичними факторами. Але як і будь-яку спадковість, його можна змарнувати, а можна і збільшити. Статистика довголіття свідчить про те, що успіху досягають здебільшого "вільні діти лісів і полів", які ведуть спокійний розмірений спосіб життя, помірно фізично працюють. "Вкорочують людське життя переважно сум, страх, туга, легкодухість, заздрість і ненависть... Нудьга є дуже небезпечною як у фізичному, так і у моральному відношенні..." – писав німецький клініцист Крістофер Вільгельм Гуфеланд. До таких самих неприємних наслідків може призвести і надмірна радість: Софокл, наприклад, помер під оплески натовпу, який увінчував його геній, а племінниця філософа Лейбніца померла від радості, знайшовши на смертному одрі свого дядька 600 тисяч франків. Намагаючись примирити ці дві крайнощі, ґеронтолоґи пропонують дотримуватися золотої середини – уникати "надмірної роздратованості" і взагалі "берегти нервові клітини", оскільки їх працездатність з віком знижується надто швидко. Але відомо, що довголіттям відзначалися і люди активної творчої праці, чиї нервові клітини працювали, очевидно, якнайінтенсивніше. Так, Лев Толстой помер у 82 роки від запалення легенів. Тиціан помер в 99 років від чуми; йому було 95 років, коли він закінчив свою знамениту картину "Христос у терновому вінку". Каміль Коро написав один із своїх шедеврів на 80-му році життя. Композитор Даніель Франсуа Еспрі Обер помер у 90 років, а в 87 він написав оперету "Марення кохання". Гете прожив 83 роки, закінчивши другу частину "Фауста" за рік до смерті. Буквально виснажував себе роботою, не знаючи ні відпочинку, ні спокою, Мікеланджело Буонаротті, однак прожив 89 років, залишивши неповторний слід у живописі, скульптурі, архітектурі і поезії. Іван Павлов помер від інфекції на 86 році життя, ще сповнений творчої енергії.

ПОСПИШ УДЕНЬ – ПРАЦЮВАТИМЕШ КРАЩЕ

У наш час фізіологи вважають, що людина повинна поспати на добу не один, а щонайменше два рази. Вони довели, що коротка перерва на сон посеред дня підвищує здатність до концентрації і продуктивності праці. Так, наприклад, швидкість зорової реакції (час, за який людина розуміє, що написано на екрані комп'ютера) вранці – 10 мілісекунд, увечері – 40. Але якщо піддослідний поспав удень, то до вечора він сприймає інформацію так само швидко, як і вранці. На користь денного сну свідчить і той факт, що температура людини протягом доби не є постійною, а має два мінімуми – в інтервалах 3-5 і 13-15 годин. Саме в цей час у більшості людей виникає найсильніше бажання спати. Вказану закономірність пояснюють тим, що наші предки примати, жителі спекотних тропічних країн, – здебільшого сутінкові тварини, вони надто активні в сутінках, увечері і рано-вранці. А посеред дня, у найспекотнішу пору, сплять під густими кронами. Спочатку в Японії, потім у Європі, а тепер і в США багато фірм стали вводити в себе денну перерву на сон. У німецькому містечку Фехта поблизу Гамбурга співробітники муніципалітету можуть, якщо є охота, поспати 20 хвилин на день. Щоб не наймати додаткових службовців, мерія в такий спосіб вирішила підвищити ефективність праці нинішніх працівників.

ПАВЛО МІНЮКОВ

Академія наук вищої освіти України, колектив її Президії глибоко сумують у зв'язку із трагічною смертю радника Академії, кандидата юридичних наук, професора Мінюкова Павла Івановича.

Павло Іванович автор понад 70 наукових праць, серед них 10 монографій, кілька навчальних посібників і підручників з трудового права. Його внесок у розвиток юридичної науки, відомчої освіти, підготовку висококваліфікованих спеціалістів у різних галузях права високо оцінений державою та суспільством. Мінюкову П. І. було присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України». Він був членом Спілки юристів України.

Свої сили, знання, вміння і досвід він віддав не одному поколінню викладачів, слухачів і студентів.

Висловлюємо щире співчуття рідним і близьким.

Світла пам'ять про Павла Івановича – чуйну, добру людину, назавжди залишиться у наших серцях.

Президія
АН ВО України

«У 1966 р. перед виборами до Верховної Ради я був призначений агітатором у будинках по вулиці Пушкінській, 36, у Києві, де розміщувався Екзархат Православної церкви і проживав сам екзарх Української РСР і Молдавської РСР – виборець Михайло Антонович Денисенко (нинішній Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет, Предстоятель Української Православної Церкви Київського Патріархату), а також обслуговуючий персонал, монахи у чорному одязі. Мене пропустили для вручення запрошень у двір і навіть у головне приміщення. Я потерпав, чи прийдуть вони на вибори, бо агітатор відповідав за явку виборців перед парткомом інституту, і був приємно вражений, коли сам М.А. Денисенко і весь його персонал дружно прийшли на виборчу дільницю вже о 6-й годині ранку.

Почуття відповідальності, уболівання за доручену справу – риси, ще з того часу притаманні Філарету, сину загиблого на фронті шахтаря з села Благодатне Донецької області, проявлялися і коли він був першою особою в Російській Православній Церкві (в 1990 р. після смерті Патріарха Пімена був обраний патріаршим Місцеблюстителем Московського патріархату), і тоді, коли ця сама церква позбавила його духовного сану і піддала анафемі через його послідовну позицію у відстоюванні незалежності України та намаганні створити єдину помісну Українську Православну Церкву, в яку влилися би всі 3 гілки нині розколотого православ'я.

У грудні 2004 р. на річній сесії Академії наук вищої школи України, академіками якої ми з ним є, Його Святість Філарет не тільки виступив з промовою, але й усе кількагодинне засідання дисципліновано просидів у президії, хоча церковних і мирських справ у нього безліч і він міг би, вибачившись, піти раніше, як це зазвичай роблять деякі наші високопосадовці.

x x

x

Я маю честь бути членом п'яти академій – чотирьох українських і одної міжнародної, але особливо шаную членство в двох із них. По-перше, Академії наук вищої освіти України (Президент – академік, професор Микола Іванович Дубина), яка має в своїх рядах виключно докторів наук, котрі внесли значний вклад у науку, з усіх спеціальностей, що є у вищих навчальних закладах України, колективних членів. Медичне відділення (академік-секретар – Раду Георгійович Процюк) включає тільки 47 вітчизняних членів – тобто по одному на мільйон населення нашої країни.

Щоб стати академіком, потрібно мати належні наукові здобутки, направлення керівництва з місця роботи претендента, пройти конкурсне обговорення кандидатур у кожному з регіонів нашої держави і отримати позитивну оцінку членів академії та колективних членів на місцях, таємним голосуванням отримати більшість голосів на бюро і загальних зборах відділення медицини і насамкінець – пройти затвердження на загальних річних зборах всієї академії. Крізь такий густий „фільтр" за рік, як правило, з усієї України за великим конкурсом проходить тільки 1-2 нових членів відділення медицини.

Академія наук вищої освіти України має також закордонних (з провідних країн світу, що вказує на високий міжнародний авторитет) і почесних членів, нагороди Святого Володимира і Ярослава Мудрого, періодичні видання „Наукові записки", „Інформаційний вісник", газету, проводить конкурси на кращу книгу. Академія співпрацює з Національною академією наук України, профільними міністерствами, особливо з Міністерством освіти і науки, православною церквою Київського патріархату тощо. Репортаж про річні збори Академії наук вищої освіти України ведуть канали Українського телебачення, преса, надходять вітання від Президента, Голови Верховної Ради, Кабінету Міністрів України.

По-друге, Українська академія наук (Президент – дійсний член академії Олексій Федорович Оніпко, керівник

медико-хімічного відділу – дійсний член академії Михайло Дмитрович Курський), яка успадкувала назву ще від першої академії наук часів Української Народної Республіки. Це – могутня різнопрофільна громадсько-державна організація з власними корпусом, гімном, значком, інститутами, підприємствами, видавництвами, нагородами, плідними і широкими міжнародними зв'язками, величезним вкладом у науку.

Академія офіційно зареєстрована в Міністерстві юстиції України, працює згідно зі своїм Статутом, затвердженим там само. На відміну від деяких державних академій, тут беззастережно панують державна мова, регулярна перереєстрація, патріотична атмосфера, самофінансування, як у переважній більшості закордонних академій наук.

Тому мене дивує скептичне ставлення деяких членів-кореспондентів і навіть дійсних членів державних академій (особливо – призначених академіками декретом тодішнього прем'єр-міністра України Л.Д. Кучми), до членства в громадських академіях такого високого рівня. Гадаю, що це від дефіциту обізнаності з істинним станом справ, недостатньої здатності до порівняння здобутків різних академій, окремих академіків та від завищеної самооцінки.

Т.Д.Никула,
академік АН ВО України,
провідний нефролог України

БІБЛІОТЕКА
АН ВО України поповнилася новими працями академіків:

Володимир Стецюк, Іван Міньков. Ізяславський край: природа, історія, людина. Природничий та історико-краєзнавчий документальний нарис. – Ізяслав-Київ, 2009. – 240с.

Ми з класичного університету. Дніпропетровський національний: час, події, люди. – Дніпропетровськ, 2008. – 145 с.

Славетне сузір'я окрилених університетом. Нариси. – Дніпропетровськ, 2009. – 400с.

Фтизіатрія. Навчальний посібник для студентів вищих медичних закладів IV рівня акредитації / За редакцією В.П.Мельника, І.Г.Ільницького. – К.-Львів, 2008. – 302 с.

Сміян Іван. Повітрям дихають одним… (книга дванадцята). – Тернопіль, 2008. – 280 с.

Кузнєцов Ю.М. Патентознавство та авторське право. Підручник. – К., 2009. – 443 с.

Шевчук С.В., Лобода Т.М. Практикум з української мови. Модульний курс. Навчальний посібник. – К., 2009. – 297 с.

Вишневський Омелян. Українська освіта на шляху реформ. Навчальний посібник. – Дрогобич, 2009. – 448 с.

Жадько Віктор. Некрополь на Байковій горі. – К., 2008. – 309 с.

Мельник Ю.Ф. (і співавт.). Селекція сільськогосподарських тварин / За редакцією Ю.Ф.Мельника, В.П.Коваленка, А.М.Угнівенка. – К., 2008. – 445 с.

Творча спадщина Ібн Сіни та сучасність / За загальною редакцією проф. Попова М.В. та доктора Ватанха М.С. – К., 2009. – 375 с.

Рихлівський І.П. Інтродукція рослин. – Камянець-Подільський, 2008. – 73 с.

Курило В.І. Українське козацтво сьогодні: правове регулювання діяльності. – К., 2007. – 111 с.

Чибісова Н.Г. Вищий навчальний заклад як середовище формування цінностей студентської молоді в соціокультурних умовах сучасної України. – Харків, 2001. – 255 с.

Рудько Г.Й., Ериш І.Ф. Оползни и другие геодинамические процессы… - К., 2006. – 623 с.

Рудько Георгій, Адаменко Олег. Конструктивна геоекологія: наукові основи та практичне втілення. – К., 2008. – 317 с.

Рудько Г.І., Шкіца Л.Є. Екологічна безпека та раціональне природо використання… - Івано-Франківськ, 2001. – 525 с.

Рудько Г.І. Ресурси геологічного середовища та геологічна безпека техноприродних геосистем. – К., 2006. – 479 с.

Рудько Георгій, Осіюк Володимир. Інженерна геодинаміка Західної України і Молдови. – К., 2007. – 807 с.

Рудько Г.І., Гошовський С.В. Екологічна безпека техноприродних геосистем. – К., 2006. – 463 с.

Гошовський Сергій, Рудько Георгій, Преснер Богдан. Екологічна безпека… - Львів-Київ, 2002. – 625 с.

Олійник Я.Б., Стецюк В.В. Природні та етнокультурні феномени України. Монографія. – К., 2008. – 211 с.

Ільницький І.Г. (з співав.). Синдром бронхіальної обструкції в практиці педіатра, фтизіатра і сімейного лікаря. – Львів, 2009. – 303 с.

Кредісов А.І. Менеджмент в історичному розвитку як теорія. – К.: Знання України, 2009. – 515 с.

Диба М.І., Раєвський К.Є., Зубок М.І. Тимчасова адміністрація та ліквідація банків. Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2008. – 188 с.

ЧЕКАЮТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ…

В НТУУ «КПІ» створений й успішно діє Науковий парк «Київська політехніка», де органічно поєднуються освіта і наука, високотехнологічне виробництво бізнесу. За підсумками минулого року найвищі питомі показники наукової й інноваційної діяльності в університеті мали ФБТ, ІХФ, ММІ й ІФФ. У 2008 році колективом ІХФ виконано 20 НДР, з яких 11 – держбюджетні та 9 – госпдоговірні. НДР проводилась за чотирма науковими напрями: «Збереження навколишнього середовища (довкілля) та сталий розвиток» (7 тем), «Новітні технології та ресурсозберігаючі технології в енергетиці» (10 тем), «Нові речовини і матеріали» (3 теми). Загальний обсяг фінансування склав понад 2,5 млн грн, з яких понад 90% виконувалося власними силами.

За результатами виконаних НДР у 2008 р. видано 4 монографії та 9 навчальних посібників. Опубліковано понад 129 наукових статей, у т.ч. 38 – зі студентами, а також 7 самостійних публікацій студентів. Отримано 123 патенти на винаходи, корисні моделі і промислові зразки, 4 свідоцтва про реєстрацію прав автора, подано 88 заявок на видачу патентів, у т.ч. 14 – за межами НТУУ «КПІ». Зроблено понад 250 доповідей на конференціях. 19 розробок представлено на виставках (вітчизняних та зарубіжних). Захищено 3 кандидатських дисертації.

У 2008 році на ФБТ виконувалися НДР за такими напрямами: «Фундаментальні дослідження з найважливіших проблем природничих, суспільних і гуманітарних наук», «Збереження навколишнього середовища (довкілля) та його сталий розвиток», «Новітні біотехнології; діагностика і методи лікування найпоширеніших захворювань».

Співробітниками факультету у 2008 р. опубліковано 204 наукові праці, з яких 4 монографії, 3 підручники, 5 навчальних посібників, 3 методичні вказівки, 61 стаття (з них 15 – у зарубіжних виданнях) та 128 тез доповідей. Отримано 18 патентів на винаходи. У НДР брали участь 75 студентів, якими

опублікована 91 наукова праця, з яких 25 – самостійно. На факультеті функціонує 6 наукових гуртків. Студентами зроблено 56 доповідей на вітчизняних та міжнародних наукових конференціях. Спільно із викладачами студентами отримано 9 патентів. 11 студентів отримали нагороди різного рівня.

У 2008 р. співробітниками факультету захищено одну докторську дисертацію та дві дисертації на здобуття ступеня кандидата наук, підготовлено до захисту 3 кандидатських роботи.

Під науковим керівництвом к.т.н., проф. каф. МАХНВ, завідувача ГНДЛ ІАПС В.М.Марчевського в рамках наукового напряму «Збереження навколишнього середовища (довкілля) та сталий розвиток» теоретично обґрунтована, розроблена і впроваджена у виробництво на ВАТ «Новатор», м. Джанкой поточна лінія для упарювання, кристалізації і сушіння підсирної сироватки продуктивністю 100 т/добу. Уперше в СНД на основі теоретичних і експериментальних досліджень створена і впроваджена у виробництво поточна лінія соєвого білка на ВАТ «Новокаховський завод плавлених сирів». Прикладами інших значних інноваційних розробок ГНДЛ ІАПС є: млин пульсаційний; лінія для коагуляції і промивки молочного білка; лінія для виробництва соєвого молока 5 т/год; технологія виробництва соєвого молока; установка для утилізації підсирної сироватки; лінія соєвого білка продуктивністю 3 т/добу та ін.

Під науковим керівництвом к.т.н., доц. Б.Б.Булгакова запропоновано технологічні схеми нових рибозахисних пристроїв. Очікуваний економічний ефект від впровадження розробки складає понад 0,5 млн грн на рік. Під науковим керівництвом к.т.н., доц. каф. ЕтаТРП В.А.Барбаша при виконанні НДР № 2984-п створені нові ресурсозберігаючі екологічно більш чисті технології одержання та використання волокнистих напівфабрикатів. У рамках виконання НДР № М/167-2006 розроблені нові технології переробки відходів деревообробних підприємств (тирса, стружка, кора) та сільського господарства (лляна костриця, пшенична солома) у вогнестійкі будівельні плити. При виконанні г/д № 69 (науковий

керівник – д.т.н., проф. М.Д.Гомеля) проведено аналіз використання води на різних стадіях технологічного процесу отримання картону на Київському картонно-паперовому комбінаті, розроблено технологічний регламент при впровадженні нового обладнання.

На кафедрі ХПСМ розроблено широкий спектр програмного забезпечення САПР хімічних, полімерних і силікатних виробництв, яке впроваджене в навчальний процес і передане на базові підприємства. Під науковим керівництвом д.т.н., проф. Я.М.Корнієнка на базі НІЦ XI розроблено устаткування для одержання гранульованих органо-мінеральних добрив.

За результатами науково-дослідної роботи аспірантки С.О.Старовойтової «Розробка композиції поліштамового пробіотику на основі бактерій роду Lactobacillus (керівник – д.б.н. В.Ю.Горчаков) розроблена композиція поліштамового біотику, до якої увійшли 5 біосумісних штамів молочнокислих бактерій. Дана композиція може бути рекомендована до складу нового вітчизняного пробіотику, який буде широко використовуватися для пробіотикопрофілактики та пробіотикотерапії населення України.

Розроблена поліваріантна біотехнологія отримання модифікованих ферментних препаратів різної специфічності. Дана технологія має суттєві переваги, такі як економічна доцільність: застосування ідеї спрямованого біосинтезу та вибір методів очищення, що дозволить отримувати ферментні препарати різної специфічності на базі однієї виробничої лінії; технологічна доцільність: можливість отримання різних готових форм продуктів на основі однієї або комбінованих одержаних субстанцій; практична доцільність: відсутність аналогічних впроваджених технологій та продуктів в Україні та обмежений їх асортимент на світовому ринку; соціальна доцільність: створення нових робочих місць при впровадженні розробки у виробництво, підтримка вітчизняного виробника.

Співробітниками кафедри екобіотехнології та біоенергетики подано проект «Біотехнологія очищення стічних

вод різноманітного походження з одночасним одержанням електроенергії» (науковий керівник – проф. Є.В.Кузьмінський). Запропонована технологія передбачає одночасно з процесом очищення мікроорганізмами води одержувати електроенергію, біоводень тощо.

Підготувала Н.Вдовенко

Науково-інформаційне видання

Інформаційний вісник АН ВО України
№ 3(64)
травень-червень

Відповідальний за випуск – акад. Зозуля І.С.
Редактор – Дейнега І.І.
Коректор – Дідич М.М.
Набір та верстка – Тищенко Л.В.

Технічний редактор – Ковтун М.

Матеріали надсилати в електронному вигляді
на адресу Президії АН ВО України:
01054, м. Київ-54, вул. Тургенєвська,11
тел./факс: (044) 486-89-16

Підписано до друку 29.05. 2009 р. Формат 60×84/6.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 450 прим. Зам. № 246

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова. 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.